

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 180
SVIBANJ - LIPANJ 2023.
IJAR / SIVAN / TAMUZ 5783.

TEMA BROJA:
75 GODINA IZRAELA

SADRŽAJ

4 UVODNIK	18 NAGRADA DAVID MEISEL
I NAJAVA 2. DANA ŽIDOVSKJE
BAŠTINE U KARLOVCU	31 ZAŠTO MI JE IZRAEL VAŽAN?
5 75. ROĐENDAN DRŽAVE
IZRAEL SVEČANO OBILJEŽEN
U HRVATSKOM NARODNOM
KAZALIŠTU	19 IZLOŽBA TONIJA FRANOVIĆA U
GALERIJI KOPRIVNICA	34 MOJ IZRAEL
6 KOMEMORACIJA U SPOMEN
NA ČAKOVEČKE ŽIDOVE
STRADALE U HOLOKAUSTU	19 ALFI KABILJO LAUREAT
ZLATNOG OKTAVIJANA ZA
ŽIVOTNI DOPRINOS FILMSKOJ
UMJETNOSTI	35 VAŽNOST ZRCALA ILI ZAŠTO JE
IZRAEL ZEMLJA U KOJOJ ZNAM
TKO SAM
7 ZAVRŠEN MEĐUNARODNI
PROJEKT “NEVER FORGET”
ŽIDOVSKJE OPĆINE ČAKOVEC	20 PRVI HRVATSKO-HEBREJSKI
RAZGOVORNI PRIRUČNIK
AUTORICE SONJE MAKEK	37 MOJ (IMAGINARNI) IZRAEL
10 ŽIDOV I – GRADITELJI
MODERNOG ZAGREBA	21 SUZANA GLAVAŠ: “ŽIVOT
I DJELO LUCIANA MORPURGA”	40 KONAČNO IZRAEL
12 120. OBLJETNICA ROĐENJA I 80.
OBLJETNICA SMRTI MIROSLAVA
ŠALOMA FREIBERGERA	22 “SNOVI I KULISE”
– KRIMINALISTIČKO-
POVIJESNI ROMAN U ČIJEM JE
SREDIŠTU SPLIT	42 PUT U GALILEJU
14 RIVKA GOLANI DAROVALA
KONCERT PUBLICI ŽIDOVSKJE
OPĆINE ZAGREB	24 ADRIANA ALTARAS, “ŽIDOVSKA
ŠAPTAČICA” I HOLOKAUST OD
KOJEG NE MOŽEMO POBJEĆI	44 ŠTO MENI ZNAČI IZRAEL?
15 TRADICIONALNO DRUŽENJE
PREŽIVJELIH ŽRTAVA
HOLOKAUSTA U SELCIMA	26 EDITH BRUCK “IZGUBLJENI
KRUH”: SVJEDOČANSTVO
O HRABROSTI I SNAZI
JEDNE ŽENE	45 IZRAEL – ZEMLJA IZUMITELJA
16 ŽENSKA SEKCIJA ŽOZ-A
NA MEĐUNARODNOM SUSRETU
ŽENSKIH SEKCIJA S PROSTORA
BIVŠE JUGOSLAVIJE	27 DAVID A. SINCLAIR:
“ŽIVOTNI VIJEK – ZAŠTO
STARIMO A NE MORAMO?”	47 IZRAEL U BROJKAMA
17 POSJET ŽIDOVSKOJ OPĆINI
NAGYKANIZSA	28 IZRAEL SLAVI 75. ROĐENDAN	49 HAVA NAGILA I PUT DO
SVJETSKE SLAVE
17 HRVATSKI PROFESORI UČILI
O HOLOKAUSTU	30 ŠTO JE ZA MENE IZRAEL?	51 ROSNEROVA PRIČA O ŽIVOTU
		52 KONCERT “VIOLINE NADE”
I TRAJNO SJEĆANJE NA
ŽRTVE HOLOKAUSTA
		56 CODEX SASSOON
– NAJSTARIJI PRIMJERAK
BIBLIJE PRODAN ZA
38 MILIJUNA DOLARA
		58 DINA KATAN BEN-ZION

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

GARY KOREN, OGNJEN KRAUS, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, ANDREJ PAL, ANA LEBL, ZORANA BAKOVIĆ, NIVES BEISSMANN, ŽELJKO BEISSMANN, ALICE SINGER, MELITA ŠVOB, NARCISA POTEŽICA, TENA BUNČIĆ, MAŠA TAUŠAN, MILIVOJ DRETAR, JAROSLAV PECNIK, NEDA WIESLER, SLAVICA ŠAROVIĆ, IVO MIŠUR
UREDNIŠTVO HA-KOLA ZAHVALJUJE SE NA USTUPLJENIM FOTOGRAFIJAMA IZRAELA VELEPOSLANSTVU DRŽAVE IZRAEL (POSEBICE IVI STIPANOV), TE NIVES I ŽELJKU BEISSMANN

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

što je za vas Izrael? Kako osjećate zemlju koju ste posjetili jednom ili više puta, zemlju o kojoj možda još uvijek samo maštate, zemlju o kojoj često čitate? Izrael je, kao što smo to nedavno već zaključili, zemlja o kojoj svatko ima neko svoje mišljenje. Država Izrael koja je nedavno proslavila 75. rođendan stvarno nikoga ne ostavlja ravnodušnim. I upravo zato sam na prvi pogled jednostavno pitanje: “Što za Vas znači Izrael?” postavila raznim zanimljivim ljudima. Neki od njih su Židovi a neki nisu. Većina ih je bila barem jednom u Izraelu. Neki su posebno vezani za Izrael. Zamolila sam ih da s čitateljima Ha-Kola podijeli svoju priču o Izraelu, svoju priču s Izraelom. I dobila sam puno više nego što sam mogla i zamisliti i zato sam jako sretna jer znam da vas, naše čitatelje, čeka puno lijepih trenutaka u čitanju ovog posebnog broja posvećenog jednoj posebnoj zemlji.

O 75. rođendanu i uspjesima svoje zemlje piše izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Gary Koren, o tome što im znači Izrael pišu predsjednik ŽOZ-a Ognjen Kraus, naš rabin Luciano Moše Prelević, neumorna Tena Bunčić, Milivoj Dretar. Predsjednica Židovske općine Split Ana Lebl u potpunosti

je izrazila sve ono što ja osjećam i duboko me dirnula. Moja prijateljica i jedna od najboljih novinarki ovih prostora Zorana Baković piše o “svom” Izraelu baš kao i naš dugogodišnji suradnik Jaroslav Pecnik. Nives Beissman i Milivoj Dretar donose svoje viđenije Izraela... o da, čekaju vas divni tekstovi.

Jubilarni rođendan Izraela obilježen je i u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu s fenomenalnom baletnom predstavom “Decadance”. Povodom završetka međunarodnog projekta „Never Forget“ razgovarali smo s Andrejem Palom, predsjednikom Židovske općine Čakovec, gdje je i ove godine održana komemoracija u spomen na čakovečke Židove stradale u Holokaustu. Preživjele žrtve Holokausta i ove su se godine tradicionalno družili u Selcima o čemu piše Melita Švob. Na stranicama Ha-Kola pročitat ćete i o raznim događanjima koja su održana u proteklom razdoblju. Ako je suditi prema tome, čeka nas i vrlo burna jesen puna zanimljivih događanja.

Kao i obično, prije početka godišnjih odmora, donosimo i zanimljiva izdanja knjiga koje će vam uljepšati ljeto. Suzana Glavaš napisala je knjigu o životu i djelu

Luciana Morpurga a Sonja Makek prvi hrvatsko-hebrejski razgovorni priručnik koji će olakšati komunikaciju svima onima koji odlaze u Izrael. Za ljubitelje romana tu su “Snovi i kulise” Alide Bremer i “Židovska šaptačica” Adriane Altaras. “Izgubljeni kruh” Edith Bruck još je jedno potresno svjedočanstvo o posljedicama Holokausta. David A. Sinclair u svojoj knjizi “Životni vijek — zašto starimo a ne moramo” donosi zanimljive savjete o tome kako živjeti dulje i kvalitetno.

Kada sam dobila ideju za temu ovog broja u glavi sam slagala tekst o “mom Izraelu”. Ali tog teksta u ovom broju nema. Moj Izrael je u rečenicama svih onih koji su pisali u ovom broju. A vas molim da razmislite i pokušate odgovoriti na to tako jednostavno i tako teško pitanje: što je za mene Izrael?

Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac

75. ROĐENDAN DRŽAVE IZRAEL SVEČANO OBILJEŽEN U HRVATSKOM NARODNOM KAZALIŠTU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Veleposlanstvo Države Izrael u Republici Hrvatskoj na lijep je način obilježilo 75. rođendan svoje zemlje — svečanim prijemom i izvedbom baletne predstave “Decadance” u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu.

Hrvatsko narodno kazalište bilo je u izraelskim bijelo-plavim bojama a izraelski veleposlanik Gary Koren sa suprugom Shirley i drugim djelatnicima veleposlanstva zajedno su s predstavnicima kulturnog, javnog i političkog života Hrvatske obilježili 75. godina otkako je proglašena Država Izrael.

Nakon izvođenja hrvatske i izraelske himne, goste je pozdravio veleposlanik Koren zahvaljujući vodstvu HNK, posebice intendantici Ivi Hraste-Sočo, što su omogućili da se prijem održi upravo u zgradi Hrvatskog narodnog kazališta. U svom je govoru podsjetio na sve što je Izrael napravio u proteklih 75 godina te istaknuo izraelski prioritet za budućnost — mir.

“Postigli smo puno toga, a nadamo se da ćemo postići još mnogo više, čak i doći do Mjeseca, ali najviše se nadamo da ćemo postići mir. To nije lak zadatak s obzirom na naše izazovno susjedstvo, ali na njemu ne samo da radimo, već smo na tom polju postigli nevjerojatan napredak. Naravno, mislim na Abrahamove

ROĐENDAN DRŽAVE IZRAEL U ZAGREBAČKOM HNK-U

sporazume, povijesne dokumente koji uspostavljaju mirne bilateralne odnose s arapskim zemljama, čiji su predstavnici večeras ovdje s nama. Dok radikali na Bliskom istoku žele uništenje Izraela, Izrael nastavlja braniti svoj narod”, kazao je izraelski veleposlanik, te podsjetio da židovski narod postoji već tisućama godina i da će opstati unatoč razlikama koje postoje u živahnoj izraelskoj demokraciji.

“Na osobnijem planu, jako sam sretna što ovu obljetnicu večeras mogu proslaviti s vama, ovdje u Zagrebu, ne samo zato što se pokazalo da je Hrvatska jako lijepo mjesto za biti veleposlanik, nego i zbog

činjenice da su hrvatsko-izraelski odnosi bolji nego ikada. Bilo da je riječ o kulturi, znanstvenoj suradnji, visokim posjetima (...) Dobro je znati da naše zemlje i dalje ravnopravno njeguju svoje partnerstvo. Iskreno, jedino na čemu zavidim je velika uspješna priča hrvatske nogometne reprezentacije...”, nastavio je Koren koji je svoje obraćanje završio na hrvatskom jeziku: “Dragi prijatelji, još jednom hvala što danas slavite s nama. Izrael je ponosan na svoje prijateljstvo s Hrvatskom i u narednim godinama nastaviti ćemo poboljšavati našu suradnju za dobrobiti naših naroda”.

U ime hrvatske Vlade kratkim govorom obratio se ministar znanosti i obrazovanja Radovan Fuchs, a kasnije se obilježavanju proslave 75. godišnjice Izraela pridružio i predsjednik Hrvatskog sabora Gordan Jandroković sa suprugom.

Izraelsko veleposlanstvo pripremiло je za svoje goste pravu poslasticu: baletnu predstavu “Decadance”, poznatog izra-

elskog koreografa svjetskog glasa Ohada Naharina, u izvedbi baletnog ansambla HNK-a. Ova se predstava nalazi već više od godinu dana na repertoaru zagrebačkog HNK a od same premijere publika ansambl ispraća s pravim ovacijama. “Decadance” je puno više od baletne predstave, a specifičan scenski jezik Ohada Naharina, kao i njegov plesni jezik Gaga (izvode ga

samo najbolje plesne kompanije na svijetu) ne bez razloga publiku ostavljaju bez daha. Ako još niste pogledali “Decadance”, nemojte nikako propustiti doživjeti nevjerojatno iskustvo koje ova predstava pruža.

Kao što je lijepo napisano na Facebook stranici Izrael u Hrvatskoj: “Prvih 75 godina bilo je prekrasno — veselimo se budućnosti!”. Mazal tov, Israel!

KOMEMORACIJA U SPOMEN NA ČAKOVEČKE ŽIDOVE STRADALE U HOLOKAUSTU

PREUZETO S WEB STRANICE ŽIDOVSKJE OPĆINE ČAKOVEC

U nedjelju, 28. svibnja 2023., na čakovečkom židovskom groblju održana je komemoracija u spomen na čakovečke Židove stradale u Holokaustu. Sredinom svibnja 1944. godine odvijao se završni progon Židova koji su deportirani u koncentracijski logor Auschwitz, a uspomenu na njih čuva Židovska općina Čakovec koju vodi predsjednik Andrej Pal, dr. med.

“Komemoracijom čuvamo sjećanje na naše prethodnike i, još važnije, pazimo da se ništa slično više ne dogodi. Upravo ovih dana formalno zaključujemo međunarodni projekt “Never Forget” kojem je također cilj očuvanje sjećanja, edukacija, razvoj tolerancije i građanskoga duha koji jamči mir svima nama. Vrijednost projekta tim je veća što se u njega uključio veliki broj sudionika seminara, radionica i drugih aktivnosti. S takvom praksom želimo nastaviti”, rekao je među ostalim dr. Pal.

Oko sedam stotina Židova iz Čakovca deportirano je u Auschwitz kamo su stigli 21. svibnja 1944. Nakon rata, njih sedamdeset preživjelih se uglavnom raselilo, tako da je brojna, gospodarski propulzivna i inovativna židovska zajednica koja je imala veliki utjecaj i na kulturna događanja u ovome gradu — gotovo iščezla. Glavni rabin Luciano Moše Prelević je na komemoraciji upravo to istaknuo: “U periodu prije i tijekom Drugog svjetskog rata u Čakovcu i Međimurju je živjela brojna židovska zajednica čiji su pripadnici otvarali tvornice, bili pravnici i liječnici,

kreirali su društvena kretanja. Zamislite koliki bi dodatni razvojni impuls danas Židovi dali Čakovcu da je zajednica ostala brojnija nakon Holokausta”, zaključio je rabin i izrekao molitvu.

Uz pripadnike židovske zajednice i članova obitelji žrtava iz Čakovca, Varaždina, Koprivnice, Zagreba i drugih gradova, komemoraciji su se također odazvali međimurski župan Matija Posavec i čakovečka gradonačelnica Ljerka Cividini. Komemorativni skup održava se posljednje nedjelje u svibnju — u kontinuitetu od 1948. godine.

ZAVRŠEN MEĐUNARODNI PROJEKT “NEVER FORGET” ŽIDOVSKJE OPĆINE ČAKOVEC

RAZGOVOR VODILA: NATAŠA BARAC

Židovska općina Čakovec nedavno je završnom konferencijom obilježila okončanje međunarodnog projekta “Never Forget”. O tome što je sve ovaj projekt uključivao, što je sve napravljeno te kakvi su planovi za budućnost, razgovarali smo s predsjednikom Židovske općine Čakovec Andrejem Palom.

Nedavno je u Čakovcu održana završna konferencija međunarodnog projekta “Never Forget”. O kakvom se projektu radi i kako se Židovska općina Čakovec uključila u taj projekt?

Projekt “Never Forget” projekt je Europske unije u sklopu programa Europskog sjećanja, točnije Programa za građane, jednakost, prava i vrijednosti (CERV). Voditelj tog međunarodnog projekta bila je Židovska općina Čakovec sa svojim partnerima, gradom Lendavom i Centrom Judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor.

Tijekom projekta održano je i niz aktivnosti. Koje su, prema Vašem mišljenju, bile najvažnije i na koje ste najponosniji?

DAN SJEĆANJA, PROJEKCIJA FILMA “PRIČA OVADIJA BARUCHA” ZA ĐAKE SREDNJIH I OSNOVNIH ŠKOLA U CZK ČAKOVEC

Projekt “Never Forget” je osmišljen kao niz aktivnosti u cilju senzibilizacije javnosti na židovsku zajednicu koja je nekad ovdje živjela i bila važnim dijelom kulturnog, gospodarskog, sportskog i uostalom cjelokupnog života zajednice u koju se u potpunosti uklopila. Dio aktivnosti proveden je u sklopu dodanih vrijednosti Projektu, tako da ću navesti sve aktivnosti u

zadnjih godinu dana. Cilj nam je, također, bio da kroz rad s profesorima i nastavnicima poboljšamo znanja učenika o životu i sudbini židovske zajednice.

Tijekom samog projekta, koji je trajao godinu dana, provedeno je niz aktivnosti. Projekt je započeo komemoracijom u svibnju 2022. kada je održana i uvodna konferencija.

Dana 19. listopada 2022. priređen je koncert na kojem su nastupali kantor Nikola David iz Münchena, kao i kletzer orkestar Kvartet Kontra iz Maribora. Uoči koncerta bila je organizirana izložba slika i zapisa prikupljenih u sklopu intervjua za građu knjige i filma "Samo broj" gospođe Mirijam Despinić Biškup. Izložba je organizirana u Centru za kulturu Čakovec (CZK), uz prisustvo velikog broja građana. Ishodili smo preporuku Ministarstva znanosti i obrazovanja RH da sve škole sudjeluju u projektnim aktivnostima "Never Forget" te su bili organizirani posjeti izložbi u CZK, prilikom koje je izložbu pogledalo oko 300 učenika osnovnih i srednjih škola uz organizaciju seminara i radionica.

Dana 27. siječnja 2023. obilježili smo Dan sjećanja, projekcijom filma "Priča Ovadija Barucha" ustupljenog iz Jad Vašema učenicima 8. razreda osnovnih škola i srednjoškolicima kada je putem ankete provedeno ispitivanje njihovog znanja o Holokaustu i čakovečkim/međimurskim Židovima.

Zahvaljujući suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje, 24. veljače 2023. organizirali smo seminar za nastavnike i profesore iz Međimurske, Varaždinske i Koprivničko-Križevačke županije s edukacijom o povijesti židovske zajednice, ali i načinu na koji se povijest tog razdoblja mora i treba prezentirati đacima. Seminar je bio organiziran uz pomoć i podršku Agencije za odgoj i obrazovanje i Ministarstva znanosti i obrazovanja. Na seminaru je prisustvovalo 94 profesora, a predavanja su održali profesori sa Sveučilišta u Zagrebu uz predstavnike Agencije. Uz ostale, gost predavač bio je i Darko Fischer koji je prezentirao knjigu Alfreda Fishera "Još nekoliko dana — budimpeštanski dnevnik 1944." koja je toga dana bila predstavljena u Knjižnici i čitaonici grada Čakovca.

FOTOGRAFIJA S POSTAVLJANJA KAMENA SPOTICANJA 27. TRAVNJA 2023.

Prilikom seminara je prezentirana i knjižica Povijest Židovske zajednice Donje Dubrave, koja je trebala biti osnovom za postavljanje Kamena spoticanja u Donjoj Dubravi, no nažalost zbog nezainteresiranosti od strane lokalne vlasti do toga, ovom prilikom, nije došlo. Autori knjige su Slaven Ujlaki i Janja Kovač.

U sklopu projekta organizirali ste i posjet profesora povijesti Auschwitzu.

Kao dodana vrijednost Projektu, u ožujku 2023. uz zalaganje Ministarstva vanjskih poslova i podršku Ministarstva znanosti i obrazovanja ŽO Čakovec je uz velike napore uspjela organizirati studijski boravak za 35 nastavnika i profesora hrvatskog jezika, etike i povijesti u Auschwitzu i Poljskoj. Samo putovanje bilo je na zavidnoj organizacijskoj razini, a vjerujem da na saznanjima stečenim na licu mjesta, profesori još kvalitetnije mogu prezentirati tragičnu sudbinu koja je zadesila židovski narod.

Kako je obilježen završetak ovog projekta?

Dana 27. travnja 2023. postavili smo još 28 kamena spoticanja za odvede-

ne i ubijene Židove iz Čakovca, a tom činu prisustvovali su i članovi obitelji iz Hrvatske, Njemačke i Izraela, kao i međunarodna koordinatorica zaklade Guntera Deminga gospođa Anne Thomas. Uz brojne građane prisustvovali su i veleposlanik Izraela Gary Koren, predstavnici Ministarstva znanosti i obrazovanja, Ministarstva kulture, gosti iz Mađarske i Slovenije te mnogi drugi.

Na završnoj konferenciji toga dana uvečer u Centru za kulturu uz prisustvovanje veleposlanika Izraela, Slovenije i Mađarske, te predstavnike Ministarstva znanosti i obrazovanje i Ministarstva kulture, Agencije za odgoj i obrazovanje, gradonačelnice grada Čakovca, međimurskog župana, predsjednika Koordinacije židovskih općina RH, predstavnike gradova partnera te goste iz Slovenije i Mađarske, članove obitelji porijeklom iz Čakovca koji su stigli iz Izraela i Njemačke, svečanoj premijeri filma i knjige "Samo broj" prisustvovali su i mnogobrojni građani, te značajan broj mladih, učenika osnovnih i srednjih škola iz Međimurja.

Gospođa Mirjam Despinić Biškup intervjuirala je šest osoba porijeklom iz Čakovca, Međimurja ili povezanih s našom regijom, koji su ispričali svjedočanstva o sebi i svojoj obitelji kao i tragičnoj sudbini židovskog naroda kojoj su svjedočili. Knjiga i film "Samo broj" bit će dostupni kako u elektronskom tako i u pisanom obliku te dostupni javnosti.

Na konferenciji je predstavljeno predsjedanje Hrvatske IHRA-om, a isto tako je prezentiran studijski boravak profesora u Auschwitzu. Usprkos dugom trajanju završna konferencija je, kao i uostalom i cijeli projekt polučila veliki uspjeh. U pripremi smo Zbornika radova, kako Seminara o Holokaustu u sklopu ovog projekta, tako i Seminara o Holokaustu iz 2012. godine.

Koliko je ljudi sveukupno sudjelovalo u realizaciji ovog projekta?

U organizaciji ovog projekta sudjelovao

je nekoliko ljudi bez kojih to sigurno ne bi bilo moguće učiniti. Samo projektnu dokumentaciju i kompletno vođenje projekta s tehničke strane, izvršno je odradila projektna agencija LEOTA iz Čakovca.

Profesorica Kristina Vinković odradila je veliki i značajan zadatak prikupljanja, provjere, te pisanja građe za knjižicu kao i dokumente potrebne za narudžbu Kamena spoticanja. Kompletnu korespondenciju i elektronsku komunikaciju, društvene medije, more potrebnih i nepotrebnih mailova, beskompromisno je odradila, kao i izvršno vodila događaje, gospođa Aleksandra Ličanin.

Sebe mogu navesti kao idejnog voditelja i koordinatora cjelokupnog projekta.

Jeste li u realizaciji projekta imali i potporu lokalnih vlasti?

Lokalna zajednica dala je podršku te aktivno prisustvovala svim događanjima koja su bili vezani uz taj projekt.

Što spremate u budućnosti? Hoće li se ovaj projekt, iako je službeno završen na neki način i dalje nastaviti?

Da, to nije i to ne smatramo krajem naših aktivnosti. U pripremi smo novog projekta koji bi provodili s istim parterima te bi još dodali nekoliko partnera na međunarodnoj razini, a sve s glavnim ciljem da dostojanstveno obilježimo 2024. godine 80-tu godišnjicu deportacije i nažalost, gotovo u potpunosti zatiranja židovske zajednice u našim krajevima.

Na nama je da učinimo sve da sjećanje na židovsku zajednicu ostane, da edukacija o povijesti židovske zajednice bude na kvalitetnijoj razini, da se prestane s prekranjem i zatiranjem povijesnih činjenica, a sve u cilju da se ne zaboravi. Da se ne zaboravi židovska zajednica, ali isto tako da se ne zaboravi tragična sudbina koju je ta zajednica doživjela, a sve zato da se tako nešto više nikada i nikome ne dogodi.

FOTOGRAFIJA SA ZAVRŠNE KONFERENCIJE PROJEKTA "NEVER FORGET" 27. TRAVNJA 2023. GODINE

ŽIDOVİ — GRADITELJI MODERNOG ZAGREBA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Većina posjetitelja punog auditorija Židovske općine Zagreb, na zadnjem događanju prije ljetne stanke, vjerojatno je dosta znala o Židovima kao graditeljima modernog Zagreba o čemu se na tribini ŽOZ-a i Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger govorilo 20. lipnja. Šteta je međutim da šira javnost često premalo zna o tome da su veliki dio Donjeg grada, središnjeg gradskog trga kao i brojne vile u sjevernom dijelu grada plod rada židovskih arhitekata, investitora i građevinskih poduzetnika. Cilj tribine pod nazivom “Židovi — graditelji modernog Zagreba” bio je uputiti na golem doprinos Židova u nastanku urbanog i kulturnog identiteta grada. Spominjani su tako arhitekti Hugo Erlich, Slavko Löwy, Zlatko Neumann, Lav Kalda, Rudolf Lubynski, projektantsko-građevinsko poduzeće Höningsberg-Deutsch, gospodarstvenik i investitor Emanuel Prister i mnogi drugi — svi oni koji su dali obol onom kozmopolitskom Zagrebu kakav je nekad bio.

Na prezentaciji je najprije predstavljen projekt monografije “Židovi — graditelji

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, DRAGAN DAMJANOVIĆ I VEDRAN IVANKOVIĆ U ŽOZ-U

modernog Zagreba” čiji su nositelji povjesničarka umjetnosti Snješka Knežević, povjesničar umjetnosti Dragan Damjanović, te arhitekt Vedran Ivanković.

O projektu monografije govorio je profesor Dragan Damjanović, kazavši da bi ona trebala pokriti razdoblje od 1860-tih godina do okvirno 1941. godine, iako će vjerojatno biti obuhvaćen i poneki rad židovskih arhitekata nakon rata, poput Slavka Löwyja. “Cilj nam je u nešto manje od dvije godine završiti monografiju koja bi dala uvid u doista mnogostran doprinos židovske zajednice arhitekturi modernog Zagreba”, rekao je Damjanović, dodajući da će u monografiju biti uključeni i arhitekti Židovi i investitori Židovi, kao i vlasnici građevinskih tvrtki. Trebala bi imati oko 350 stranica, ali neće moći, naglasio je, pokriti sve zgrade, sve arhitekate ili investitore jer se naprosto ne radi o enciklopediji.

U monografiji će biti obrađeni ključni arhitekti i njihova najznačajnija ostvarenja. Najveća pažnja će biti na Donjem gradu i na obroncima Medvednice, ali i na drugim dijelovima grada, najavio je Damjanović. Monografija će među ostalim uključiti baštinski ključne građevine poput sinagoge, bolnice, zgrade općine, potom zgrade javnog i poslovnog karaktera židovskih arhitekata i investitora. “Koje god razdoblje iz povijesti zagrebačke arhitekture u rečenom periodu obrađujemo, doprinos židovske zajednice je nezaobilazan. Nevjerojatno je koliko je objekata realizirano”, kazao je.

O centralnom zagrebačkom trgu i doprinosu Židova njegovu identitetu govorila je Snješka Knežević, prešavši u svojoj prezentaciji stotinjak godina i naglasivši kako je tadašnji zlatni Zagreb bio kozmopolitski i liberalni grad otvoren svijetu, čega danas više nema. “Kakav je danas, vidite i sami”, kazala je.

Njezina prezentacija bila je, kako je rekla, “rekonstrukcija života oko 100

godina glavnog zagrebačkog trga i rekonstrukcija prisutnosti Židova na tom trgu koja je znatna”.

Fotografije prikazane na prezentaciji sežu do oko 1860. godine. Na njima se među ostalim moglo vidjeti kako prolaza prema današnjoj Cesarčevoj ulici i Europskom trgu uopće nije bilo, kako je Splavnica bila uski mračni prolaz, mogla se vidjeti zgrada srušena u velikom potresu na uglu Bakačeve i Jelačićevog trga, kuća važnog pripadnika Izraelitske zajednice Emanuela Pristera, potom kuća Baumgartner koja je i danas robna kuća, ordinacija stomatologa Eugena Rada, te silno popularna kuća Elsa-fluid koja je izazivala kontroverze, nekima se jako sviđala dok su drugi mislili da je nakazna zbog svoje goleme reklame na pročelju.

Fotografije prikazuju i brojne židovske trgovine, od ranije malih pa do velikih luksuznih dućana, elegantne kavane, kao i kuću Zakladne bolnice, židovske ordinacije i banke. Na više fotografija mogla se vidjeti i sinagoga u današnjoj Praškoj, potpuno urasla u ambijent, u tkivo grada, te zgrada rabinata.

U okviru tribine svoju monografiju koja je upravo izašla iz tiska u izdanju ArtTresor naklade, “Supercube i vila Mosinger — izbrisano naslijeđe”, predstavio je Vedran Ivanković, arhitekt i profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Rekao je da povijest vile na Pantovčaku arhitekta Vladimira Šterka, jednog od arhitekata koji su gradili Zagreb između dva rata, na malom primjeru reflektira doprinos Židova arhitekata, investitora, graditelja, u izgradnji modernog Zagreba u to doba.

Govoreći o izgradnji Zagreba prije Prvog svjetskog rata i između dva rata, Ivanković kaže da se uvijek vodilo računa o mjeri i da unošenje novog sadržaja u postojeći bude u skladu a ne nesrazmjeran kao što je to često danas slučaj.

Naglasio je da su i neizgrađeni prostori dio identiteta, jednako vrijedni kao i sama izgradnja.

U tom kontekstu govoreći o Pantovčaku krajem 19. stoljeća kao zoni ladanja — prostora na kojem se grade vile s velikim vrtovima, voćnjacima i parkovima — naglasio je da njegova degradacija kao zone rijetke i ekskluzivne izgradnje zapravo počinje već 30-tih godina prošlog stoljeća kada se velike parcele preparceliraju za izgradnju novih vila. To je međutim standardni proces u urbanizaciji za razliku od onog što se dogodilo kasnije.

“No ono što se dogodilo desetljećima kasnije je u potpunosti devastiralo taj ladanjski i ekskluzivni karakter Pantovčaka koji je danas sveden na tranzitnu cestu koja opskrbljuje pretjerano izgrađene sjeverne dijelove podsljemenske zone i potpuno je izgubio identitet sjeverne promenade”, kazao je.

ZGRADA ELSA-FLUIDA NA TRGU BANA JOSIPA JELAČIĆA U ZAGREBU

120. OBLJETNICA ROĐENJA I 80. OBLJETNICA SMRTI MIROSLAVA ŠALOMA FREIBERGERA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Povodom 120. obljetnice rođenja i 80. obljetnice smrti posljednjeg predratnog zagrebačkog rabina/nadrabina Mirosłava Šaloma Freibergera, u Židovskoj općini Zagreb predavanje je početkom svibnja održala dr. sc. Ljiljana Dobrovšak s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar koja je predstavila kratku povijest njegove obitelji, govorila o njegovu životu, vremenima u kojima je živio.

Šalom Freiberg, po kojem je nazvano i kulturno društvo koje djeluje pri ŽOZ-u, prvi je zagrebački rabin rođen upravo u Zagrebu. Na dužnost zagrebačkog rabina stupio je 1937. godine, a za vrijeme NDH nije htio napustiti grad dok je u njemu i jednog Židova već je na sve načine pokušavao pomoći svojoj zajednici. Freiberg je deportiran u svibnju 1943. i ubijen odmah po dolasku u Auschwitz jer je prosvjedovao protiv brutalnosti i neljudskog ponašanja prema članovima svoje zajednice. Neki kažu da je upucan, a neki da je obješen.

U najboljoj tradiciji rabinske mnogostranosti bio je vjeroučitelj, hebreist, prevoditelj, diplomirani pravnik, doktor teoloških znanosti, plodan pisac i duhovni vođa zajednice, izrazite cionističke orijentacije.

Freiberg je rođen 9. siječnja 1903. u Zagrebu. Pohađao je židovsku osnovnu

LJILJANA DOBROVŠAK U ŽOZ-U

školu i zagrebačku klasičnu gimnaziju. U svojim memoarima Cvi Rotem, koji je s njim išao u školu, piše da je među nastavnicima bilo i filosemita i antisemita, a da su njihovi židovski kolege znali za njihovu cionističku aktivnost, ali to "nije smetalo međusobnom drugarstvu i učešću u životu razreda i škole".

Nakon mature s odličnim uspjehom u ljeto 1921. Šalom Freiberg je odlučio posvetiti se rabinskom zanimanju te je nastavio školovanje na Visokoj školi za židovske znanosti u Berlinu.

Bio je aktivan u berlinskom cionističkom akademskom omladinskom udruženju Makabeja. Šalom je osim toga bio

i nastavnik u Židovskom omladinskom domu koji je okupljao omladinu židovskih izbjeglica iz sjeveroistočne Europe.

Iako je bio u Berlinu, Freiberger uspijeva u isto vrijeme djelovati kao vođa omladinskog cionističkog pokreta u Jugoslaviji. Bio je aktivan u Savezu židovskih omladinskih udruženja (SŽOU).

U srpnju 1922. sa svojih 19 godina objavio je članak pod naslovom "Naša zadaća" u kojem iznosi svoj misaoni i aktivistički moto kojeg će se držati cijelog života. U njemu naglašava da će Židovi moći postati "zdrav dio čovječanstva" tek kad budu "živjeli na svojoj zemlji i u svojem duhu". U listopadu 1923. postaje predsjednik Židovskog narodnog akademskog društva Judeja.

Šalom nije završio berlinsku Visoku školu za židovske studije već je u proljeće 1926. diplomirao pravo i doktorirao teološke znanosti na Teološkom fakultetu u Würzburgu s tezom "Obred posta u starom Izraelu."

Od 1926. do 1929. uz nadrabina Gavru Schwarzera i rabina Mojsija Margela u službi je u Izraelitičkoj bogoštovnoj općini zagrebačkoj kao vjeroučitelj. Istovremeno, od jeseni 1926. angažiran je u savezu cionista.

Dana 5. ožujka 1929. polaže rabinski ispit. Tadašnji predsjednik zagrebačke bogoštovne općine dr. Hugo Kon rekao je: "Za našu je općinu taj ispit događaj i to važan, častan i radostan. Događaj, jer je to u historiji naše općine prvi rabinski ispit što se polaže u njezinom sjedištu. Važan, jer se ispitu podvrgava dijete naše općine, naš đak, naš vjeroučitelj". Promoviran je za rabina dva dana kasnije u velikoj sinagogi u Zagrebu.

Freiberger iste godine prihvaća službu u Osijeku, kao zamjenik-pomoćnik nadrabina Simona Ungara, a uz to je bio i profesor vjeronauka na osječkim srednjim školama. Za osječku židovsku zajednicu brinuo se do kraja 1936. Te godine počeo je pisati i za Omanut.

Godine 1931. oženio se Irenom Steiner s kojom je imao dva sina — jedan je umro s nepunih mjesec dana, a drugi je poginuo u II. Arapsko-izraelskom ratu.

Na dužnost zagrebačkog rabina stupa 5. veljače 1937. U nastupnoj propovijedi rekao je da nije "samo rabin ove općine nego rabin velike židovske općine koja broji 17 milijuna Židova, općine koja nema granice, općine koja je u građenju i za koje se dovršenje treba starati."

U Zagrebu je 1938. objavio svoje najvažnije djelo, "Molitvenik", standardan i praktičan izbor molitvi za cijelu godinu. Uključuje se u organiziranje pomoći židovskim izbjeglicama koji iz Trećeg Reicha dolaze u Zagreb i Jugoslaviju.

Nakon proglašenja NDH Freiberger je ključna osoba, zajedno s predsjednikom općine Hugom Konom, u naporima da se spasi židovska zajednica u Zagrebu. Već od ranije pomaže progonjenima i izbjeglicama da se domognu Palestine ili bilo kojeg sigurnijeg pribežišta, ali sam ne prihvaća pozive prijatelja da se s obitelji preseli k njima u Palestinu. Odbija napustiti Zagreb sve dok je u njemu i jedan Židov.

Posjećivao je zatočenike u sabiralištima, brinuo se za one u logorima, intervenirao kod nadležnih, korespondirao s mnogim pojedincima i institucijama u zemlji i svijetu — posebno s nadbiskupom Alojzijem Stepincem — organizirao židovsku školu i staračke domove dok su još postojali, vodio je matične knjige i priključivao novac, te organizirao odlazak djece u Palestinu. Tamo je uspio poslati i svog sina Rubena početkom 1943. godine.

Nakon što je 7. veljače 1942. umro nadrabin Schwarz, Šalom Freiberger preuzima službu uz nadkantora Bernarda Grünera. Stoga Ljiljana Dobrovšak u svojem predavanju ističe da, kada govori o Freibergeru, govori o njemu i kao o rabinu i kao nadrabinu, jer iako nije

formalno bio promoviran u nadrabina, on je tu zadaću obavljao.

Unatoč tome što je tjednima unaprijed znao da se spremaju uhićenja i deportacije, baš kao i predsjednik Općine Hugo Kon, do posljednjeg je trenutka radio u Općini. Uhićen je, vjerojatno, u noći 2./3. svibnja 1943. godine.

Njemački su ga esesovci s posljednjim transportom Židova iz Zagreba otpremili u Auschwitz.

U Holokaustu su od uže obitelji Freibergera u Auschwitzu stradali sam Mirosłav Šalom i njegova supruga Irena, dok su roditelji Anka i Antun i sestra Ljubica skončali na nepoznatom mjestu, ali smatra se također da su život završili u tom koncentracijskom logoru.

Sin Ruben završio je u tadašnjem jugoslavenskom kibucu Šaar Haamakim gdje je promijenio ime i prezime u Reuven Jaron i gdje je usvojen. Bio je glazbeno nadaren i kibuc ga je nakon odsluženja vojnog roka poslao na Konzervatorij u Tel Avivu gdje je usavršavao klavir i kompoziciju. Poginuo je u II. Arapsko-izraelskom ratu 3. studenoga 1956. na gori Sinaj.

RIVKA GOLANI DAROVALA KONCERT PUBLICI ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Privilegij je bio moći poslušati koncert izraelske violistice Rivke Golani, uz klavirsku pratnju Zsuzse Kollar 11. svibnja u auditoriju Židovske općine Zagreb, koncert koji su one darovale njezinim članovima. Golani, svjetski poznata violistica rođena u Izraelu 1946. ima veći repertoar skladan upravo za nju od bilo kojeg violista u povijesti klasične glazbe i već ima svoje mjesto u povijesti tog instrumenta. BBC Music Magazine uključio ju je na popis 200 najvažnijih instrumentalista i pet najvažnijih violista koji trenutno koncertiraju.

Dvosatni program u kojem je pokazala svu virtuoznost i užarenost izvedbe na violi, kao i intenzivnu fizičku prisutnost na pozornici, Rivka Golani počela je s "Midnight Bells" austrijskog skladatelja, glazbenog kritičara, zborovođe i pedagoga Richarda Heubergera (1850., Graz - 1914., Beč) u aranžmanu Fritza Kreislera. Posebno za zagrebačku publiku, izvela je i "Pet pjesama" Žige Hirschlera (1894., Velika Trnovitica - 1941., Jasenovac), hrvatskog skladatelja i glazbenog kritičara koji je stradao u Jasenovcu. U prvom dijelu koncerta čuli smo i djelo skladano upravo za violu, "Suite" Ernesta Blocha (1880., Ženeva - 1959., Portland), kojeg je Golani nazvala "jednim od najvećih kompozitora".

U drugom dijelu koncerta Golani je izvela "Jizkor" Oedena Partosa (1907., Budimpešta - 1977., Tel Aviv), napisan 1946. u spomen na Holokaust. Partos

je mađarsko-izraelski violist kojeg se smatra jednim od najvažnijih izraelskih skladatelja, a ujedno je bio i mentor Rivke Golani na Glazbenoj akademiji u Tel Avivu. Golani je izvela i "Märchenbilder" Roberta Schumanna (1810., Zwickau - 1856., Eendenich), poznatog njemačkog kompozitora i jednog od glavnih predstavnika glazbenog romantizma, iznimno značajnog za razvoj glazbe 19. stoljeća. Koncert je završila s "Indian Lament" Antonina Dvoraka (1841., Nelahozes - 1904., Prag).

Golani je izvor inspiracije ne samo za druge svirače viole, već i za mnoge skladatelje koji su njezinim majstorstvom inspirirani za pisanje glazbe upravo za taj instrument. Više od 340 djela do sada je skladano za Golani, rekord koji nije dostigao nijedan drugi violist u povijesti. Golani je nastupala kao solistica s nekima od najistaknutijih svjetskih orkestara: Simfonijskim orkestrom BBC-ja, BBC-jevom filharmonijom, Simfonijskim orkestrom iz Bostona, Hallé orkestrom, Roterdamskom filharmonijom, Izraelskom filharmonijom, Tokio Metropolitan, Simfonijskim orkestrima iz Montreala i iz Toronta i puno drugih. S brojnim uglednim orkestrima snimila je i albume.

Studirala je na Glazbenoj akademiji u Tel Avivu kod Oedena Partosa. S 23 godine postala je članica Izraelske filharmonije. Seli u Kanadu sredinom 1970-ih gdje započinje svoju solo karijeru, a njezin sadašnji dom je London. Inspirativna je učiteljica koja na svoje

RIVKA GOLANI U ŽOZ-U

majstorske tečajeve privlači studente iz cijelog svijeta. Trenutno je profesorica na londonskom Trinity Laban College of Music and Dance, a dobitnica je i mnogih nagrada. Rivka Golani također je vizualna umjetnica, a izložbe njezinih slika održane su u Kanadi, Velikoj Britaniji, Nizozemskoj i Njemačkoj.

Zsuzsa Kollar koja joj je bila klavirska pratnja, rođena je u Budimpešti 1959. godine, a u dobi od deset godina primljena je na Akademiju Liszt. Studirala je u Budimpešti, Münchenu i Salzburgu, te u Banffu i Ernenu. Snimanja i emitiranja te koncertni angažmani u Njemačkoj, Austriji i Kanadi doveli su je do uspješne koncertne karijere kojoj je Zsuzsa Kollar dodala i izvođenje suvremene glazbe u grupi Componenansamble.

TRADICIONALNO DRUŽENJE PREŽIVJELIH ŽRTAVA HOLOKAUSTA U SELCIMA

PIŠE: MELITA ŠVOB

PREŽIVJELI HOLOKAUSTA NA DRUŽENJU

U Selcima, na Jadranskoj obali, organizirano je i ove godine tradicionalno druženje osoba koje su preživjele Holokaust u Hrvatskoj. Ova se druženja kod nas održavaju već petnaest godina u okviru programa "Cafe Europe" koji je pokrenula Claims konferencije. Svake godine raspisuje se natječaj na koji se javljaju organizacije i udruženja iz cijelog svijeta i predlažu svoje programe, mjesta održavanja i načine organiziranja.

Kada smo dobili obavijest da će na naše ovogodišnje druženje doći visoki predstavnici Claims konferencije iz New Yorka i Beča i da nakon nas putuju u Sarajevo i Beograd, pretpostavili smo da se radi o rutinskoj kontroli i nastavili s pripremanjem prema odobrenom programu. Veoma smo se iznenadili kada se na druženju pojavio i specijalni video reporter iz Berlina kojeg je Claims angažirao da pripremi film koji će biti prezentiran na glavnoj skupštini Claimsa, jer je naš

program odabran među nekoliko stotina drugih predloženih programa.

Bilo nam je teško zbog ograničenih sredstava i zbog manjeg odaziva na druženje zbog zdravstvenih problema preživjelih. Stoga smo promijenili mjesto održavanja i umjesto hotela u Opatiji izabrali smo hotel "Katarina" u Selcima.

Posebni problem predstavljala nam je molba za košer hranom za predstavnike Claimsa, što smo riješili uz pomoć organizacije "Menora" rabina Pinija i donacije Židovske općine Zagreb (vino i hale) pod nadzorom našeg rabina Luciana Moše Prelevića.

Trebalo je osigurati i stalni prijevod na engleski jezik jer su u program uvršteni i intervjui i razgovori s preživjelim žrtvama Holokausta, pri čemu nam je mnogo pomogla naša socijalna radnica Ana Hermanović, koju je na druženje pozvao Claims. Promocija knjige Melite Švob (promotor Sanja Tabaković, predsjednica Šoa akademije) bila je također na engleskom jeziku, uz power-point prezentaciju.

Program druženja za naše "preživjele" prilagođen je njihovim potrebama i mogućnostima i sastojao se od rekreacije, predavanja, izleta, zabave i na kraju, svečane šabatne večere. Druženje se organizira za cijelu Hrvatsku pa su tako osim Zagreba sudjelovali "preživjeli" iz Osijeka, Splita i Rijeke. Ove godine, uz redovitu jutarnju gimnastiku, bili smo na dva izleta (u Senji na otok Rab), prof. Heimer održao je predavanje o pozna-

tim židovskim pjesmama, a održana je i promocija knjige Melite Švob.

Za zabavni program pobrinuo se jazz orkestar iz židovske općine u Osijeku (kod nas čest izvođač), a za posjete muzejima, povijesnim mjestima, te nekadašnjem logoru Kampor na Rabu, angažirani su kvalificirani vodiči, osiguran udoban prijevoz i ručak s lokalnim specijalitetima.

Kao i svake godine došao nas je pozdraviti veleposlanik Izraela Gary Koren koji je uz ugodni razgovor i druženje ostao i na večeri. Nažalost zbog drugih (zdravstvenih) obaveza nije mogao doći predsjednik ŽOZ-a dr. Ognjen Kraus ali nam je drago da je naš rad upoznao naš novi tajnik Zoran Ferber.

Iz Berlina smo dobili kratki izvadak iz videa o našem druženju. Veoma smo zadovoljni profesionalnim pristupom, senzibilnošću u razgovorima i intervjuima te kvalitetom filma. Nakon prikazivanja na Claimsu, dobit ćemo film i prikazati ćemo ga u Općini. Nadamo se da će to pridnijeti i našoj boljoj suradnji i razumijevanju.

MELITA ŠVOB I GARY KOREN

ŽENSKA SEKCIJA ŽOZ-A NA MEĐUNARODNOM SUSRETU ŽENSKIH SEKCIJA S PROSTORA BIVŠE JUGOSLAVIJE

PIŠE: NARCISA POTEŽICA

Članice Ženske sekcije Židovske općine Zagreb sudjelovale su Međunarodnom susretu ženskih sekcija židovskih općina s prostora bivše Jugoslavije u Subotici, a to je putovanje organizirala naša pokojna predsjednica Fanika Zeit-Grgurić. U Suboticu je 12. svibnja 2023. otputovalo devet naših članica na čelu s novom predsjednicom Ženske sekcijom ŽOZ-a Milanom Haraminom.

Poslije sedmosatnog puta autobusom do Subotice smješteni smo u lijepi hotel u centru grada i poslijepodne krenuli u Jevrejsku općinu Subotica na okupljanje učesnica ovog susreta.

Prve večeri održan je Kabbalat Šabat u prekrasnoj subotičkoj sinagogi izgrađenoj u stilu mađarske secesije. Unutrašnjost sinagoge je novoobnovljena i sjajno restaurirana pa nam je gotovo stao dah kada smo prvi put vidjeli ovu divnu plavu sinagogu. Po mišljenju mnogih jedna je od tri najljepših na svijetu, uz poznatu

najveću sinagogu u Budimpeštu i značajnu sinagogu u New Yorku.

Poslije službe uslijedila je šabatna večera uz ugodno druženje i radostan susret s članicama ženskih sekcija iz Makedonije i Beograda.

U subotu smo krenuli autobusom do jezera Palić, iako je bilo oblačno i vjetrovito prošetali smo uz obalu i bili zadovoljni da ne pada kiša, Poslije kavice u slikovitoj zgradi nekadašnjeg “Ženskog štranda” (kupališta) krenuli smo na Salaš Jelen gdje je bio svečani ručak za sve učesnike susreta.

Uz muziku tamburaša i bogat ručak središnji događaj bilo je izvješće o dugogodišnjem djelovanju Ruže Lazović koja je više od tri desetljeća pridonosila svojim radom i pomoći u svakom pogledu uspješnom djelovanju Ženske sekcije JOS u Subotici.

Kasno poslijepodne iskoristili smo za obilazak centra Subotice gdje dominiraju Gradska kuća (vijećnica), Narodno pozorište i Gradska knjižnica s dvije fontane. Neki od nas posjetili su nedavno otvoreni Muzej porculana, iznenadio nas je odličnim vodstvom i upoznavanjem s raznolikim eksponatima a na kraju smo popili čaj iz pravih tankih porculanskih šalica.

Prema programu te večeri trebali su biti održani jazz koncert i manifestacija Noć muzeja ali zbog dana žalosti u Srbiji otkazane su bile sve manifestacije kao čin sućuti s obiteljima ubijenih učenika. Ipak je organiziran alternativan pro-

gram u prostorijama židovske općine pa je večer završila uspješnim koncertom izvrsnog Nikole Saračanina koji je sve oduševio repertoarom i interpretacijom najpoznatijih židovskih pjesama.

U nedjelju ujutro održano je predavanje dr. Margarete Bašaragin “Znamenite Jevrejke Subotice” (o poznatim Židovkama koje su se rodile ili živjele i djelovale u Subotici, te dale značajan doprinos kao znanstvenice, antifašistkinje, učesnice NOB-a, novinarki i spisateljice te humanitarke).

Poslije predavanja ručkom s puno specijaliteta završen je Međunarodni susret ženskih sekcija židovskih općina bivše Jugoslavije.

Iako se naš put na povratku odužio zbog prelaska granice i radova na cesti pred Zagrebom i usprkos trodnevnog napora ostala je zahvalnost da smo bili pozvani u lijepu Suboticu, vidjeli ovaj put i unutrašnjost prekrasne sinagoge, a iznad svega doživjeli srdačnost i gostoljubivost domaćina, te posebno prisustvovali oproštajnoj proslavi dugogodišnje aktivne Subotičanke Ruže Lazović, te ćemo još dugo pamtit i nositi lijepa sjećanja na naš boravak u Subotici.

Možemo se nadati da će se i u budućnosti ostvariti naši planovi za neka sljedeća putovanja i posjete u kojima ćemo se susresti sa židovskom tradicijom, kulturom ili poviješću što nam je uvijek u prvom redu vodilja i cilj na našim obilascima odabranih gradova.

POSJET ŽIDOVSKOJ OPĆINI NAGYKANIZSA

PIŠE: ALICE SINGER

Dan nakon akademije povodom završne konferencije međunarodnog projekta “Never Forget — Da se ne zaboravi” i polaganja 28 kamena spoticanja u Čakovcu, 20. travnja 2023. godine posjetili smo Nagykanizsu na poziv članova njihove židovske općine.

S nama je bila i Anne Thomas, međunarodna koordinatorica zaklade Stiftung-Spuren, umjetnika Guntera Demniga.

Domaćini su nas dočekali su na željezničkoj stanici odakle su kretali vlakovi prema Auschwitzu, pokazali prigodno

spomen obilježje, lokomotivu jednog od tih vlakova kao i obližnju školu u kojoj su sakupljali Židove za transport.

Slijedio je posjet židovskom groblju, gdje su nam naši domaćini ispričali povijest groblja i sudbine članova svojih obitelji.

Nakon zajedničkog ručka izvan grada, otišli smo u prostorije Židovske općine Nagykanizse. Tamo smo na spomenik na kojem su uklesana imena stradalnika Holokausta iz Nagykanizse i okolice položili kamenčiće. Posjetili smo i staru sinagogu koju u suradnji s gradom pokušavaju obnoviti.

Proveli su nas kroz prostorije Općine i razgledali smo njihovu muzejsku građu. Općina broji 32 redovna člana koji se za

svaki šabat nakon molitve, uz uobičajeni jelovnik, druže u maloj dvorani. Za blag dane dolazi rabin i onda se s uzvanicima druže u velikoj dvorani.

Bilo nam je jako ugodno družiti se s članovima Židovske općine Nagykanizsa i zahvaljujemo im na gostoprimstvu, trudu i zajedničkim trenutcima.

HRVATSKI PROFESORI UČILI O HOLOKAUSTU

PIŠE: SLAVICA ŠAROVIĆ (PORTAL NACIONALNE-MANJINE.HR)

Seminar za profesore polaznike seminara u Jad Vašemu održan je početkom lipnja u Šoa akademiji u Židovskoj općini Zagreb. Sudjelovalo je dvadeset pet hrvatskih profesora i nastavnika kojima se najprije obratila *Sanja Zoričić Tabaković*, predstavnik židovske nacionalne manjine u Zagrebu.

“U Jad Vašemu vidjet ćete kakav je užas i devastaciju židovska zajednica doživjela u Holokaustu i kakve je posljedice ostavio iza sebe na svjetsku židovsku zajednicu od koje se nikada nije potpuno oporavila. Međutim, u ovako maloj zemlji kao što je Hrvatska, koja je prije Drugog svjetskog rata imala brojnu i u svakom pogledu jaku židovsku zajednicu, posljedice su još strašnije. Ono što je danas naša namjera je upoznati vas s posljedicama koje je Holokaust ostavio u Hr-

vatskoj gdje je dosljednim provođenjem rasnih zakona od strane ustaške vlasti doveo do gotovo potpunog istrebljenja židovske zajednice u cjelini. Danas se, kao posljedica Holokausta, i nakon toliko godina suočavamo s činjenicom da je budućnost ove naše zajednice vrlo upitna”, kazala je *Zoričić Tabaković*. Predavanje o logoru Danica, prvom koncentracionom logoru u NDH održao je *Dražan Ernečić*, o Jasenovcu je govorio *Ivo Pejaković*, a o posljedicama Drugog svjetskog rata po

židovsku zajednicu u Hrvatskoj i demografiju govorila je *Melita Švob*. U stanci između predavanja polaznike seminara kroz prostor Židovske općine proveo je *Saša Cvetković*, a na kraju je prikazan dokumentarni film.

Seminar, koji se održava prema sporazumu koji je ŽOZ potpisala s Hrvatskom agencijom za odgoj i obrazovanje, završio je razgovorom sudionika o filmu i temama o kojima su govorili predavači. Događaju su prisustvovali *Gary*

Koren, veleposlanik Izraela u Hrvatskoj, te *Snježana Šincek* iz Ministarstva znanosti i obrazovanja.

NAGRADA DAVID MEISEL I NAJAVA 2. DANA ŽIDOVSKJE BAŠTINE U KARLOVCU

PIŠE: TENA BUNČIĆ

Karlovac je poznat po zborskom pjevanju i Prvo hrvatsko pjevačko društvo nastalo je upravo u Karlovcu. Stoga nije čudno da se u Karlovcu svake dvije godine održava Međunarodno natjecanje zborova Aurora cantat. Povijest Prvog hrvatskog pjevačkog društva Zora bilježi i značajne Židove. Dugogodišnji predsjednik društva Vilim pl. Reiner bio je inicijator izgradnje doma za Zoru, pod nazivom Zorin dom i njemu u čast je Udruga Židovi u Karlovcu otkrila spomen-poprse. Drugi značajni Židov u povijesti Zore bio je i njen najuspješniji dirigent David Meisel kojemu je prije par godina otkrivena spomen-ploča u predvorju Zorin doma. Na inicijativu Udruge Židovi u Karlovcu od ove godine na Međunarodnom natjecanju Aurora cantat najuspješnijim dirigentima uručuje se nagrada pod imenom David Meisel. Time će spomen na tog znamenitog karlovačkog Židova živjeti i dalje.

U Karlovcu će se i ovog ljeta u sklopu proslave rođendana grada, Zvezdano ljetu, održati manifestacija Dani židovske baštine. Prošle godine ta tradicija je vrlo uspješno započeta Memorijalnim šahovskih turnirom "Izidor Gross" i šahovskom simultankom na karlovačkoj promenadi. Ove godine program će biti bogatiji i raznolikiji. Sve započinje 3. srpnja kada će u karlovačkom glazbenom paviljonu na promenadi svirati Zagreb klezmer trio. Program se nastavlja 7. srpnja kada će se u Gradskoj knjižnici I. G. Kovačić predstaviti izložba fotografija karlovačkih Židova Zlatka Meisela i Hinka Barunera. Iste večeri i na istom mjestu zamjenica veleposlanika Izraela Hadas Dolev govorit će o židovskim blagdanima te tradicionalno ući u Šabat. Sljedeće jutro odat će se počast značajnom karlovačkom veslaču, jednom od osnivača Veslačkog kluba Korana, Tiboru Hekschu. Na rijeci Kupi kod prostorija kluba, na tzv. Kvaki, bit će porinuće najnovijeg klupskog čamca s imenom Tibor Heksch. Istog poslijepodneva u prostorijama Udruge Carpediem, u sklopu Memorijalnog turnira Izidor

Gross, održat će se predavanje o problemskom šahu, odnosno tzv. matnim zadaćama, te iz iste discipline i turnir s nagradom Izidor Gross. U nedjelju 9. srpnja ponovno će se održati šahovska simultanka na promenadi. Drugi Dani židovske baštine završavaju u Knjižnici za mlade, 11. srpnja izložbom i predavanjem o obitelji Reiner koju su pripremili učenici Ekonomsko-turističke škole.

IZLOŽBA TONIJA FRANOVIĆA U GALERIJU KOPRIVNICA

PRIPREMILA: N. B.

Izložba akademskog slikara Tonija Franovića "Rastakanje" otvorena je krajem lipnja u Galeriji Koprivnica. Toni Franović na ovoj izložbi predstavlja izbor slika iz serije radova nastalih tijekom 2023. godine. Radi se o uljima na platnu velikih dimenzija nastalih u Franovićevom legradskom ateljeu. Izložba se sastoji od tridesetak slika u odabiru kustosice Draženke Jalšić Ernečić koja je ujedno i autorica postava i predgovora kataloga izložbe. Franović u

rastakanju prostora što ga okružuje pronalazi novi pristup krajoliku.

Kao koloristički virtuoz Franović u krajoliku nalazi nepresušni izvor inspiracije, preispituje dezintegraciju kao ideju koja odražava krug života u kojem jednaku vrijednost posjeduju raspadanje i rast, život i odumiranje. Posebno naglašava srozavanje i urušavanje vrijednosti, nestajanje i urušavanje, eroziju materije, siromašenje duha i zatiranje civilizacije kakvu poznajemo. Rastakanje poput kolektivne psihoze prostora i vremena na svakom koraku naglašava važnost ateljea

kao utočišta, a ne samo u kojem je nastao ciklusa prikazan na izložbi.

Izložba u Galeriji Koprivnica otvorena je do 27. kolovoza 2023. godine a projekt je realiziran sredstvima Grada Koprivnice.

ALFI KABILJO LAUREAT ZLATNOG OKTAVIJANA ZA ŽIVOTNI DOPRINOS FILMSKOJ UMJETNOSTI

PIŠE: J. C.

Alfi Kabiljo dobio je još jednu visoku nagradu — ovogodišnji je laureat nagrade Zlatni Oktavijan za životni doprinos filmskoj umjetnosti, objavilo je Hrvatsko društvo filmskih kritičara.

"Teško je pobrojati naslove skladbi, potom i lovorike koje potpisuje Alfi Kabiljo, a pritom se ne očešati o klišeje kada je riječ o znatizeljniku poput njega. Kabiljo doista jest polimat, renesansni i univerzalni čovjek: arhitekt po struci, glazbenik po obrazovanju, skladatelj, dirigent, aranžer, pijanist, tekstopisac, libretist i

producent po užoj i široj specijalizaciji", ustvrdio je u tekstu o laureatu Igor Jurilj.

Alfi Kabiljo, otac hrvatskog mjuzikla, istodobno je i rekorder po broju nagrada na festivalima zabavne glazbe, ali i po uspješnosti filmskih partitura.

Zlatni Oktavijan Alfiju Kabilju bio je u svibnju obilježen u specijalnom izdanju emisije Posebni dodaci, ali i cijeloj večeri posvećenoj laureatu 6. svibnja na 3. programu Hrvatske televizije.

Večer je započela koncertom "Alfi Kabiljo — Moji mjuzikli", a potom je prikazan film Rajka Grlića "Neka ostane među nama" za kojeg je Kabiljo skladao glazbu, te na kraju koncert Hrvatska filmska glaz-

ba u izvedbi Simfonijskog orkestra HRT-a pod ravnanjem Aleksandra Markovića.

Alfi Kabiljo rođen je 22. prosinca 1935. godine u Zagrebu u sefardskoj obitelji i poznati je skladatelj, dirigent, aranžer i producent. Skladao je glazbu za 40-ak filmova i oko stotinu televizijskih serija. Autor je brojnih popularnih skladbi i šansona te je višestruki pobjednik i sudionik festivala lake glazbe u domovini i inozemstvu. Teško je pobrojati u kojim se sve glazbenim žanrovima okušao Alfi Kabiljo, a često ga se naziva i "ocem hrvatskog mjuzikla". Među njegovim najpopularnijim mjuziklima je i danas "Jalta, Jalta" premijerno izvedena 1971. godine.

PRVI HRVATSKO-HEBREJSKI RAZGOVORNI PRIRUČNIK AUTORICE SONJE MAKEK

PIŠE: NATAŠA BARAC

Posjetiteljima Izraela ponekad stvarno nije lako — dolaze u zemlju čiji je jezik poprilično različit od jezika kojima su obično okruženi i na koje su naučeni. I iako većina Izraelaca, posebno mladih, odlično govori engleski jezik, u svakodnevnoj se komunikaciji ipak pojavljuju problemi. Jako se dobro sjećam mog prvog, davnog odlaska u Izrael kada sam prilično izbezumljeno u velikom samoposluživanju pokušavala otkriti kako kupiti neke obične namjernice a da pri tome budem sigurna da sam kupila jogurt, a ne vrhnje, puding ili nešto slično.

Novoobjavljeni “Hrvatsko-hebrejski razgovorni priručnik”, autorice Sonje Makek objavljen u izdanju izdavačke kuće Dominović d.o.o., sigurno će biti od velike pomoći budućim hrvatskim turistima u Izraelu (a mogao bi pomoći i sve većem broju Izraelaca koji dolaze u Hrvatsku).

Na 196 stranica autorica po temama i mogućim jezičnim potrebama u stranoj zemlji donosi pregled najvažnijih riječi, pitanja, rečenica i slično kako bi olakšala komunikaciju s izraelskim državljanima. Nakon kraćeg uvodnog dijela s opisom hebrejskog jezika i pisma, utjecaja hebrejskog jezika na druge jezike, predstavljanja hebrejskog alefbeta i osnova

gramatike, kao i važnog kratkog uputstva za korištenje razgovornog priručnika, Sonja Makek pred buduću korisnike ovog priručnika postavlja veliku zadaću pronalaznja riječi i rečenica koje bi im mogle biti potrebne za bolje snalaženje u Izraelu. Područja koje priručnik pokriva su brojne: od dana i mjeseca u godini, do traženja smještaja, naručivanja hrane (s vrlo bogatim dijelom i riječima koje se odnose na hranu) ili kupovine suveniru i obilaska izraelskih znamenitosti.

Ovo je prvi ovakav priručnik za hebrejski jezik objavljen u Hrvatskoj a uzvanici na obilježavanju 75. rođendana Države Izrael u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu dobili su ga na poklon od izraelskog veleposlanstva.

Autorica ovog priručnika, Sonja Makek rođena je 1945. godine u Zagrebu a s roditeljima se još kao dijete iselila u Izrael gdje je završila osnovnu školu. S obitelji se 1960. vratila u Zagreb, gdje je nastavila školovanje. Usavršavala se u Velikoj Britaniji i Njemačkoj, te radila u zastupstvima inozemnih tvrtki kao komercijalist. Aktivna je članica Židovske općine Zagreb, a zahvaljujući svom znanju hebrejskog jezika, vodila je tečajeve hebrejskog jezika, radila kao sudski tumač i prevoditeljica s hebrejskog jezika.

Hebrejski jezik pripada semitskoj grupi jezika i glavni je službeni jezik Države Izraela. Hebrejsko ime za jezik je ivrit a korijen mu je u klasičnom hebrejskom jeziku koji je korišten pri pisanju Starog

zavjeta (na hebrejskom Tanah). Židovi su za njega koristili izraz Lašon hakodeš (Sveti jezik) jer su njime pisane knjige smatrane svetima. Osnutkom Države Izrael hebrejski jezik postaje službeni jezik Izraela i danas ga govori oko 9 milijuna ljudi. Ovaj priručnik je napisan s ciljem da upozna njegove korisnike s uobičajenim razgovornim oblicima u hebrejskom jeziku te služi kao poticaj za daljnje upoznavanje hebrejskog jezika i kulture. Nadamo se da će biti daljnji poticaj i za učenje i proučavanje hebrejskog jezika kao i Izraela.

SUZANA GLAVAŠ: “ŽIVOT I DJELO LUCIANA MORPURGA”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Suzana Glavaš još je 2012. godine doktorirala na temu života i djela Luciana Morpurga pa je tako bila najbolji izbor za autoricu monografije o velikom Lucianu Morpurgu, čiji život i djelo zasigurno zaslužuju da se istrgnu od zaborava. Zahvaljujući Suzani Glavaš i Književnom krugu Split, izdavaču monografije “Život i djelo Luciana Morpurga” i širi će krug hrvatske kulturne javnosti biti upoznat sa zanimljivom životom i radom Luciana Morpurga.

S obzirom da se već dugi niz godina bavi proučavanjem i istraživanjem životnog puta i djela Luciana Morpurga, ali i ostalih članova ove velike obitelji, Suzana Glavaš je uspjela napisati opsežno i zanimljivo djelo koje bi se moglo opisati kao interdisciplinarna, kulturološka i multietnička priča o Lucianu Morpurgu. Pri tome nije mogla zaobići ni život i veliku ulogu splitske židovske zajednice koja je dugi niz godina poseban pečat davala Splitu koji se odlikovao vjerskom tolerancijom. Autorica posebice ističe upravo povezanost koju je Luciano Morpurgo osjećao prema Splitu, svome gradu, ističe kako je njegovao svoj splitski identitet te je u djelima koja je objavljivao u Italiji navodio svoj nadimak Spalatino (odnosno Spličanin).

Luciano Morpurgo rođen je u Splitu 20. veljače 1886. “u doba Austro-Ugarske Monarhije te u okrilju radišne, dobrostojeće i po mnogo čemu za grad zaslužne ortodoksne aškenaske obitelji”. Treba

napomenuti i da je Luciano bio nećak poznatog Vida Morpurga, vlasnika “Knjižare Morpurgo” na splitskoj Pjaci koja ima istaknuto memorijalno i kulturno značenje u splitskoj kulturnoj povijesti.

Kao što navodi Suzana Glavaš, Luciano Morpurgo je bio “diplomirani ekonomist, a već za života se proslavio kao najveći talijanski kolekcionar prvih ilustriranih dopisnica, prvi umjetnički fotograf Italije, jedan od prvih suradnika fotografa Enciklopedije Treccani i prestižnih edicija talijanskog Touring Cluba, te zatim kao nakladnik i autor biografskih djela”. Osim toga, dodaje autorica, bio je “strastveni putnik, etnolog i etnograf, alpinist, skijaš, kolekcionar te potom i nakladnik alpskih pjesama s partiturama”.

Njegov život u velikoj je mjeri obilježilo djetinjstvo provedeno u Splitu. Nakon prerane majčine smrti i školovanja u Italiji, nastaju i njegove prve umjetničke fotografije a iako se nakon diplome vratio u Split gdje se bavio obiteljskom poslom, ljubav prema umjetnosti i putovanjima bila je jača. U Rimu je 1925. osnovao izdavačku kuću te objavljivao putopise i djela iz umjetnosti. Godine 1927. krenuo je na putovanje po Bliskom istoku te napravio oko tisuću fotografija. Uz fotografije nije zanemarivao ni pisanje objavivši više djela između ostaloga i autobiografski roman Quando ero fanciullo (Rim 1938.) u kojem opisuje djetinjstvo u Splitu. U lijepoj monografiji čitatelji mogu uživati i u velikom fotografskom talentu Luciana Morpurga (s divnim fotografijama starog Splita) ali i otkriti do sada neobjavljenu Morpurgovu rukopisnu književnu ostav-

štinu. Luciano Morpurgo preminuo je 1971. godine u Rimu.

Suzana Glavaš rođena je 1959. u Zagrebu, gdje je na Filozofskom fakultetu diplomirala talijanski jezik i komparativnu književnost. Radila je kao lektorica na sveučilišta u Bariju i Napulju, bavi se komparativnim proučavanjem talijansko-hrvatskih književnih odnosa, a u svom znanstvenom radu bavi se posebice židovskim temama. Uz sve to, Suzana se bavi i književnom kritikom te književnim prevođenjem na talijanski i s talijanskog jezika a često nađe vremena da i za Ha-Kol prevede ili napiše neki zanimljivi članak, pa je tako ponosno smatramo “dopisnicom iz Italije”. Draga Suzana, čestitamo i želimo još puno, puno ovakvih djela.

“SNOVI I KULISE” — KRIMINALISTIČKO- POVIJESNI ROMAN U ČIJEM JE SREDIŠTU SPLIT

PIŠE: NATAŠA BARAC

ALIDA BREMER

Romani čiji su glavni likovi gradovi posebno su zanimljivi i imaju neodoljivi šarm. Jer gradovi nisu samo usputni likovi čiji su životi prolazni, gradovi imaju svoju povijest, prošlost, sadašnjost i budućnost i tako je njihov život puno trajniji. Iako u romanu “Snovi i kulise” autorice Alide Bremer (izdavač Fraktura, prijevod s njemačkog jezika Bojana Bajić) čitatelj sreće nevjerojatno veliku plejadu likova (povijesnih i izmišljenih) glavni lik ovog rodni grad autorice — Split. Split se na stranicama ove knjige pojavljuje u svim svojim oblicima: svojom kulturom, povi-

ješću, mirisima, okusima, stanovnicima, obrisima grada.

Radnja se odvija 1936. godine kada se u Europi pa tako i u Splitu osjećaju napetosti koje sve više zaokupljaju svijet, a predstojeći rat još jednom postaje opipljiv. Splićani ne mogu a ne primijetiti da u njihov grad dolazi sve veći broj turista ali i onih koji bježe pred nacizmom i fašizmom i kojima je Split luka iz koje će pokušati otići negdje gdje će moći živjeti slobodno. Autorica donosi stvarno veliki broj različitih likova (teško bi se mogli odrediti glavni i sporedni likovi) koji predstavljaju sve slojeve splitskog društva u razdoblju između dva velika svjetska rata: od notara i ljekarnika, do ribara i domaćica, od talijanskih bogataša do židovskih izbjeglica i njemačkih filmaša. Iako žive na različitim krajevima tadašnjeg splitskog društva, priče i sudbine likova često se spajaju i prožimaju. Kroz priču o povijesti i nekim prošlim vremenima, autorica donosi i priču koja se vrlo lako može prebaciti u današnjicu: jer povijest se, kao što zna-

mo, često ponavlja. Tako i danas, baš kao i u Splitu 1936. godine, osjećamo preopterećenost raznim informacijama i vijestima, često se i danas pojavljuju razne teorije zavjere.

“Snovi i kulise” vrlo je neklasičan kriminalistički roman: središnja radnja vrti se oko pokušaja da se otkrije tko je i zašto ubio Darka Barića, vlasnika brodova. Svi su likovi na neki način povezani s ovim ubojstvom, a čitatelj polako otkriva i vrlo isprepletene i komplicirane odnose između likova. I tadašnje splitsko društvo zaokupljali su problemi s kojima se i današnja društva suočavaju, često pogrešno misleći da su to problemi današnjeg “modernog svijeta” — homoseksualnost, brakovi koji se održavaju samo zbog vanjske fasade, mlade djevojke koje se odlučuju na drugačiju sudbinu od one koje im je društvo predvidjelo, bogataši koji svoju sreću pokušavaju pronaći u kocki itd. U samo tjedan dana, koliko traje radnja ovog kriminalističko-političkog romana, Split i njegovi stanovnici doživjet će velike promjene i suočiti se

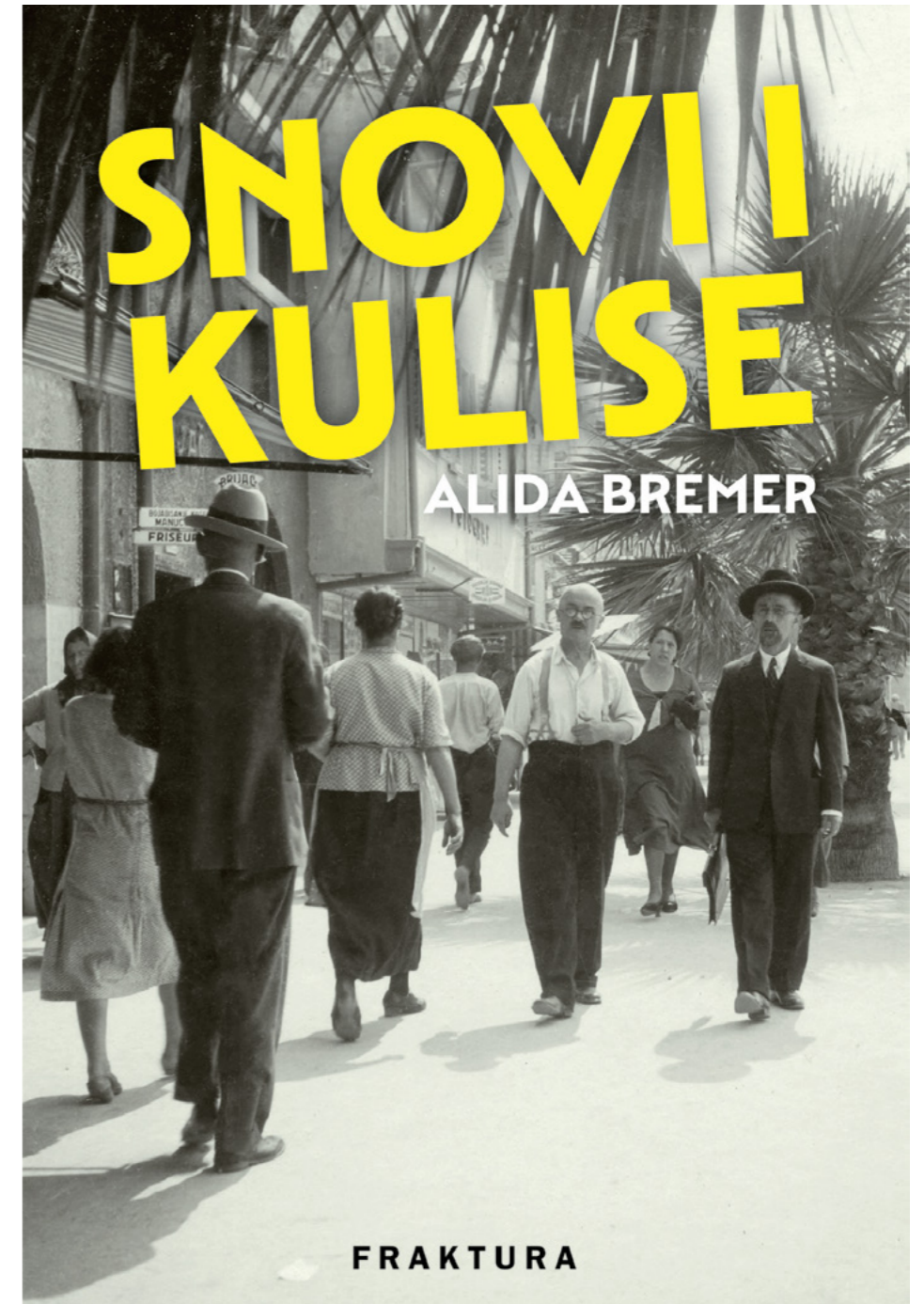
s nekim stvarima koje su do tada, iz raznih razloga, izbjegavali.

Alida Bremer čitateljima pokazuju i veliku širinu svog vlastitog poznavanja prošlosti pa se tako među zanimljivim likovima, između ostalih, pojavljuje i Ivo Tijardović, spominju se i dobro poznati i prepoznatljivi simboli prošlog i današnjeg vremena (cipele Bata, turistički vodiči Baedeker, Amaretto Disaronno itd.). Tu je i neizbježna, kulturna splitska knjižara Morpurgo koja je Splićanima davala dašak svjetske kulture.

Uz prikaz vječne i neupitne ljepote Splita i života njegovih stanovnika, posebnu čar ovoj knjizi, barem po mojem mišljenju, daju opisi hrane koje spisateljica maestralno provlači kroz roman. Gotovo plastično možemo osjetiti mirise koji opijaju: bez obzira radi li se o “običnom” brudetu u konobi koju vole lokalni stanovnici, kolačića od lavande koje sprema bogata gospodarica vična kuhanju i novim receptima, biranju najfinijih lokalnih proizvoda za kuhinju jedne od najbogatijih obitelji u gradu pa sve do “obične” palente i rakije (lozovače koja, kako kaže autorica, može ići uz bok najfinijih talijanskih grappa). Hrana ima važno mjesto u životima svih aktera ovog romana, obitelji, poslovni suradnici, prijatelji, ljubavnici i poznanici okupljaju se oko raznih stolova, često ujutro ili uvečer dok grad ispunjen toplinom ljeta čeka smiraj.

Ako se pitate zašto pišem o ovoj knjizi (jer u Ha-Kolu predstavljamo knjige židovskih ili izraelskih autora ili knjige koje se bave Židovima ili Izraelu) to je stoga što se na svakoj stranici romana osjeća neizbježna sudbina koja čeka Židove, koji se povremeno spominju kao izbjeglice koje dolaze u grad, pokušavajući otići što dalje od fašista i nacista.

Alida Bremer rođena je 1959. godine u Splitu. Studirala je komparativnu književnost, romanistiku, slavistiku i

germanistiku, a nakon što je doktorirala godinama je radila kao znanstvena suradnica i lektorica na njemačkim sveučilištima. Vodila je niz projekata promocije hrvatske i drugih književnosti jugoistočne Europe, a također je i urednica nekoliko njemačkih antologija

hrvatske književnosti. Alida Bremer na njemački je prevela mnogobrojna djela s hrvatskog, srpskog i bosanskog jezika. Njezin prvi roman “Olivino nasljeđe” dobio je izvrsne pohvale u Njemačkoj, a roman “Snovi i kulise” uskoro će, uz hrvatski, dobiti i prijevod na engleski jezik.

ADRIANA ALTARAS, “ŽIDOVSKA ŠAPTAČICA” I HOLOKAUST OD KOJEG NE MOŽEMO POBJEĆI

PIŠE: NATAŠA BARAC

Holokaust je do te mjere utjecao na sudbine Židova da je postao neizbježan dio života i druge i treće generacije žrtava. Tako ni Adriana Altaras, hrvatsko-njemačko-židovska književnica rođena u Zagrebu, ne može pobjeći od sjena Holokausta baš kao što to ne mogu ni glavne junakinje njezine knjige “Židovska šaptačica” (izdavač Petrine knjige, prijevod s njemačkog jezika Branka Grubić).

Topao roman pun židovskog humora ali i lijepih usporedbi s operom, pisan je u ich-formi pa je teško reći radi li se o istinitoj ili izmišljenoj priči. Ali sve priče o Holokaustu i sudbinama koje su proizašle iz tog užasnog razdoblja povijesti istovremeno su i stvarne i djelomično izmišljene, a ponekad su toliko nevjerojatne da nam se čini da jednostavno nije moguće da su istinite. Kao što na samom početku ovog dirljivog romana kazuje glavna junakinja (ili sama književnica): “Kad se pišući pridržavam istine do najmanjih sitnica i baš ništa ne dodajem, moji su čitatelji uvjereni da izmišljam. Ako pak nešto dodam, oni ni ne trepnu, nego vjeruju da je to čista istina“. Ali zbog svog prijatelja Robbija, Adriana će, na radost svojih čitatelja, napraviti posljednju iznimku i ispričati priču o Susanne ili kako ona voli da ju zovu njezini prijatelji — Sissele.

ADRIANA ALTARAS

Sissele i Adriana upoznat će se na probama za jednu Mozartovu operu u kazalištu u jednom njemačkome gradu (“uvijek završim u gradovima koji izgledaju kao da su saveznici otišli tek toga prijepodneva”). Adriana je redateljica a Sissele kazališna šaptačica i početak njihovog prijateljstva nije lagan. One se sukobljavaju na probama, a Adriana ubrzo nevoljko otkriva kako njihova poslovna suradnja nije slučajna. Sissele nije obična kazališna šaptačica, ona je žena s teškom i bolnom prošlošću i jednim životnim ciljem — pronalazenjem svoje davno nestale

obitelj, izgubljene u previranjima nakon završetka Drugog svjetskog rata. Sissele je pročitala Adrianinu knjigu i uvjerila se da je ona jedina osoba kojoj joj u tome može pomoći. Ali alter ego naše književnice nije sretan s time, ona se naime žarko želi odmaknuti od svoje prošlosti koju ju je godinama zaokupljala i želi se posvetiti svojoj ljubavi — kazalištu.

Sisselina priča je priča brojnih židovskih obitelji Europe 20. stoljeća — priča puna rastanka, boli, deportacija, smrti. I priča o traganju za identitetom i potrebom da pronađemo one koji su nas voljeli.

U pravoj potjeri za duhovima prošlosti koji zbog protoka vremena sve brže izmiču iz vidokruga, njih će dvije zajedno proći dugačak put koji se neće mjeriti samo u prijeđenim kilometrima i dovesti ih do Bad Arolsena, gdje se u arhivima čuvaju dokumenti iz razdoblja Drugog svjetskog rata i Holokausta, te do Theresienstadta (“Lupamo na vrata. Kakav apsurdan odgovor na povijest — dvije Židovke lupaju na vrata Theresienstadta i traže da ih puste unutra”) i Mathausena, jednog od logora u kojem je bio Sisselin otac.

Ali u jednom trenutku će se učiniti da je sve bilo uzalud i da će prošlost ostati zakopana pod teretima godina i zaborava. Sissele nestaje iz Adrianinog svijeta bez da je dobila odgovore na svoja pitanja. A onda, baš kao u kazalištu, dolazi Deus ex machina i prošlost će se pojaviti u neočekivanom obliku i omogućiti Sissele da na kraju ipak pronađe toliko željeni mir.

Dvije glavne junakinje Adriana i Sissele, kroz zajedničku potragu za Sisselinom obitelji pronaći će dijelove sebe i svojih života.

Ovo je priča o dubokoj ljudskosti, o tome kako nikada ne možemo znati koji put nam je stvarno namijenila sudbina, čak i onda kada činimo sve da odemo u nekom drugom smjeru. U samoj srži ove knjige je ono što nas sve često muči: potraga za našim identitetom, potreba da otkrijemo odakle dolazimo kako bismo mogli stići tamo gdje smo oduvijek i trebali biti. Kao što to lijepo kaže sama autorica: “U operi se pjeva o nemogućnosti bijega od sudbine, o prepuštenosti sudbini u brojnim nijansama. — Možda — rekao je Georg — zbog toga postavljao predstave, možda ja zbog toga stvaram glazbu. Kako bismo našli protutežu nemoci, kako bismo prošlosti dali nekakav oblik, izrazili osjećaje bespomoćnosti. Nismo morali osobno biti u Auschwitzu,

nismo se morali ni ubrajati među žrtve, dovoljno je da imamo osjećajnu dušu kako bismo noću mogli spavati.”

Adriana Altaras rođena je 1960. u Zagrebu u židovskoj obitelji. Njezin otac Jakov, ugledni liječnik, potomak je siromašne sefardske obitelji iz Splita a mama Tea, arhitektica, iz Zagreba. Jakov je pokušao otkriti što se dogodilo s njegovim bratom te je zbog toga bio progonjen od komunističkog jugoslavenskog režima, pa je obitelj bila prisiljena pobjeći. Adriana je s majkom prvo pobjegla u Italiju 1964. a nakon toga su se preselili u Njemačku. O

svojoj obitelji i životu u Jugoslaviji napisala je 2011. godine knjigu “Titove naočale”, po kojoj je snimljen i film.

Adriana Altaras diplomirala je na Berlinskoj akademiji umjetnosti te nakon toga u New Yorku završila postdiplomski studij. Nakon povratka u Njemačku u Berlinu je osnovala kazalište Western Stadthirschen u kojem radi kao glumica, redateljica i scenaristica. Danas živi u Berlinu sa svojom obitelji, suprugom skladateljem Wolfgangom Böhmera s kojim ima dva sina, Aarona i Leonarda Altarasa, koji su također glumci.

PETRINE

KNJIGE

Adriana Altaras
Židovska šaptačica

EDITH BRUCK “IZGUBLJENI KRUH” : SVJEDOČANSTVO O HRABROSTI I SNAZI JEDNE ŽENE

PIŠE: NATAŠA BARAC

Edith Bruck imala je težak život — bila je rođena u krivo vrijeme, na krivom mjestu, rođena kao Židovka u Mađarskoj 1931. godine. Njezina obitelj bila je siromašna i brojna, a prvo u nizu životnih putovanja odvelo ju je do Budimpešte, te zatim do logora Auschwitz, Dachau i Bergen-Belsen. Ona je preživjela ali sloboda nije sa sobom donijela lijepe stvari, već puno problema, traženja mjesta na kojem će se moći smiriti i živjeti. Taj put do konačnog pronalaska života koji je bio moguć nakon Holokausta, bio je jako dug, uključivao je živote u raznim zemljama, poslove koji nisu uvijek bili lijepi, muškarce koje možda nije trebalo voljeti. Ali Edith Bruck nije se predavala, borila se svim sredstvima sa svojim emocijama i tugama, dugo tragala za vlastitim identitetom i vlastitim vrijednostima, te svoj mir na kraju pronašla u Italiji. Osim zemlje pri svojila je i talijanski jezik, na kojem je počela pisati. Holokaust i sve ono što je proživjela ostavili su neizbježan trag u njezinom životu i njezinoj književnosti.

U romanu “Izgubljeni kruh” (Izdavač Bodoni, prijevod s talijanskog Snježana Husić), Edith Bruck bez ikakvih okolišanja ili srama čitateljima donosi sve teške trenutke svog života. I svjedoči o nevjerojatnoj hrabrosti i snazi jedne žene. Znala je da će pisanjem izbaciti iz sebe sve ono što ju je mučilo ali i svjedočiti

o onome što se dogodilo i onome što se nikada ne smije zaboraviti — o Holokaustu i njegovim žrtvama. Njezina prva knjiga, autobiografija “Chi ti ama così” (Tko te tako voli) objavljena o djetinjstvu i o logorima u Njemačkoj objavljena je 1959. a nakon toga objavila je niz knjiga, romana, zbirki kratkih priča u kojima je svjedočila o mračnom razdoblju povijesti 20. stoljeća. Po nekim njezinim djelima snimljeni su i filmovi. Za svoj je rad primila brojne nagrade a djela su joj prevedena na mnogo jezika. Uz pisanje, bavila se i prevođenjem te kazalištem, televizijom i novinarstvom.

“Izgubljeni kruh” roman je koji će malo koga ostaviti ravnodušnim. Osjećaj samoće pred svijetom i životom koji je često nepodnošljiv gotovo je opipljiv, jednako kao i nevjerojatna upornost i snaga jedne žene koja se jednostavno ne predaje.

Holokaust je i pred Edith Bruck, baš kao i kod tolikih žrtava, postavio mnoga ključna pitanja. Jedno od njih sigurno je i pitanje vjere i Boga. Autorica se u “Izgubljenom kruhu” prisjeća kako je njezina majka bila velika vjernica. U poglavju pod nazivom “Pismo Bogu”, ona koja sebe naziva “nevjernicom”, ispisuje dirljive misli: “Oduvijek se pitam i još nemam odgovora, čemu služe molitve ako ne mijenjaju ništa i nikoga, ako Ti ništa ne možeš ili ne čuješ, ne vidiš, ili ako si izmišljotina nekog nadmoćnog uma, nezamislivog, ili si pak Ti taj koji je izmislio sebe samog? Ja, koja sam uvijek pisala bez zadržke, dan za danom, sada

odjednom zastajem s rukom u zraku i netremice zagledana u prazno, jer u praznini Te tražim”.

Zanimljivo je i prijateljstvo Edith Bruck s papom Franjom. Prije dvije godine vatikanski list *Osservatore Romano* objavio je povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta intervju s Edith Bruck. Papa Franjo pročitao je intervju i bio toliko dirnut da je zatražio susret s Edith. Mjesec dana kasnije, posjetio ju je u njezinom stanu u Rimu, rekavši joj da je došao zahvaliti na njezinom svjedočenju i odati počast njezinom narodu. Između njih se rodilo prijateljstvo. Razmjenjivali su pisma, telefonske pozive i darove. Godinu dana kasnije Edith Bruck došla je posjetiti Papu u Vatikanu, te je o njihovom susretu napisala knjigu pod naslovom *Sono Francesco* (Ja sam Franjo). Predgovor knjige napisao je sam Papa.

DAVID A. SINCLAIR: “ŽIVOTNI VIJEK — ZAŠTO STARIMO A NE MORAMO”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Produljenje životnog vijeka, pronalaženje čudesnog eliksira koji će nam osigurati dulji život ili besmrtnost već stoljećima zaokupljuje ljudsku maštu. Napredak postignut u medicini i znanosti uspio je u moderno doba produljiti život ali često to nažalost znači da uspjesi u medicini samo produljuju život koji uključuje bolesti i ne donose sa sobom zadovoljavajuću i očekivanu kvalitetu života. Što bi, međutim, bilo kada bi uspjeli produžiti vitalnost a ne samo puko produljivanje života? Priznati svjetski znanstvenik David A. Sinclair duboko je uvjeren da je to moguće. U svojoj, kako su je kritičari nazvali “revolucionarnoj” i provokativnoj knjizi “Životni vijek: zašto starimo a ne moramo” (izdavač Školska knjiga, prijevod s engleskog jezika Ivan i Katarina Ott), Sinclair dokazuje da je upravo to moguće. On smatra da je sve ono što su nas učili o starenju pogrešno i da je moguće usporiti ili čak obrnuti naš genetski sat. Mišljenje da je starenje “prirodan proces” protiv čega se ne možemo boriti je duboko ukorijenjeno, smatra Sinclair, pa se stoga s “najsmrtonosnijom i naskupljom bolesti našeg planeta, gotovo nitko ne bavi”. A upravo je to pogrešno. On smatra da godine nisu važne, “sve dok smo zdravi i čili, dok se i fizički i mentalno osjećamo mladima”.

Činjenica je da se danas ljudi osjećaju puno mlađe nego što stvarno jesu, a kada

je to tako, onda su i “veći izgledi za manju smrtnost i bolje kognitivne sposobnosti u kasnijim godinama”. Starost je bolest, smatra ovaj znanstvenik, a protiv bolesti se moramo boriti i pokušati za nju pronaći odgovarajući lijek. Sinclair u svojoj knjizi, koja se čita poput romana, svojim čitateljima daje savjete o tome kako preuzeti kontrolu nad svojim zdravljem i svojim životom i osigurati kvalitetan i dug život. Neke od medicinskih terapija i tehnologija za produljenje života, koje se spominju u ovoj knjizi već postoje, ističe Sinclair a “druge će biti na raspolaganju za nekoliko godina”.

Jedan od Sinclairovih savjeta izgleda vrlo jednostavno i već poznato a glasi: “jedite manje”. Ne radi se o vrlo popularnim i modernim dijetama, već postu. Sinclair smatra da je post neupitno dobar ne samo za zdravlje već i za dugovječnost, a pri tome nije “važno samo što jedemo, nego i kako jedemo”.

Posljednja dva stoljeća obilježena su iznenadnim pojavama novih i neobičnih tehnologija, koje su poboljšale kvalitetu naših života i ujedno i produžile životni vijek (doduše ne baš svim stanovnicima Zemlje). Sinclair je uvjeren da će se životni vijek (ne bude li rata ili epidemija) nastaviti produživati. Ovaj znanstvenik i profesor genetike vrlo je optimističan: “Dođe li do medicinske revolucije, a mi se nastavimo kretati dosadašnjim linearnim putem, po nekim će procjenama polovica sve djece danas rođene u Japanu živjeti dulje od 107 godina. U SAD-u

će živjeti više od 104. Mnogi istraživači smatraju ta predviđanja preoptimističnima, no ja ne mislim tako — možda su čak i previše oprezna”.

Čitatelji ove knjige otkrit će zanimljiv proces znanstvenog otkrivanja stvarnog stanja stvari vezanih uz starenje te saznati koje jednostavne promjene mogu unijeti u svoj život, te tako poboljšati kvalitetu svog života i u konačnici produljiti svoj životni vijek.

David A. Sinclair je priznati stručnjak za dugovječnost, znanstvenik i harvardski profesor genetike. On je jedan od sto najutjecajnijih ljudi na svijetu prema izboru časopisa Time, te član uprave američkog Saveza za istraživanje starenja.

IZRAEL SLAVI 75. ROĐENDAN

PIŠE: N.J.E. GARY KOREN,
VELEPOSLANIK DRŽAVE IZRAEL U REPUBLICI
HRVATSKOJ

Država Izrael slavi 75 godina od svog osnivanja u drevnoj Zemlji Izraelu.

Moja priča, kao i priča velikog broja Izraelaca, u većoj je mjeri priča o mojoj voljenoj zemlji — Državi Izrael. Duboko u srcu sam cionist i ponosan sam što sam mogao predstavljati svoju zemlju kao diplomatu u posljednja tri desetljeća. Prije toga služio sam kao borbeni časnik u IDF-u, štiteći svoju zemlju od terorističkih prijetnji. Ne samo da vjerujem u ostvarenje sna koje je Theodor Herzl predvidio u svojoj knjizi “Altneuland”, već aktivno sudjelujem u uspjehu ove priče i imam snažnu vjeru u našu budućnost i značaj izraelskog doprinosa dobrobiti i prosperitetu svijeta.

Među brojnim utjecajnim mislima Theodora Herzla jedna se zadržala u raznim kontekstima: “Ako to želite, to nije samo san.” Tijekom svog, iako kratkog, života Herzl je kroz razne diplomatske i političke napore nastojao ostvariti svoj san o židovskoj državi. Herzl je umro 44 godine prije osnutka Države Izrael i pokopan je u Beču. Danas Herzl mirno počiva na planini Herzl, nacionalnom groblju u glavnom gradu Izraela, Jeruzalemu. Danas ubiremo plodove ne samo njegovog rada, već i rada brojnih Židova prije i poslije njegovog vremena, rezultate 2000-godišnjeg sna židovskog naroda o povratku u Sion, Jeruzalem i

IZRAEL

ponovnom stjecanju vlastitog suvereniteta — Države Izrael!

Danas slavimo, ponosno i ushićeno, 75. obljetnicu neovisnosti Države Izrael. Slavimo 75 godina ostvarenja sna. U tih 75 godina postignuto je puno. Izrael se od male pustinske bliskoistočne zemlje pretvorio u svjetskog lidera u mnogim područjima — medicini, poljoprivredi, vodnom gospodarstvu, kibernetičkoj obrani i inovacijama. S pravom nosimo titulu “startup nacije”, zbog plodonosnih rezultata podržavanja inovativnog načina razmišljanja u akademskoj zajednici i poslovanju, a uz to se fokusiramo na

razmišljanje “izvan okvira”. Svaka se investicija do sada isplatila, bilo zato što je ideja bila uspješna, bilo zato što je njezin neuspjeh na kraju doveo do poboljšanja.

Ponosni smo što se 5,44% izraelskog BDP-a ulaže u istraživanje i razvoj, u potragu za svim mogućim načinima kako poboljšati ne samo život prosječnog Izraelca, već i živote čovječanstva na globalnoj razini. Izraelske težnje da pomognemo učiniti naš planet boljim mjestom ukorijenjene su u židovskim etičkim i vjerskim učenjima, kao što je Tikkun Olam (koncept da imamo dužnost popraviti svijet), i vrijednostima

koje Izraelci drže, među kojima su jednakost, poštovanje ljudskog dostojanstva i suosjećanje za potrebite. Izraelska agencija za razvojnu pomoć, MASHAV, koja je sastavni dio izraelskog Ministarstva vanjskih poslova, predvodi ove napore još od 1958. godine, kada ju je osnovala Golda Meir. MASHAV naglašava stvaranje partnerstava za razvoj i provedbu kooperativnih projekata, na primjer u području poljoprivrede i sigurnosti hrane. MASHAV-ove edukativne aktivnosti fokusirane su na ona područja u kojima Izrael ima komparativnu prednost, uključujući inovacije, poduzetništvo, osnaživanje žena i javno zdravstvo. Do danas je više od 300.000 ljudi iz 140 zemalja diplomiralo na MASHAV programima, stekavši znanje za poboljšanje svojih društava izravno i prenoseći ga svojim sunarodnjacima u matičnim zemljama.

Posljednjih godina Izrael također stavlja veliki naglasak na korištenje svojih talenata za provedbu Programa Ujedinjenih naroda o održivom razvoju do 2030. godine. Znatne tehnološke i istraživačko-razvojne vještine Izraela, u kombinaciji s njegovim svojstvenim inovativnim duhom, čine okosnicu njegovih napora da ostvari UN-ove ciljeve održivog razvoja (SDG).

Međutim, od svog osnutka prije 75 godina, Izrael se morao boriti s bojkotima, kako od onih koji žele vidjeti njegovo uništenje, tako i od onih koji pogrešno vjeruju da bi izoliranje Izraela moglo nekako riješiti trajni sukob u kojem Izrael nije odabrao sudjelovati.

Na sreću, taj kontraproduktivni stav blijedi, barem na Bliskom istoku, a broj država u regiji koje još uvijek osporavaju pravo na postojanje židovske države drastično se smanjio. Sada, u očima mnogih nekadašnjih neprijateljskih država i njihovih naroda, Izrael više nije dio problema, on je dio rješenja.

Jedan vrlo vidljiv rezultat ove promjene stava je okvir sporazuma između Izraela

IZRAEL

i zemalja u regiji poznat kao Abrahamovi sporazumi. Osim izvanredne uspostave novih diplomatskih odnosa, procvjetali su naponi suradnje na raznim poljima. Izrael se nada da će se još zemalja pridružiti i da će, kroz posljedično širenje ulaganja, tehnologije i drugih područja za napredak, sporazumi pridonijeti evoluciji Bliskog istoka, slično učinku koji je Europska ekonomska zajednica (EEZ) imala na kontinent.

U tim nastojanjima sretni smo što uvijek možemo računati na pomoć naših prijatelja diljem svijeta, pa tako i u Hrvatskoj. Od židovskih zajednica, do viših razina vlade, nakon više od 25 godina bilateralnih odnosa, Hrvatska nastavlja pokazivati da je pouzdan prijatelj i podupiratelj Izraela u međunarodnim institucijama EU-a i UN-a, a također i snažno predana provedbi svog mandata u ovogodišnjem predsjedanju Međunarodnim savezom za sjećanje na Holokaust (IHRA). Naši dobri odnosi s Hrvatskom potvrđeni su nedavno i

dolaskom izraelskog ministra vanjskih poslova Elija Cohena u Zagreb, a tom je prilikom kroz niz susreta s hrvatskim dužnosnicima razgovarao o perspektivnim pravcima suradnje, iznio planove za budućnost i s ministrom vanjskih i europskih poslova Grlčićem-Radmanom potpisao memorandum na području razmjene i suradnje u trećim državama.

Sa svoje strane, želio bih iskoristiti ovu priliku da zahvalim židovskoj zajednici u Hrvatskoj na podršci ovim naporima i na tome što su važan i predan partner u zbližavanju naših naroda.

Dok Izrael slavi svoj 75. rođendan i dok gledamo prema sljedećih 75 godina, ostajemo uvjereni da ujedinjenjem s istomišljeničkim narodima diljem svijeta, među kojima je i Hrvatska, možemo prevladati zajedničke izazove i utjecati na potragu za boljom budućnošću.

Neka živi narod Izraela! Am Yisrael Chai! יה לארשי מע

ŠTO JE ZA MENE IZRAEL?

PIŠE: OGNJEN KRAUS

Ispričao bih priču kako sam ja vidio Izrael nekad i kako ga vidim danas, nakon proživljenih 77 godina života. Za Izrael znam od njegova rođenja, od prvih godina; vjerujem, otkad sam 1949. ili 1950. godine krenuo u Dječji vrtić Židovske općine Zagreb na Trgu kralja Tomislava 18, kod tete Zlate Schwabenitz; od ljetovanja u organizaciji Saveza jevrejskih opština Jugoslavije — od Punta Corrente kraj Rovinja do 1963. godine na otoku Cresu — i u omladinskom klubu Židovske općine Zagreb gdje sam proveo lijepu mladost. Upoznao sam židovstvo, povijest židovskog naroda i Države Izrael; a u početku se, koliko se sjećam, govorilo o Palestini, te zatim o Izraelu.

Izrael — mladić od 75 godina, koji još uvijek raste, cvjeta — rekao bih, više nego ikada. Zemlja kontrasta, različitih ljudi, rasa, narodnosti, vjera, svjetonazora. Zemlja predivne duge povijesti, židovske, svjetske. Zemlja znanja, mudrosti, rada, upornosti. Zemlja mladosti, tradicije. Zemlja svijeta.

Izrael za mene počinje kao Feniks povratkom Židova iz ropstva u Egiptu pod vodstvom Mojsija, u rastvoru Crvenog mora; dugogodišnjim putovanjem kroz pustinju, zatim kroz katarzu rušenja Prvog i Drugog hrama. Pa odlazak u progonstvo diljem svijeta, gdje gotovo nigdje Židovi nisu bili dobro primljeni,

IZRAEL

živeći u izolaciji geta, na rubovima. Ali svijetlo se uvijek održalo, uza sve što smo pretrpjeli u svojoj povijesti; sjetimo se 1492. godine i progona iz Španjolske, a sve završava Holokaustom.

Taj i takav život, uz izolaciju, antisemitizam koji židovski narod prati u povijesti, od davnina do danas. Uvijek smo se obnavljali poput Feniksa. Upornost, radinost, znanje, vjera održali su nas u dugoj povijesti, koja broji 5782. godina. Od 1896. godine, od ideje i knjige “Židovska država” Theodora Herzla, potaknute rastućim antisemitizmom u Europi koji kulminira Holokaustom i konačno 1948. godine rađa Državu Izrael. U paklu neprijateljstva i mržnje u okruženju, u stalnom ratu i borbi za opstanak. U stalnoj borbi Davida i Golijata, koja postoji i danas, ko-

joj se sam uvijek divio. Divim se i ponosim da sam potomak tog naroda i vjerujem u budućnost Izraela. Zašto?

Zato, što je u 75 godina od pustinje i ničega, u neprijateljskoj okolini, izraelski narod stvorio plodnu zemlju, koja svojim poljoprivrednim proizvodima ne hrani samo svoje stanovništvo, nego je visoko konkurentna na svjetskom tržištu. Zato, jer je Izrael zemlja znanosti i tehnologije. Zemlja znanja, rada, ljudi prkosa, odanosti svojoj domovini. Jer je u 75 godina svojega postojanja od ničega postignuto to da je danas Izrael jedna od tehnološki najrazvijenijih zemalja. Zato jer njeguje sjećanje na patnju i žrtve svojega naroda u cijeloj svojoj dujoj povijesti. Da, to je Izrael i zato ga volim.

B”H ZAŠTO MI JE IZRAEL VAŽAN?

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, GLAVNI RABIN RH

Kad mi netko postavi takvo pitanje — zašto mi je Izrael važan — uvijek se prvo začudim da me uopće netko to pita, jer normalno je da je važan, i to ne samo meni, nego i cijelom svijetu, bio je i bit će. Zapravo kad netko kaže Izrael, ja uvijek čujem samo Jeruzalem. I tada se uvijek sjetim meni najjače scene iz film Ridleya Scotta “Kraljevstvo nebesko” (“Kingdom of Heaven”) o borbama križara i muslimana oko Jeruzalema. Pretpostavljam da smo ga većina gledali i scena na koju bih vas želio podsjetiti je kad zapovjednik odbrane Jeruzalema, vitez Balijan, kojeg glumi Orlando Bloom, razgovara s vođom Saracena Saladinom, kojeg fantastično glumi sirijski glumac Gason Masud, o uvjetima predaje grada. Nakon što su se dogovorili oko uvjeta, Saladin okreće leđa vitezima i polako odlazi prema svojim trupama. I u tom trenutku ga vitez Balijan upita koliko mu je vrijedan Jeruzalem? I Saladin mu, prvo šireći ruke i napola se okrećući prema vitezima odgovori: ništa! A zatim je, nakon što se potpuno okrenuo prema vitezima te strasno stiskajući šake kao da želi zgrabiti čitav svijet i s vatrom u očima samo kratko rekao: sve!

Tako nekako se i moj odnos prema Izraelu (Jeruzalemu) mijenjao. Do 7. razreda osnovne škole nisam imao nekakav osje-

IZRAEL

ćaj ili barem nekakav posebniji odnos. Ali tada se sve mijenja. Taj trenutak nikad neću zaboraviti. Prvog dana Šestodnevnog rata na satu iz fizike u razred ulazi profesor, natmuren i ljut, govoreći da budemo mirni i tihi, jer je jako ljut, jer je to jutro Izrael napao susjedne arapske države i na tlu im uništio cijelu vojnu avijaciju. Mi stariji se dobro sjećamo da je to bio preventivni napad, točnije čin samoobrane, jer su sve okolne države spremale zajednički napad na Izrael. I zatim je dodao da će svatko tko se pomakne ili progovori jednu riječ dobiti jedinicu iz fizike i biti izbačen sa sata. Nakon prvog šoka, ja sam ustao i suprotstavio mu se, objašnjavajući svima

da Izrael nije želio taj rat i da se radilo o prevenciji. I sada se dobro sjećam tog trenutka. Profesor je bio visok i jak, bivši košarkaš, ali meni tada to nije bilo važno. Izgledali smo kao David i Golijat. Kao rezultat moje intervencije izbačen sam sa sata, ali kao odlikašu mi se nije usudio dati jedinicu. I tako je počela moja veza s Izraelom. Tijekom Jomkipurskog rata šest godina kasnije sam zbog pokušaja organiziranja dobrovoljaca za Izrael završio na informativnom razgovoru u policijskoj stanici. Srećom bez većih posljedica.

Sada bih želio napisati par riječi o drugom događaju koji mi je otvorio dušu i um prema Izraelu i koji je učinio da

na poseban način počnem doživljavati Jeruzalem. Godine 1966. Nobelovu nagradu za književnost dobio je Šmuel Josef Halevi Czaczkes, Rođen je u Buczaczu u poljskoj Galiciji, da bi se s roditeljima preselio u Izrael, gdje je kasnije postao poznati pisac pod imenom Š.J. Agnon. Nobelovu nagradu je dobio za svoja djela pisana na hebrejskom jeziku za "umjetnički opis motiva iz života židovskog naroda". Usput svima preporučam da u biblioteci potraže neku od njegovih knjiga. Nobelovu nagradu je podijelio s njemačkom spisateljicom židovskih korijena Nelly Sachs. Ceremonija dodjele nagrade se održavala u subotu uvečer (Mocei Šabat) za vrijeme Hanuke. Kako je Agnon bio religiozni Židov, početak ceremonije je bio pomaknut dok on nije završio svoje vjerske obaveze, jednu prema završetku Šabatu (Havdala) i drugu prema Hanuki, paleći svijeće na hanukiji. Švedski kralj je osobno dodjeljivao nagrade. Pri upoznavanju s kraljem Agnon je izgovorio blagoslov koji Židovi izgovaraju kada vide okrunjenu glavu te mu i objasnio o čemu se radi. Na to ga je kralj upitao gdje je rođen i Agnon mu je odgovorio sljedeće: "Kao rezultat povijesne katastrofe u kojoj je rimski zapovjednik Tit uništio Jeruzalem te je židovski narod bio protjeran iz svoje zemlje, ja sam rođen u jednom od gradova u galutu (izbjeglištvu). Ali ja sam uvijek smatrao da sam rođen u Jeruzalemu". Agnon je želio ukazati da bi svi mi bili rođeni u Izraelu da se židovskom narodu nisu dogodile brojne tragedije. Tu priču sam čuo puno kasnije, ali od tog trenutka moj odnos prema Izraelu (Jeruzalemu) se u potpunosti promijenio. Izrael je postao dio mene, te sam i ja na Jeruzalem počeo gledati kao na moje rodno mjesto, tako da sam odlazak na rabinske studije doživio kao povratak kući.

Postavši vjernik 1995. godine moj odnos s Jeruzalemom je dobio dodat-

nu dimenziju, jer sada svaki dan bez obzira na duhovnu vezu moram imati u vidu i fizičku vezu. Tisućama godina Židovi se svakodnevno mole tri puta i gdje god da se nalaze u svijetu okreću se prema Jeruzalemu. Šabatom i blagdanima četiri puta, a na Jom Kipur (Dan pomirenja) i pet puta. U središnjoj molitvi Amida tri puta dnevno molimo da se cjelokupni židovski narod sakupi i iz egzila vrati u Jeruzalem gdje će Hram opet biti izgrađen. Zbog toga se mogu čak kupiti židovski molitvenici s kompasom na koricama da bi molitelj znao u kojem je smjeru Jeruzalem. Običaj je dječaku pokloniti takav molitvenik prilikom proslave njegove bar micve. Svaka sinagoga izvan Izraela izgrađena je u smjeru Izraela, a svaka u Izraelu u smjeru Jeruzalema, a u Jeruzalemu u smjeru Zapadnog zida. Postoji izreka da je sve poteklo iz Jeruzalema ali i da se u Jeruzalem sve vraća. Što se podrazumijeva pod time da je sve poteklo iz Jeruzalema? Po židovskoj tradiciji Bog je svijet izvukao iz nepostojanja upravo na mjestu gdje je kasnije izgrađen Jeruzalem. To je i mjesto Stvaranja čovjeka, tako da svaki čovjek u svom DNK ima jeruzalemsku prašinu, jer je od jeruzalemske zemlje sve stvoreno. A što podrazumijevamo pod tvrdnjom da se sve vraća u Jeruzalem? Po židovskoj tradiciji nijedna molitva i nijedan zaziv Božanskog ne diže se u nebo vertikalno iz mjesta gdje molitelj stoji u tom trenutku, bio to Zagreb, Bruxelles ili čak Tel Aviv, već svaka molitva putuje horizontalno do Jeruzalema do Zapadnog zida i tek od tamo se vertikalno diže na nebo. Zašto? Zato što je Jeruzalem prema našoj tradiciji Vrata nebesa, Mjesto s kojeg ovaj svijet jedino može stupiti u vezu sa svojim Stvarateljem. U hebrejskom jeziku ime Jeruzalem, kao jedinog grada, se pojavljuje u dvojini koju bi mogli prevesti kao "dvograd". Zašto "dvograd"?

Zato što se iznad ovog "zemaljskog Jeruzalema" nalazi "nebeski Jeruzalem" te upravo zato sve naše molitve prvo stižu u zemaljski Jeruzalem, kako bi se odatle uzdigle u nebeski.

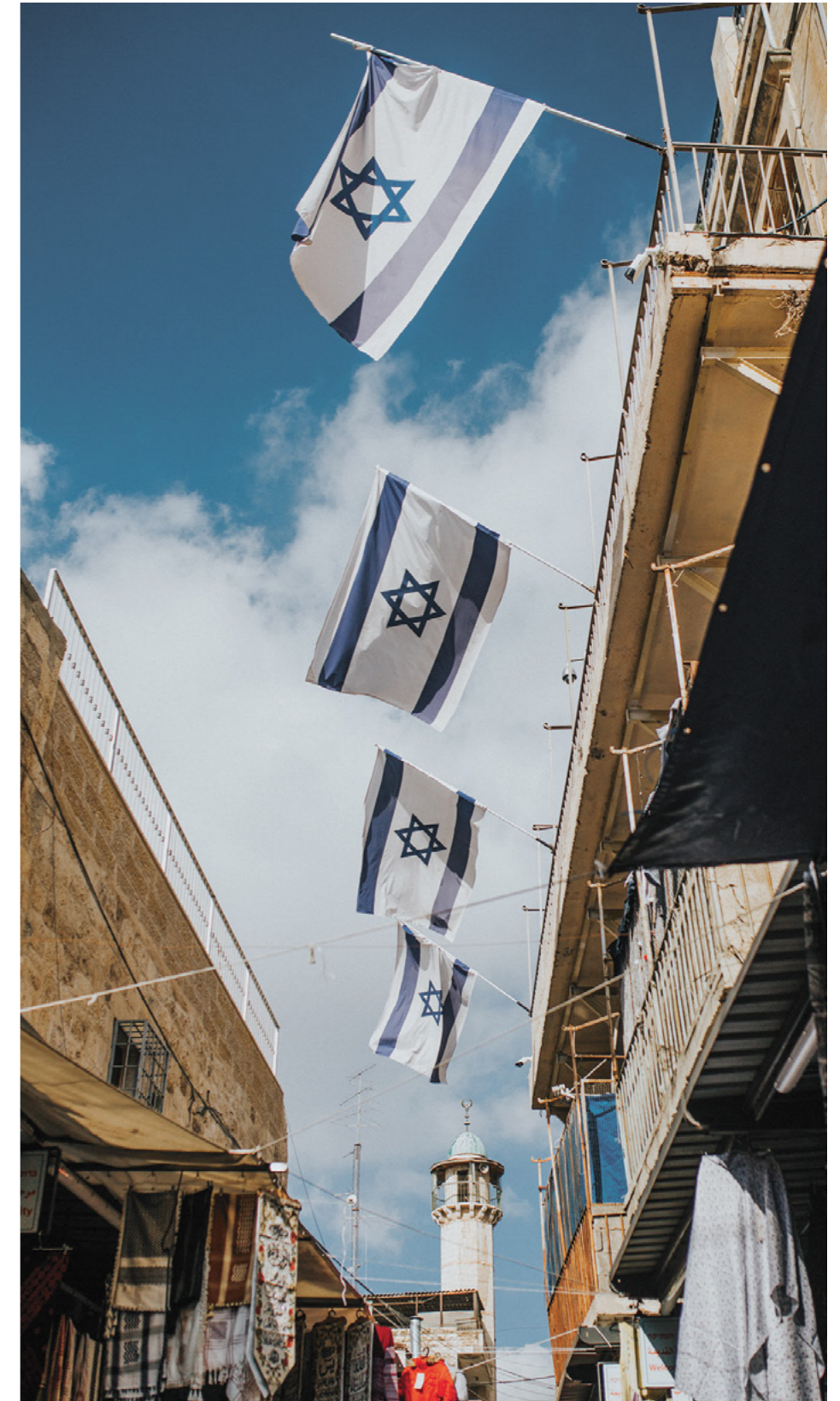
Osim prilikom svakodnevnih molitvi žudnju za povratkom u novo izgrađeni Jeruzalem vjernik spominje uvijek kad nakon konzumacije kruha izgovara molitvu zahvalnosti Bogu. Najpoznatiji trenutak iskazivanja značaja Jeruzalema je tijekom vjenčanja. Na vrhuncu osobne radosti, kada zaljubljeni par stoji ispod hupe (balдахina), dok je čitav njihov zajednički život pred njima, običaj je da mladoženja razbije čašu i kaže: "Ako bih te zaboravio, Jeruzaleme, neka usahne moja desnica! Nek mi jezik za nepce prione ako se tebe ne spomenem, ako ne stavim Jeruzalem povrh svake radosti svoje!" (Ps 137:5-6) Usprkos najveće svoje radosti nisam zaboravio da Jeruzalem nije obnovljen niti Hram ponovno izgrađen. Od pet naših postova, četiri su vezana uz Izrael i uništenje Jeruzalema.

Talmud kaže da je Bog Jeruzalemu dao ime. Sastoji se od dva dijela: "jira" što znači "vidjeti" i "šalem" što znači "mir". Jeruzalem je mjesto gdje je Bog zapovjedio Abrahamu da žrtvuje svog sina Isaka i Abraham je za to mjesto rekao da je to mjesto "gdje je Bog viđen". U teoriji Bog se nalazi svugdje u svijetu, ali samo u Jeruzalemu je viđen, odnosno tu je stalno prisutan. Možda ćemo to lakše shvatiti kroz sljedeći vic. Glavni rabin Izraela dolazi u Rim u posjet Papi. Papa ga dočeka te mu pokaže svoje prostorije. Rabinovu pažnju privuče jedan crveni telefon na papinomu stolu te upita Papu o čemu se radi. I Papa mu odgovori da je to direktna telefonska veza s Bogom, te ga rabin upita može li nazvati Boga. Papa mu odgovori naravno da može, ali da bude kratak jer je poziv jako skup. Nakon nekog vremena Papa dolazi u Jeruzalem u posjet Glavnom rabinu Izraela. Pritom

se Papa jako iznenadi da i rabin na svom stolu ima crveni telefon te upita rabina čemu služi telefon. I rabin mu odgovori da taj telefon služi za direktan razgovor s Bogom. Na to ga Papa upita može li nazvati Boga obećavajući da će biti jako kratak jer pretpostavlja da je poziv jako skup. Rabin se nasmije na te papine riječi govoreći mu da može razgovarati s Bogom koliko god dugo želi jer u Jeruzalemu je to lokalni razgovor.

U Jeruzalemu se uzdižemo iznad slabosti i krhkosti naših života te težimo transcendentnosti. Jeruzalem je metafora za savršen svijet i čini da sagledamo naše živote u jasnoći. Kada je Aldous Huxley rekao da svatko od nas u sebi ima svoj vlastiti Jeruzalem, jasno je da nije mislio na današnji grad sa svom svojom gužvom, nego na viziju kakav bi život mogao biti. I ta vizija koju ima svatko od nas daje nam stalnu volju za životom. U dijaspori zadnjih dvije tisuća godina Židovi govore: "Sljedeće godine u Jeruzalemu!" I pri tom mislimo ozbiljno, te smo usprkos svega što smo proživjeli tokom proteklih tisuća godina, svih progona i stradanja, sačuvali san na svijet u kome će ljubav i pravda, a ne sila i sebičnost, biti mjerilo života. Mi smo nacija svećenika i proroka, svjetlo ostalim narodima svijeta. Mi smo podučili svijet "da prekuje oružje u plugove", kao i "voli bližnjeg svog kao samog sebe", jednakost za sve i svakoga te da ljudsko divljenje ne ide bogatima i moćnima, nego dobrima, mudrima kao i ljubaznima.

Jeruzalem utjelovljuje naša sjećanja i naše nade, Jeruzalem je živo sjećanje, vizija Boga u našim životima, te slika savršenog svijeta. Jeruzalem nam daje snagu da postignemo ono što bi kao židovski narod trebali uraditi, ujediniti se i posvetiti svijet, odnosno donijeti Božje ime među ljude.

IZRAEL

MOJ IZRAEL

PIŠE: ANA LEBL

Nije mi nikad palo na pamet da pišem o tome što je Izrael meni, kako i kakvim ga osjećam. Kad kažem nikad — nikad sve dok me Nataša Barac nije zamolila da nešto o tome napišem.

Tijek misli mi je krenuo od političke i sigurnosne situacije, samo da bih odlučila da o tome ne želim pisati, a o tome nekako pokušavam da i ne mislim kad mislim, a to često radim, o Izraelu.

Mozak mi kreće kronološki, od kada sam bila prvi put u Izraelu s 14 godina, pa onda tijekom desetljeća kada sam išla najmanje svake dvije godine, pa onda u jednom periodu s pauzom 80-tih od nekoliko godina kada nisam bila, pa onda opet jesam u svakakvim kraćim i dužim razmacima. Bila sam u Izraelu najkraće manje od sedam dana, a najduže oko pola godine, ponekad i više puta godišnje. Mnogo puta sam bila sigurna da ću napraviti alija, jer to je moja zemlja, ali isto toliko puta to nisam napravila. Sačuvala sam neka davna pisma u kojima o tome pišem prijateljicama, ali i porodici. Sve je ukazivalo na to da ću se preseliti u Izrael, ali nisam.

Moj Izrael je neodvojiv od moje tetke, ili, kako smo se zvale, i sestre i prijateljice, Ženi Lebl. Stalno sam im se vraćala, mom Izraelu i mojoj Sekici, ali nikada ostala. Od kako je Ženi umrla 2009. godine, Izrael je i dalje moj, ali na mnogo drukčiji način.

Samo prvi put, 1973. godine, sam bila turistički, s mamom, kada smo propuhtovale Izrael uzduž i poprijeko. Mnoga mjesta od tada nisam više nikad posjetila. Na povratku u Beograd, na atenskom ae-

IZRAEL

rodromu se dogodio napad Crnog rujna. Bila sam usred toga sa svojim Magen Davidom oko vrata i osjećala se Izraelkom.

Čini mi se da sam imala 16 godina kad sam preko ljeta volontirala u kibucu Gat, a kasnije sam mnogo puta išla na šetanja, auto-stopiranja, arheološka iskopavanja i rekognosciranja, ronjenja, pa zatim na razne seminare, konferencije, ponekad imala romantične veze, ponekad bila na vjenčanjima, rođenjima, sahranama... odlazila sam i sama i u grupi, s mamom, s tatom, sa svojom djecom i, posljednjih par decenija, s mužem. Vodila sam nekoliko bliskih prijateljica nežidovki da im pokažem svoj Izrael. Kad se već nisam ja preselila, potajno sam se nadala da će bar jedna od mojih kćerki živjeti u Izraelu i da ću tamo imati unuke, ali, izgleda da od toga neće biti ništa.

U Izraelu imam još nešto daljnje rodbine i srećom mnogo, mnogo prijatelja, tako da se i dalje u Izraelu mogu na mnogo načina osjećati kao kod kuće. A kao kod kuće se osjećam i zato što samo u Izraelu na ulici i u prijevozu ljudi jedni

drugima čestitaju moje blagdane. To imam samo u Izraelu i to mi mnogo znači! U moje druge dvije zemlje, u kojima živim, u javnosti se čestitaju i slave tuđi blagdani i u njima se često osjećam kao stranac. Pa ipak stanujem u njima a ne u Izraelu, ali ne znam da objasnim zašto je to tako. Da li, onda, ja u stvari stalno živim u tuđoj koži?

Moj Izrael nije samo u Izraelu. On je i ovdje gdje živim, gdje slavim židovske, ali i izraelske praznike, gdje je Jom Haacmaut moj, gdje je Jom Hazikaron moj, gdje je Jom Jerušalaim moj...

Da privedem kraju — kao što sam na početku rekla da ne znam ni kako ni što bih napisala, sada kad jesam napisala nešto, čini mi se da nisam uspjela da prenesem na papir što je za mene Izrael. Možda zato što to nisam ni sama sebi nikad objasnila, možda zato što to još uvijek ne znam. To je ono nešto što mi je pod kožom, u duši i u srcu, riječima neobjašnjivo, a u meni je stalno, od mene neodvojivo. To je Moj Izrael! Israel Šeli!

VAŽNOST ZRCALA ILI ZAŠTO JE IZRAEL ZEMLJA U KOJOJ ZNAM TKO SAM

PIŠE: ZORANA BAKOVIĆ

“Uh. Trebala sam obuti nove čarape...” Djevojka je govorila sama sa sobom dok smo ja i njih desetak mladih Kineskinja čekale u posebnoj odaji namijenjenoj sigurnosnoj kontroli prije ulaska u avion El Al-a. Tražili su, naime, da se izujemo, da skinemo sve što bi moglo skrivati bilo što opasno. I sve smo sjedile na klupicama, klateći stopalima i razmišljajući svaka o svojim čarapama.

Kineskinje su išle u Izrael biti pomoć u kućama ljudi ozlijeđenih prilikom terorističkih napada i nisu puno znale ni o zemlji u koju su se uputile, ni o ljudima s kojima će provesti narednih nekoliko godina, a ni o pozadini njihove tragedije. Plašile su se leta. Bio im je prvi u životu.

Ja sam u Izrael išla tragajući za odgovorima na milijun pitanja, za ljubavlju, za identitetom, ukratko, u potrazi za zrcalom, u kojemu ću vidjeti sebe, kao Europljanke zaogrnutu Dalekim istokom, kao budistkinju koja više ni u što ne vjeruje, kao čovjeka, ukratko, koji traži onu suštinu postojanja izgubljenju u gomili želja i ambicija za savršenom potrošnjom vremena dobivenog s naznakom: “Tvoj život.”

I mene je bilo strah. Iako na drugi način. Tjedan dana prije nego što sam krenula iz Pekinga, gdje sam provela najveći dio svog života, ka Tel Avivu, koji sam na

neviđeno u sebi osjećala kao svoj grad, Al-Kaida je uoči Hanuke počinila napad na izraelski hotel u kenijском ljetovalištu Mombasi. Vijesti o smrti troje izraelskih turista — posebice o dvoje djece među njima — i desetero Kenijaca, o osamdeset ranjenih i općenito o potrebi da se nanese zlo ljudima samo zato što ... Bilo me je strah razmišljati o tome, a putovala sam u zemlju, čiji narod cijelu svoju povijest plete upravo oko toga: kako preživjeti mržnju i ne zaboraviti ljubav prema životu.

Uh. Trebala sam obući novi plašt mudrosti, pomislila sam dok smo Kineskinje i ja izuvala cipele razotkrivajući svaka svoju istanjenju ili probušenu čarapu. Osjećala sam se razgolićenom. Ne zbog bosih stopala. Zbog suhe duše, koja mi je drhtala u grlu.

Dolazak u Tel Aviv, te odmah potom odlazak u Jeruzalem, natopio mi je dušu osjećajem sreće, koji ne znam objasniti sve od trenutka kada sam se slično tako osjetila najprije 1977. godine, kada sam prvi puta došla u Kinu, a onda svaki puta kada bih slijetala na pekinški aerodrom. U Izraelu sam bila prvi puta, a opet je to bio povratak. Ne korijenima — ionako sam odlučila da ih nemam. Ne ni porijeklu — zapravo sam već tada odustala od uvjerenja kako moram biti Židovka, i to na temelju klimavog argumenta da mi se prapradjed zvao Jeremija, pradjed Samjuel, a djed Simeon. Ne ni civilizacijskim počecima — koja uglavnom smatram

patetičnim opravdanjima za suvremenu zaostalost ljudskoga roda.

Bio je to povratak vlastitoj suštini, ogojlenoj i obogaćenju u istome trenutku, krhkoj i moćnoj, iznikloj iz drevnosti i okrenutoj ka nedogledivoj budućnosti, isklesanoj u kamenu i urezanoj u oblake, bio je to ogromni korak do zrcala, koje je odlučilo ne skrivati ništa, već pokazati ne samo odraz stvarnosti, već i smisao njezine predstave, svrhu njezina postojanja i razlog njezine nestalnosti.

Za nekoga tko je iz Europe otišao na Daleki Istok, te se cijeloga života mučio objasniti Zapadnjacima što je Istok, a Istočnjacima što je Zapad, Izrael je bio otkriće one točke koja je i Zapad i Istok u istome trenutku, koja nije ni Zapad ni Istok, i koja je, brzo sam to shvatila obilazeći cijelu zemlju uzduž i poprečke, nudila susret s vlastitom “drugošću” u zagrljaju “sebstva”.

Dakako da sam i prije prvoga odlaska u tu zemlju znala puno o njoj. Ne, zapravo, mislila sam da znam. Europocentrično sam razmišljala o osnivanju Države Izraela kao o iskupljenju strašnoga europskog grijeha. Judeofilski sam se svađala sa svakim tko je kritizirao izraelsku politiku, za koju sam tvrdila da se uvijek mora posmatrati u kontekstu. Intelektualistički sam trpala u glavu razne knjige na židovske teme, i upravo te 2002. godine kada sam se prvi puta uputila u Izrael, u ruke mi je dopala svježije objavljena povijest

njemačkih Židova od 1743. do 1933. “The Pity of It All” Amosa Elona, čiji mi je portret Jeruzalema “City of Mirrors” već od ranije služio gotovo kao vodič ne samo kroz taj grad, već i kroz sve moje osjećaje prema njegovoj povijesti, sadašnjosti, značenju, simbolici, veličini, životnosti i tragičnosti.

No, ništa od svega toga nije bilo kao moj živi dodir s jeruzalemskim kameonom, sa svjetlošću, s mladošću i starošću, s jeruzalemskom izravnom strašću i višeslojnom duhovnošću, koja je, poput paralelnih svjetova u zrcalu, razotkrivala profanost svake naše, zapadnjačke ili istočnjačke predstave o svemu što čini esenciju civilizacije. Osjetila sam kao da sam, ne pitajući za odobrenje, skočila u kolijevku svih civilizacija, u gnijezdo svih filozofija, u grobove svih povijesti i hramove svih istina. I čudila sam se kako ništa od svega toga nije bilo nimalo zbunjujuće, već, dapače, posve oslobađajuće, nadasve nepretenciozno i toliko prirodno da je u mom biću ostalo još samo jedno pitanje: “Kako ti to sve nije bilo jasno oduvijek?!” Nije bilo potrebno oslušivati odjekuje li to pitanje potpitanjem: “A što je to sve?”

Ta riječ “oduvijek” činila se najsnažnijom u cijeloj slici Jeruzalema, pa možda i Izraela u cijelosti. Kao da je sve bilo takvo kakvo sam zatekla, jer usprkos velikim događanjima na tom komadu tla, koja su tijekom brojnih milenija ostavila traga na svemu, od maslina, pa do ljudskih lica, prevladava tu kamen. Ne kao simbol čvrstoće i ustrajnosti. Kamen, dapače, nježan i mek kao jastuk podmetnut pod iluzije i predrasude, kamen koji čovjeka u svakome trenutku podsjeća na njegovu prolaznost. Govorimo li o mitovima — u kojima je padala kamena kiša, te u kojima je Bog jedan kamen bacio u ambis ispunjen vodom, tek da bi iz tog kamena iznikao svijet s Jeruzalemom u centru ili o postojećim židovima — poput Za-

padnog zida, odnosno Kotela, u jeruzalemskom Starom gradu, tek kamen je svugdje, i to kao zrcalo vječnosti, koja sve, ali baš sve u tom gradu i u toj zemlji stavlja u kontekst širok poput svemira.

Još sam nekoliko puta bila u Izraelu nakon te godine samospoznaje i svaki puta sam se osjetila sretnom kada bih izišla iz aviona i udahnila zrak prepun svih mirisa postojanja. Prvi puta sam tamo možda otišla u potrazi za “drugim”, koji definira to što jesmo. Drugi, treći, četvrti i ne znam više koji puta, vraćala sam se u prostor u kojemu kao da oduvijek jesam, s jasnom i nepokolebljivom spoznajom da su podjele umjetne, upravo kao kada se lik podijeli na odraze u zrcalima, te da, ako već postoje paralelni svjetovi, različiti identiteti izrastaju iz različitih tumačenja jedne te iste suštine, koju talent, rad, strast, ljubav i životna energije svako malo istisnu iz kamena, kap po kap, kap po kap... i tako tisućama godina.

Jednom sam se iz Izraela vraćala preko Beča. Blještavost bijeloga kamena, plemenitost pustinje pretvorene u plodnu zemlju, vreline one druge, još uvijek sasvim pustinjske pustinje, pjesma mladeži koja slavi život u oči odlaska na od-

služenje vojnog roka, riječi palestinskog trgovca tepisima, koji mi je objašnjavao tko sije mržnju po tom zajedničkom tlu i zašto je on odlučio da njegova kćer ide u židovsku školu, miris mora duž telavivske obale, osjećaj potpune autentičnosti svakoga pedlja te zemlje, najednom se sudario s pozlaćenim zvoncima bečkih crkvi, s nakinđurenim fasadama tamošnjih zgrada, s neprozirnim izrazom zadovoljstva ljudi, posve jednako blaženih pri odlasku s mise, kao i na izlazu iz samoposluživanja. I sve to mi se složilo u najveću vrijednost zemlje iz koje sam doletjela. Izrael je, bila sam uvjerena, priča o svakome od nas. I, ne znam zašto, pomislila sam u tom trenutku na one Kineskinje i onu postidenu što nije obula novije čarape. Zapitala sam se što li su te djevojke tamo naučile. I jesu li se u Kinu vratile sa zrcalom u srcu, u koje se pogledaju svaki puta kada više nisu sigurne koji je smisao svega što jest, i što nije, što imamo i što nas posjeduje, za čim jurimo i što nas juri... jesu li primijetile da je Izrael mjesto gdje se rađa “Dao” (“Put”), pa se jedno dijeli u dva, a dva se, kao predstava u zrcalu, pretvara u bezbroj?

IZRAEL

MOJ (IMAGINARNI) IZRAEL

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Ove, 2023. godine Židovi više o dva tisućljeća razasuti diljem svijeta, toliko dugo, da im se život u dijaspori, u egzilu, naprosto “upisao” u njihov povijesni, kolektivni genetski kod, obilježavaju više nego značajnu obljetnicu: 75 godina od osnutka Države Izrael, zapravo svojevrsne obnove davno izgubljene “državnosti”, nakon prisilnog progonstva kada su pod prijetnjom smrću, kolektivnog istrebljenja morali napustiti svoju domovinu. Ali, pri tomu nikada, usprkos izloženosti čestim i brojnim antisemitским ispadima i pogromima diljem niza zemalja u koje su se u međuvremenu naselili, zarad “grijeha” koje nisu skrivili i(li) ničim utemeljenih političko-ideoloških objeda, samo stoga jer su ostajali vjerni specifičnosti duha i bića svoje religije, tradicije i kulture, nisu gubili nadu da će se jednom vratiti i obnoviti silom uništenu zajednicu. I upravo taj fenomen da je jedan narod uspio i nakon tisuću godina života u prisilnom egzilu, u dijaspori, usprkos svim Scilama i Haribdama kroz koje je prolazio ostati duhovno povezan, prepoznatljiv svojim “načinom života” i nosalomljiv u svojoj volji, nadi i vjeri da će se opet vratiti i obnoviti život svoje zajednice na prostorima Eretz Yisraela,

IZRAEL

to je ono što me je još od djetinjstva, istodobno fasciniralo i impresioniralo kada sam slušao, zapravo upijao začudne priče moje bake koja je još kao mlada, siromašna djevojka služila u židovskoj trgovačkoj obitelji Kohn, u jednoj maloj vojvođanskoj varošici. Toliko se povezala sa svojim “poslodavcima” koji su je vremenom prihvatili kao svoje rođeno dijete da je dobro naučila jidiš, obrazovala se uz njihovu djecu, ali i slušajući priče o njihovoj rodbini i prijateljima u Pešti i njihovim dogodovštinama i(li) malim mjestima istočne Galicije, a za svoju je odanu službu, kada se udavala bila “ispraćena” skromnim, ali za ono tegobno vrijeme i siromašne (ne)prilike

prije, zapravo uoči Drugog svjetskog rata, posvema pristojnim “mirazom”, koji se u svakom slučaju mogao mjeriti s onim iz roditeljske kuće. Naravno, Kohnovi su po dolasku mađarskih fašista u Vojvodinu bili uhićeni i deportirani u neki od nacističkih logora smrti gdje im se izgubio svaki trag, a za njima je u varošici moga djetinjstva ostalo tek nekoliko obiteljskih nadgrobnih spomenika (čudom nedirnutih), izdvojenih na malenom mjesnom groblju koje sam i ne znajući pravi razlog često posjećivao, ponosan na “moju” slovačku protestantsku zajednicu koja je vodila računa da grobovi jedine židovske obitelji koja je živjela u gradu ostanu sačuvani i da se ne dopusti

da vremenom zarastu u korov i da se tako izgubi trag da su ti ljudi ikada tu i živjeli. Tek puno kasnije sam od evangeličkog pastora, prijatelja iz djetinjstva, saznao da je u velikoj mjeri zahvaljujući inicijative moje “mamičke” (na slovačkom jeziku “bake”), ali i financijskim sredstvima koja je ona godinama izdvajala, ali ne želeći da se za to (sa)zna, održavan i uređivan prostor gdje su Kohnovi bili sahranjeni, naravno izuzev onih stradalih u stravi i užasu Holokausta. A nakon njene smrti, tu je dužnost na sebe (pre)uzeo spomenuti prijatelj svećenik, da bi nakon što je otišao u mirovinu, tu “obvezu” nastavio njegov sin po svršetku bogoslovnog studija u Bratislavi, danas novi evangelički pastor u toj istoj varoši u kojoj i danas skladno žive “paori” Slovaci i Srbi/ Raci (kako ih zovemo na slovačkom), koji su se uvijek i u najtežim (po) ratnim vremenima međusobno štitili, poštovali i pomagali. Na žalost u tim strašnim vremenima obitelj Kohn nisu mogli zaštititi, iako su ih jedno vrijeme uspješno skrivali. Ta životna i moralna vitalnost Židova, neviđena sposobnost prilagođavanja društvenoj sredini u kojoj su i s kojom su živjeli, a da su pri tomu o(p)stajali svoji, istodobno dajući svojim susjedima i od njih uzimajući ono najbolje što su međusobno posjedovali. U Osijeku, gradu u kojem rođen i u kojem sam proveo najveći dio života, prije Drugog svjetskog rata živjela je velika, kulturno bogata i razvijena židovska zajednica s više od tri tisuće članova, a danas broji tek stotinjak ljudi, jer oni malobrojni koji su čudom preživjeli Holokaust, uglavnom su “emigrirali” u Izrael, želeći zaboraviti strahote pogroma u kojima su im stradali najmiliji i najbliži srodnici i u “svojoj” državi potražiti spas i zaštitu kako im se više nikada nešto slično ne bi ponovilo. Ali, iako Židova u Osijeku gotovo pa i nema, materijalni i duhovni tragovi koje su ostavili u ovoj

inače multikulturalnoj, multinacionalnoj i multikonfesionalnoj sredini su i više nego veliki i značajni. Nije mi namjera navoditi značajna imena osječke židovske zajednice koja su se proslavila diljem svijeta (poput kipara britanske kraljevske obitelji Oskara Nemona, filmaša-oskarovca Branka Lustiga, akademika Zlatka Boureka itd.), već podsjetiti da je u danas praktički izumrlom/ nestalom prijeratnom njemačkom “eskerskom” govoru (danas više ne postoji ni jedan živi govornik) sadržano uz dosta mađarskih, čitav set riječi na jidišu, koje još uvijek “kruže”, još su uvijek u aktivnom opticaju lokalnog govora. A od dvije sinagoge, ona manja koju ustale nisu sravnile sa zemljom, danas je u aktivnoj službi osječke protestantske zajednice, uz preuzetu obvezu seniorata prema židovskoj zajednici da se u simboli i arhitektonici zdanja (interijera i eksterijera) ništa ne mijenja, kako bi se i na taj način sačuvala uspomena na nazočnost Židova na ovim prostorima. A to su samo mrvice, detalji iz sjećanja na “nestali židovski svijet”; toliko još toga ima što bi svakako trebalo spo-

IZRAEL

menuti što čini “židovski habitus”: od čuvenog židovskog smisla za samokritični, ironijski humor, rabinske tradicije i mudroslovlja, kabalističke misterije, tradicije pismenosti kakvu ne poznaje ni jedan drugi narod i zar je onda čud(n) o da su “sinovi Izraela” stekli epitet “naroda knjige”, pa do onog tako melodioznog, živahnog, a ujedno tako tugaljivog, zavodljivog klezmera koji se čuje (i još uvijek ga čujem) po brojnim jeruzalemskim trgovima i ulicama ili molitvi ortodoksa, hasida pred Zidom plača gdje i mi goji u njegovim pukotinama ostavljamo papiriće sa skrivenim željama, zavjetima da ćemo nešto popraviti, promijeniti na bolje u vlastitim životima. Aškenazi i Sefardi, “crni Židovi”-falaši, hebrejski/ivrit i jidiš, judaizam spleten od Tore i Talmuda, protkan Kabalom, ortodoksi, cionisti i asimilirani Židovi koji su svojom kulturom, umjetnošću, uopće duhovnošću obilježili čitav naš “srednjoeuropski (pod)kontinent”, sve je to “moj imaginarni Izrael”, jedan nikada dosanjani san i stalna, u biti neostvariva želja da se prodre u tajnu toga “izabranog naroda” koji je na sebe pre-

uzeo Bogom (za)danu obvezu iskupljenja svijeta, a koji se i u tom smislu, na svoj račun zna tako duhovito (na)šaliti i “zavapiti” pitajući Boga, nakon svih patnji i muka kroz koje je tijekom svoje povijesti prolazio: zar nije mogao nekog drugog “usrećiti” i drugom povjeriti ulogu “izabranog naroda”. Družeci se posebice intenzivno od početka 80-ih do kraja 90-ih godina minulog stoljeća s praškim i bečkim Židovima (za vrijeme čestih i dugih studijskih boravaka u Čehoslovačkoj/Češkoj i Slovačkoj i Austriji), upoznavši tamošnje intelektualne krugove shvatio sam što znači kada oni za sebe kažu da su “srednjoeuropski Židovi uvijek nešto previše ili premalo”, a da se to danas najbolje prepoznaje u životu samog Izraela. I upravo me je strasna želja da posjetim Izrael, dakako prije svega Jeruzalem, godinama dugo pratile, da bi se na koncu krajem 90-ih godina i ostvarila, a nakon toga sam tu u svemu šarolik, fantastičnu, kontrastnu i po mnogo čemu kontroverznu zemlju imao prigodu posjeti još dva puta, čini mi se i dobro upoznati, ali onaj doživljaj, oduševljenje prvog susreta nikada neću zaboraviti. Sve mi je bilo novo i drukčije od svega što sam ranije vidio (a nije da nisam proputovao svijetom); hodanje ulicama Jeruzalema bilo je svojevrsno “multikulturalno” hodočašće u kojem su se sadržaji i tragovi judaizma, kršćanstva i islama, povijesnog, starog grada, jednog od najvažnijih gradova u povijesti naše civilizacije i novog i modernog Tel Aviva sklopili u cjelinu koja je ujedno i prava slika novodobnog Izraela. Tu živi jedan iz Europe davno iščezli svijet, sa svim svojim usponima i padovima, sjenama i sablastima koji su ga oblikovali, to je kao svojevrsni povratak u prošlost, ali istodobno to je i putovanje u budućnost, jer Izrael je u mnogim sferama znanstvenog, tehnološkog razvoja vodeći u svijetu, paradigma tek dola-

IZRAEL

zeće civilizacije koja se upravo tamo stvara i “programira”.

Usprkos već desetljećima “stanja ni rata, ni mira” i stalnoj prijetnji ratne eskalacije širih razmjera, susjeda koji se teško navikavaju da i “Židova u arapskom okruženju imaju pravo na svoju državu”, gdje još uvijek u redovima islamističkih ekstremista žive prijetnje i teorije “kako se židovsko pitanje definitivno rješava tek bacanjem Izraela u more”, ova mlada država je obrazac impulzivnog svijeta, slika “čitavog svijeta u malom”, prije svega mjesto mladosti koja se opire o tradiciju, ali iznad svega u novom traži i pronalazi sebe. Fascinira ta spremnost mladih, vidljiva na svakom koraku, od mladića i djevojaka koji služe vojni rok i s nekom nenametljivom komocijom, s oružjem “okačenim” o rame šetaju ulicama Jeruzalema, preko mladih bračnih parova ortodoksa koji s brojnom djecom oko sebe žure i jure u svojim “oku upadljivim odorama” na molitvu u jednu od brojnih sinagoga, do poslovnog, nonkonformistički odjevenog i ponašanja mladog svijeta koji užurbano, a opet opušteno, po uzoru na građanski Zapad, nameće svoj novi, ali

i po mnogo čemu originalni stil života. Istina, od petka do subote uvečer, za Šabat sve utihne, čak i na prostorima kojima se kreću “karavane turista”, ali odmah po njegovom svršetku, ulice su u čas popune, otvaraju se trgovine, restorani, kafići, mladost preplavi trgove, sa svih strana se čuje glazba i veseli smijeh, na svakom se koraku osjeća entuzijizam kojeg nigdje nisam u takvom intenzitetu vidio ni osjetio.

Na povratku iz prvog posjeta Izraelu, ništa nisam kupio osim par knjiga o Safedu, ali sam s Galilejskog jezera ponio jedan lijepo oblikovani kamen za koji me je službenica na carini, strogim glasom pregledavajući moju torbu upozorila da ga nije dozvoljeno iznijeti. I odmah ga zatim, uz ljubazan osmijeh “ubacila”, vratila u torbu, tako da ni danas ne znam je li se šalila, ali evo taj kamen se i danas nalazi u mojoj radnoj sobi i podsjeća me na Izrael, zemlju i ljude s kojim nisam ni u kakvom obiteljskom, etničkom ili vjerskom srodstvu, ali koje zbog svega što čini tu monumentalnu “strukturu” njihova povijesna i kulturalna bića osjećam iznimno bliskim. Svojim.

KONAČNO IZRAEL

PIŠE: NIVES BEISSMANN

Želja za putovanjem u Izrael postoji u meni već godinama, mogla bih čak reći decenijama. Ta mi se želja konačno ostvarila tek ove godine jer smo napokon organizirali putovanje u obećanu zemlju za članove naše Židovske općine Osijek, ali i za neke naše prijatelje, kojima je posjet Izraelu također bila dugogodišnja želja. S nama je putovalo i troje članova prijateljskih općina iz Pančeva i Novog Sada.

Uzbuđenje je vladalo već i prije početka putovanja. Oni koji se nisu poznavali od ranije, upoznali su se već na putu do budimpeštanskog aerodroma i vrlo brzo su svi međusobno komunicirali, željno iščekujući dolazak na našu krajnju destinaciju.

Mnogi su nas plašili dugotrajnim ispitivanjima na aerodromu, no to se nije dogodilo. Išli smo kao grupa i nitko nas ništa nije pitao o razlozima našeg putovanja, ni o drugim detaljima. Bili smo iznenađeni i presretni da je sve prošlo tako glatko. Međutim, kada smo stigli na Ben Gurion, svi iz Hrvatske su prošli bez problema, dok su naše prijatelje iz Srbije odvojili sa strane. To nas je zabrinulo, ali se nakon mog razgovora sa službenikom aerodromske sigurnosne službe i to vrlo brzo završilo.

Na aerodromu nas je čekala Berta Belson, direktorica izraelske turističke agencije, koja je porijeklom iz naših krajeva. Berta je ujedno bila i naš vodič prva dva dana. Moram priznati da nije bilo lako napraviti plan putovanja. Najveći dio tog posla odradila je predivna Berta koja je vodila računa da zadovolji svačije

interese — da se posjete sve lokacije važne Židovima, no da se ne zapostave ni svi drugi lokaliteti, važni pripadnicima drugih religija. Tako da je ovo bilo pravo kulturološko putovanje.

S aerodroma smo otišli za Betlehem gdje je bilo predviđeno spavanje prve dvije noći. Sljedeći dan obišli smo Crkvu Isusova rođenja, Crkvu Sv. Jeronima i Pastirske poljane u Betlehemu, a na kraju obilaska imali smo priliku obaviti kupovinu suvenira u vrlo osebujnoj suvernici. Nakon toga smo otišli za Jeruzalem, gdje je taj dan na programu bio obilazak jednog dijela Starog grada. Obilazak je obuhvaćao židovsku četvrt, Kotel i rabinske tunele. Moram priznati da me Zid plaća u prvi mah pomalo razočarao. Doduše samo veličinom. Uvijek sam ga zamišljala ogromnim i velebnim, a kada sam stala pred njega, vidjela sam da je puno manji od slike stvorene u mojoj glavi. No taj osjećaj vrlo brzo je ustupio mjesto onom drugom, duhovnom. Osjećaju da stojim tamo gdje sam već odavno željela biti, na mjestu koje tu stoji već tisućama godina, mjestu velikih događanja koje mnogima daje nadu da će im se ostvariti želje koje na papirićima zataknu među kamene blokove. Naravno da sam i ja svoju želju smjestila tamo, s nadom da će se ostvariti. Rabinski tuneli duž Zapadnog zida također su bili poseban doživljaj, no ubrzo sam shvatila da je sve do sada bilo samo uvertira svemu onome što nas je još čekalo, tek mala naznaka nezaboravnog doživljaja koji slijedi.

Slijedio je obilazak Jad Vašema. Taj muzej bio je na vrhu ljestvice stvari koje želim vidjeti pri posjetu Izraelu. Godinama surađujem s osnovnim i srednjim školama, u kontaktu sam s nastavnicima

koji su posjetili Jad Vašem u sklopu raznih projekata i uvijek me grizlo što ga ja još nisam obišla. Eto, sada mogu reći da jesam. Muzej je naravno veličanstven, budi mnoštvo emocija i nitko ne može ostati ravnodušan. No ono što me dodatno rastužilo, pored sadržaja koji definitivno rastužuje, je kratko vrijeme koje smo imali za obilazak. Savjet svima koji još nisu bili u posjetu Jad Vašemu — ako vas doista zanima sadržaj, treba vam cijeli dan. Možda vam ni to neće biti dovoljno. Mi smo nažalost za obilazak imali samo malo više od dva sata. Eto razloga (ako mi je uopće trebao) da opet posjetim Izrael.

Dan je bio naporan, ispunjen do zadnje minute, no bez obzira na kasnovečernje stizanje u hotel, mnogi su iskoristili ostatak večeri za obilazak Betlehema, koji smo sutradan ujutro rano napuštali.

Sljedeće jutro našli smo se s Tanjom Ben Haim, bivšom Osječankom, koja nam je bila vodič do kraja našeg boravka u Izraelu. Dan je bio predviđen za obilazak preostalog dijela jeruzalemskog Staroga grada, a započeli smo ga s Brdom hrama na kojem se nalazi veličanstvena Kupola na stijeni i džamija al-Aksa. Mjere osiguranja ovog svetog mjesta su jake, tako da je potrajalo dok smo ušli na plato, no kada smo konačno ušli u taj (sada muslimanski) dio Staroga grada, imali smo što vidjeti. Zaista je poseban! Bili smo doduše malo razočarani što ne možemo ući unutar kule i vidjeti stijenu na kojoj je Abraham bio spreman žrtvovati svoga sina Izaka, no situacija je takva kakva je i to moramo prihvatiti. Svejedno je bio predivan osjećaj biti tamo! Kako smo od drugih grupa čuli da uopće nisu smjeli ući na plato, bili smo zadovoljni s onime što smo dobili.

Imali smo i sreću da je bio ponedjeljak — ponedjeljkom se naime obavljaju bar i bat micve, tako da je cijeli Stari grad bio pun djece i njihovih obitelji koji su slavili, pjevali, svirali i plesali po ulicama. Jedinstveni doživljaj!

Dalje je na programu bio Davidson centar i Davidovi tuneli, a nakon toga soba Posljednje večere, Via Dolorosa i Crkva Isusova groba, tako da je svatko mogao uživati u onome što ga je zanimalo. Mene su najviše oduševili tuneli ispod Davidovog grada, vjerojatno je nekome drugome nešto drugo bilo dojmljivije. Drago mi je da smo za vrijeme šetnje Starim gradom ulovili priliku da uživamo u odličnim falafelima, kao i da smo, barem nakratko, prošli poznatom tržnicom u Starom gradu. Na putu prema hotelu upali smo u neviđenu gužvu, jer je taj dan bio veliki prosvjed protiv izraelske vlade i donošenja novih zakona o pravosuđu. Zbog toga smo u hotel stigli kasno navečer, umorni i iscrpljeni, no puni dojmova i jako, jako zadovoljni. Toga smo dana osjetili punu snagu, emocije i duhovnost Jeruzalema. Dokazao nam je da je doista mjesto susreta religija i povijesti.

Sljedeći je dan bio predviđen za obilazak novog dijela Jeruzalema. Jutro je započelo posjetom izraelskom parlamentu — Knesetu. Nakon fotografiranja kod poznate menore, imali smo prekrasnu dvosatnu vođenu turu Knesetom u sklopu koje smo se upoznali s izraelskim parlamentarnim sustavom, kao i s arhitekturom i interijerom građevine u kojoj se Kneset nalazi. Nakon kraćeg predaha, bilo je vrijeme za posjetu Vrhovnom sudu gdje nam je glasnogovornik Vrhovnog suda ispričao sve o sudstvu Izraela i zgradi u kojoj je smješten taj najviši izraelski sud, a na kraju smo imali priliku ući i u sudnicu.

Iz Vrhovnog suda uputili smo se ka tržnici Mahane Jehuda, najpoznatijoj i najvećoj jeruzalemskoj tržnici, gdje smo lutali

uličicama i osjetili duh orijenta koji tamo vlada. S tržnice smo se autobusom uputili na goru Scopus, vidjeli smo univerzitetski grad i uživali u predivnom pogledu na Jeruzalem koji se pruža od gore, a nakon toga smo se odvezli do Maslinske gore. Plan je bio da se s Maslinske gore spustimo pješke, da usput prođemo pored groblja i da nas dolje pokupi autobus. No na putu do dolje nalazi se Getsemanski vrt, pa nije bilo zgodno da samo prođemo, a ne uđemo. Na kraju smo zahvaljujući poznanstvu naše vodičice Tanje Ben Haim s fratrom Sinišom ušli ne samo u vrt, nego i u prekrasnu Crkvu svih nacija, koja se nalazi uz Getsemanski vrt. Vidjeli smo tisućljetne masline, čuli zanimljive priče od fra Siniše, obišli crkvu i bili spremni završiti dan. Tada smo shvatili da dan još nije gotov. Ostao nam je još obilazak Muzeja Izraela. Bila bi šteta otići iz Jeruzalema, a da ne vidimo veličanstvene Svitke s Mrtvog mora i predivnu maketu Drugog hrama. No šteta je i što nismo imali dovoljno vremena da Muzej Izraela obiđemo temeljitije, što on svakako zaslužuje. Opet nešto što ostavljamo za drugi put!

Rano ujutro trebali smo krenuti put pustinje, prema Mrtvom moru i Masadi, no dočekalo nas je iznenađenje — probušena guma na autobusu. To nam je malo poremetilo planove, no nismo se dali smesti, iskoristili smo vrijeme da još malo prošetamo Jeruzalemom. Nakon što je guma popravljena, krenuli smo ka Masadi. Masada je jedno od mjesta koje sam jako željela vidjeti, još od vremena kada sam prvi puta čula priču o hrabrim i neustrašivim Zelotima. Nažalost, zahvaljujući problemima s autobusom, nismo imali vremena da se na Masadu popnemo pješice, ali vožnja žičarom također ima svoje draži. Šetnja po Masadi vratila me u neko drugo vrijeme, u neko drugo tisućljeće. Uz Tanjinu priču o hrabrim borcima i objašnjenjima na koje su sve načine odolijevali rimskoj vojsci, nije bilo

teško zamisliti kako je to izgledalo prije gotovo dvije tisuće godina. Masada me oduševila kao što sam i očekivala!

S Masade smo otišli na kupanje u Mrtvom moru, te u odličnom raspoloženju nastavili ka kibucu Ašdot Ja'akov gdje smo spavali te noći. Smještaj u kibucu je bio izuzetan: hrana odlična, priroda prekrasna, na sve strane paunovi koji se šecu uokolo kao kućni ljubimci, sve puno limuna, mandarina, drveća, cvijeća. Divota! Poželjeli smo da smo sve noći bili smješteni baš tamo. Sutradan smo obišli kibuc, njegove plantaže datulja i banana (posebno iskustvo) te krenuli put Haife u kojoj smo nakratko pogledali prekrasne Bahajske vrtove, a zatim nastavili prema Tel Avivu.

Tel Aviv je potpuno drugi svijet od svega što smo vidjeli prethodnih dana — svijet novca, nebudera, poslovnosti, inovacija, dobrog provoda — kao da nije dio iste države. Ne mogu reći da mi se Tel Aviv nije svidio, no drugi dijelovi Izraela svidjeli su mi se više.

Obišli smo stari grad Jafo, telavivsku tržnicu, šetali promenadom do iznemo-glosti i nastojali upiti što više Izraela u sebe prije nego se uputimo ka aerodromu i krenemo kući. U avionu smo bili tihi, svatko je proživljavao u sebi prethodne dane. Možda su i drugi oko mene, jednako kao i ja, planirali kada će se opet vratiti i što sve još ostaje za vidjeti i doživjeti prilikom sljedeće posjete ovoj prekrasnoj, neobičnoj zemlji.

IZRAEL

PUT U GALILEJU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Najsjeverniji dio Države Izrael od davnina je nazvan Galilejom, prema židovskom Galil. To je bilo sjecište naroda i kulture, tu su se miješali utjecaji Egipta, Asirije, Hetita, Feničana, Babilonaca, Grka. Po prodoru u Kanaan, Izraelci najprije pokoravaju središnji dio današnje države (Samariju) te Galileju kao slabije naseljena gorovita područja. Arheološka istraživanja potvrđuju rušenje i palež u gradu Hasoru u 13. stoljeću pr.K. što odgovara razdoblju izraelskog naseljavanja. Galileja je bila podijeljena između Aserovog, Neftalijevog, Danovog i Zelnovog plemena, unatoč tome i dalje mjesto sukoba Izraelaca sa sjevernim susjedima (ili čak unutarnjim borbama). Knjiga o Jošui spominje galilejski grad Cedes kao utočište za kriminalce (Joz, 20:7). Za vrijeme rimske vlasti Galileja je bila pod tetrarhom Herodom Antipom, sinom surovog Heroda I. Velikog ili tzv. kralja Herodeša iz biblijskih priča.

Nekoć šumovito i gorovito područje koje se proteže od planine Hermon na jug, danas je gušće naseljeno nego ranije. Zanimljivo da laganu prevlast u populaciji i dalje drži nežidovsko stanovništvo, a takvu sudbinu Galileji su namijenili i Ujedinjeni narodi 1948. godine — okolica Haife do Akre trebala je pripasti budućoj židovskoj državi, dok bi teritorij od Nazareta do

libanonske granice ostao Arapima. Obale Galilejskog (Kineretskog) jezera ostale bi većinom u vlasništvu Izraela. Nakon Rata za neovisnost 1948. godine, granice su se ipak bitno promijenile i za arapski dio u Galileji više nije bilo mjesta. Od Jeruzalema do Galileje može se krenuti cestom na dva glavna načina: prvi, uz obalu Sredozemnog mora prateći staru Viu Maris uz nisku izraelskih gradova poput Tel Aviva, Petah Tikve, Netanye i Haife. Druga opcija je putovati pomalo nesigurnim područjem Palestinske samouprave slijedeći nekoliko tisuća godina stari put preko Ofre, Šila i Jenina. Ovo je naizgled kraći put, ali i manje udoban. Dronkajući se u autobusu, putniku se polako nižu slike naselja uz cestu, ali i značajnijih promjena u krajoliku. Umjesto žučkastih stijena i prašine, sve više zelenila, kao da je priroda okrenula drugu stranu lista. Galileja — zelena pokrajina Izraela dočekuje svakog gosta raširenih ruku. Stiješnjena između Golanske visoravni i Galilejskog jezera na istoku, Libanona i planine Hermon na sjeveru, obala Sredozemnog mora na zapadu i doline Jezreela na jugu, Galileja je zeleno utočište Bliskog istoka. Za razliku od pustinjskog Negeva s jedva 100 mm padalina godišnje, u Galileji godišnje padaline iznose 700 do 1000 mm pa su klima i biljni pokrov mnogo ugodniji za život. Tu su oduvijek bili najbolji voćnjaci, najizdašniji vinogradi, brale se izvrsne naranče, smokve i nar.

Galileja u kršćanskom smislu ima itekako veliku težinu. Na prvu pomisao tu je Nazaret, jedan od tri hodočasnička središta Svete zemlje, mjesto gdje je po novozavjetnoj predaji živio Isus. Do

Nazareta vodi cesta koju okružuju polja maslina i agruma. Glavna znamenitost grada: velika bazilika Navještenja. Na vratnicama motivi starozavjetnih likova: Kain, Noa, Sara i Abraham, a u unutrašnjosti Marijina spilja. U dvorištu crkve 10-metarski fikus gumijevac — ono što kod nas uspijeva tek u sobnim teglama, u Galileji bez problema raste do mile volje. Uz Nazaret, većinski naseljen Arapima, nalazi se i manji Nazaret Illit, osnovan 1957. od strane židovskih useljenika iz bivšeg SSSR-a. Zajedno čine mikro-konurbaciju od 120.000 stanovnika. Preko plantaža banana i agruma, stižemo u Kanu (ili Kanu Galilejsku), kršćanima upamćena kao mjesto gdje je Isus prisustvovao svadbi te vodu pretvorio u vino. Samo 20-ak km istočno je Galilejsko jezero, najveći rezervoar slatke vode u ovom području. Voda k'o voda, rekli bi, no tko drži ovo jezero kontrolira život (a i smrt). U žednom Izraelu svaka je kap vode itekako bitna pa su obale jezera naseljene još u prapovijesti, nalazište Šeik Ali na južnoj obali seže u 6. tisućljeće pr.K. Dolazak u Kafarnaum izaziva oduševljenje. Važan trgovački i prometni grad, svojodobno je bio i sjedište rimske vlasti u Galileji. Sam naziv Kfar Nahum odaje da je ovo ribarsko mjesto bilo selo komfora. Kroz više od 1000 godina postojanja u prošlosti arheolozi su pronašli ostatke dviju starih sinagoga, izgrađenih jedne na drugoj. Dio zidova sinagoge crni su od eruptivnih stijena kojih ima u ovom području. Među iskopinama pronađena je kamena školjka s prikazom Kovčega Saveza na kolima prilikom transporta, čest prizor

IZRAEL

starožidovske obredne umjetnosti. Tu je navodno stajala i kuća apostola Petra pa kamena statua sv. Petra s ribom i ključevima ima smisla. Između zidića sinagoge, u daljini se nazire Golanska visoravan. Plavkasta linija vrhunca vulkanskog platoa s istočne strane jezera podsjeća na osvajanje od strane izraelske vojske u Šestodnevnom ratu (1967.). Pet vodotoka s najvećim Yarmoukom spuštaju se s Golana i pune vodu jezera što je bio jedan od razloga zauzimanja ove visoravni. Snage UNDOF-a od 1974. nadziru ovu zonu razdvajanja Izraela i Sirije. I za kraj Tabgha. Malo selo znano i kao Tapigo ili Tabiga u svom hebrejskom nazivu Ein Sheva krije “sedam izvora”,

mjesto poznato po vodenim resursima. Kršćanima značajno hodočasničko odredište jer se prema Evanđelju po Marku ovdje zbililo poznato čudo umnažanja hrane za hodočasnika. Na mjestu crkve Isus je propovijedao mnoštvu, a potom ga nahranio s dvije ribe i pet kruha. Na podnom mozaiku Crkve Umnažanja u Tabghi pronađen je upravo taj prizor koji se često pojavljuje na crkvenim slikama, knjigama, suvenirima.

U sjeni Jeruzalema i obalnih središta Izraela, Galileja je ostala ruralno-poljoprivredni raj. Blizina trećeg po veličini izraelskog grada Haife omogućava brzu povezanost s ostatkom države i svijetom, a ipak nevelika uzvišenja Tabor i Karmel

predstavljaju neformalnu granicu uzavrelog suhog juga s mirnom zelenom Galilejom. U Galileji je ipak ljepše, rekli bi lokalci, a pogled na polja i plantaže sa suvremenim sustavom natapanja i obrade potvrđuju taj lokalpatriotizam. Nije ni čudo da su stoga brojna naselja Galileje udomaćila preživjele hrvatske Židove, posebno Cfat u kojem su novi dom pronašle nekoliko obitelji ludbreških Židova: nama je ovdje lijepo, narančama hranimo živinu, pisalo je u pismu Miroslava Scheyera koji je 1948. preselio tamo.

ŠTO MENI ZNAČI IZRAEL?

PIŠE: TENA BUNČIĆ

Kako riječima objasniti što za mene znači jedna država uz koju sam vezana, a u kojoj još uopće nisam bila? Puno lakše mi je pisati o tome kako su mnogi Židovi utjecali na razvoj mog grada Karlovca. Vjerujem da se nekako slično osjećao i moj pradjed David Meisel, posljednji karlovački nadkantor. David je bio poprilično asimiliran u Karlovcu i reklo bi se da je i spadao u tu asimilantsku židovsku struju. Ali s druge strane, za svoj dvadesetpetogodišnji jubilej službovanja kao nadkantor u karlovačkoj sinagogi, dobio je čestitku od Cionističkog društva u kojoj je pozdravljen kao njihov istomišljenik. Znači da je bio i cionist. Zapravo, asimilirani cionist. E pa tako se nekako i ja osjećam.

Moj pradjed je u Karlovcu bio jedan od omiljenih građanina. Tu je osnovao svoju obitelj. Tu je služio u sinagogi, skladao, bio dirigent Prvog hrvatskog pjevačkog društva Zora. Tu se potpuno asimilirao. Ali je isto tako, iz priča svoje obitelji iz Češke od kuda je i došao u Karlovac, bio svjestan da je antisemitizam u Europi

strašno jak. Zato me ne čudi da je bio i cionist, odnosno bio je za to da se za Židove osigura država Izrael u koju bi mogli odseliti ukoliko u Europi "zagusti". Ali me iznenađuje da kad je imao priliku pobjeći u Izrael to nije učinio. Iako je bio za državu Izrael, on je ostao u Karlovcu, odveden je u logor i ubijen, zajedno sa svojim sinom Zlatkom. Kćeri i supruga su preživjele i tako se kasnije rodila moja mama, a još kasnije ja. I sad mi postaje malo jasnije. Da je moj pradjed otišao u Izrael ne bi se kasnije rodila moja mama, a još kasnije i ja. Ponekad pomislim da je moj pradjed žrtvovao svoj život kako bi se mi svi rodili. I to baš ovdje u Karlovcu.

Tako da postoji ta neka posebna veza između Izraela i mene. Jako se veselim što ću ga uskoro posjetiti. Veselim se što ću uživo vidjeti sva ta mjesta o kojima sam toliko čitala, pogledala puno dokumentaraca, vidjela mnoštvo fotografija. Ali jedna stvar me još više veseli. Nakon više od 80 godina ponovno će se spojiti obitelj. Potomci braće mog pradjeda žive u Izraelu i planiramo susret u Izraelu.

Naši preci su stradali u Holokaustu, ali mi smo živi. Oni su živi isključivo radi toga jer su djeca od pradjedove braće prije rata otišla u Izrael. I sada nakon toliko godina dogodit će se susret, ne u Karlovcu i ne u Češkoj, već u Izraelu.

IZRAEL

DOBOVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKE OPĆINE ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

- **POLJAK ANITA** — 200,00 EUR-A
(U SPOMEN NA MAGDU KORNHAUSER LEITNER)
- **OBITELJ SINGER** — 50,00 EUR-A
(U SPOMEN NA MIRU HARTL)

IZRAEL — ZEMLJA IZUMITELJA

PIŠE: IVO MIŠUR

Intelektualno vlasništvo ima važnu ulogu u suvremenom društvu i napretku. Riječ je o skupnom nazivu za subjektivna prava na intelektualnim tvorevinama kao nematerijalnim dobrima i u svezi s njima a može se podijeliti na neindustrijsko pod koji spada npr. autorsko pravo (pjesme i književna djela) te na industrijsko vlasništvo koje obuhvaća patente, žigove (zaštitne znakove), industrijski dizajn, oznake zemljopisnog podrijetla i oznake izvornosti te topografiju poluvodičkih proizvoda. Zaštita intelektualnog vlasništva je jedno od najharmoniziranijih pravnih područja. Zakoni o zaštiti intelektualnog vlasništva u većini država svijeta slijede ista načela i razlikuju se samo u nijansama. Razlog su mnogobrojni međunarodni ugovori koji su snazi, a čije je sklapanje počelo krajem 19. stoljeća. U ovom članku ćemo se fokusirati na patente. Riječ je o isključivom pravu kojim se štiti izum. Izumitelj tj. osoba koja je svojim intelektualnim radom došla do određenog izuma dobivanjem patenta štiti svoje pravo na izum tj. pravo na njegovo iskorištavanje.

Inovativni kapacitet neke zemlje ogleđa se u broju patentnih prijava i ulaganju u istraživanja i razvoj. Riječ je o ulaganjima koja se izražavaju u postotku bruto domaćeg proizvoda (BDP). Država Izrael veliku pažnju posvećuje poticanju izumiteljske aktivnosti te ulaže značajna financijska sredstva. Možda je danas najpoznatiji i najkorišteniji izum koji je nastao na teri-

IZRAEL

toriju Izraela USB stick. Osmislio ga je Dov Moran, vlasnik tvrtke M-Systems. Nije potrebno ni pisati da je Moran postao multimilijunaš, a da je njegov izum promijenio živote milijuna ljudi. Prema podacima Svjetske banke Izrael je u 2020. godini 5,4% svog BDP-a izdvojio za istraživanja i razvoj. Ukoliko se uzme u obzir da je šest godina ranije taj postotak iznosio 4,11%, a 1996. godine tek 2,6% može se reći da su izraelske vlade u zadnjih tridesetak godina kontinuirano povećavale ulaganja u inovativna istraživanja. Za usporedbu istraživanje i razvoj SAD-a je 2020. iznosilo 3,9% BDP-a, dok je Republika Hrvatska iste godine izdvajala 1,25%. Vodeća zemlja u ovoj vrsti ulaganja je NR Kina koja od sredine devedesetih ima razrađenu strategiju na ovom polju sve do 2050. godine.

Izumi se štite patentom koji izumitelju daje isključivo pravo da ga koristi. Paten-

tnje prijave za izume koje izumitelji žele zaštititi na području Izraela obrađuje Izraelski patentni ured, povezan s izraelskim Ministarstvom pravosuđa. Ova institucija bavi se pitanjima koja se odnose na prava intelektualnog vlasništva u Izraelu. Osim patenata bavi se pitanjem industrijskog dizajna, žigova i autorskog prava. U rujnu 2009. Skupština PCT unije (International Patent Cooperation Union) imenovala je Izraelski patentni ured za međunarodno tijelo za pretraživanje (International Searching Authority — ISA) i tijelo za međunarodno preliminarno ispitivanje (International Preliminary Examination Authority — IPEA). Izraelski patentni ured počeo je djelovati kao ISA i IPEA prema Ugovoru o suradnji na području patenata 1. lipnja 2012. čime je postao jedan od četrnaest svjetskih ureda koji su ovlašteni obavljati ovaj posao.

U svjetskim bazama patentnih prijava moguća je pretraga patenata po raznim kriterijima, jedan od njih je prema zemlji prijave. Među prijavama koje je obradio Izraelski patentni ured nalaze se one koje su prijavili sami Izraelci, ali i one koje su prijavili stranci. Patentno pravo je naime teritorijalno. Nije moguće zaštititi izum u cijelom svijetu već se štiti u svakoj zemlji pojedinačno podnošenjem prijave koja se obrađuje. Ne postoji dakle svjetski patent. Broj stranih prijava daje naznaku koliko je pojedina zemlja zanimljiva za financijska ulaganja. Mi ćemo pregledati desetogodišnji period od 2012. do 2022. godine, kada su patentni ispitivači u Izraelu obradili skoro 80 tisuća prijava. Više od 10 tisuća su prijavili sami izraelski državljani. Najviše je prijava stranih patenata u izraelski ured došlo iz SAD-a, više od 28 tisuća. Slijede Njemačka i Švicarska s po oko četiri tisuće. Izrael je za tehnološke investicije posebno zanimljiv i Francuzima, Britancima te Japancima. Kada se patentna prijava objavljuje one prijavljene u Izraelu dobivaju oznaku države IL nakon koje dolazi broj koji joj se dodjeljuje.

Svaki patent klasificiran je po područjima prema Međunarodnoj klasifikaciji patenata, a prikazat ćemo samo patentne podatke za izume koje su prijavili izraelski državljani. Najzastupljeniji su izumi klasificirani kao A61B što obuhvaća široko područje dijagnostike, kirurgije, a unutar njega je područje A61B5 u kojem su mjerenja u dijagnostičke svrhe. Slijede patentne prijave svrstane u A61B18 tj. kirurški instrumenti, uređaji ili metode za prenošenje nemehaničkih oblika energije u tijelo ili iz tijela. Visoko su rangirani po broju prijava i izumi u A61K31, medicinski preparati koji sadrže aktivne organske sastojke. Evidentno je da Izrael najveći broj izuma ima iz područja medicinske odnosno farmaceutske industrije. Ovaj podatak ne čudi

s obzirom da su farmaceutske tvrtke vodeće po broju prijavljenih izuma u većini zemalja. Velik broj patentnih prijava i priznatih patenata iz područja vojne industrije odraz je složene političke situacije i samog geografskog položaja u kojem se Država Izrael nalazi.

Izraelski izumitelji su u promatranom periodu najviše surađivali s Amerikancima te su zajedno s njima prijavili dio patenata. U stvaranju izraelskih patenata sudjelovali su i japanski, njemački, indijski, ruski i drugi stručnjaci. Biosense Webster Israel LTD je tvrtka s najvećim brojem prijava. Riječ je o farmaceutskom divu. Predvodnik u znanosti i tehnologiji koja stoji iza dijagnoze i liječenja srčanih aritmija, Biosense Webster uveo je sustav CARTO[®] 3, naprednu tehnologiju snimanja koja stvara 3D mape pacijentovih srčanih struktura u stvarnom vremenu, pomažući elektrofiziolozima da bolje upravljaju srcem. Godine 1997. Biosense je kupio Johnson & Johnson, najveća svjetska farmaceutska tvrtka. Danas Biosense Webster zapošljava oko tristo ljudi u Izraelu i još tisuće diljem svijeta, te je prepoznat kao svjetski lider u području elektrofiziologije. Velik broj izuma prijavio je i Israel Aerospace IND LTD ili IAI, glavni izraelski proizvođač zrakoplova te zrakoplovnih i astronautskih sustava za vojne i civilni u SAD-u. Od 2018. ima 15.000 zaposlenika, a IAI je u potpunom državnom vlasništvu Izraela. Treći po broju izuma je YEDA RES & DEV punim nazivom Yeda Research and Development Company Ltd. Riječ je o komercijalnom ogranku Weizmann Instituta za znanost. Yeda ima ekskluzivni ugovor s Weizmann institutom za komercijalizaciju jedinstvenog intelektualnog vlasništva koje su razvili znanstvenici. Ostvareni prihod služi za potporu daljnjem temeljnom istraživanju i znanstvenom obrazovanju. Značajan igrač na izraelskoj izumiteljskoj sceni je ISCAR LTD multinacionalna tvrtka ala-

ta za rezanje metala povezana s jednim od najvećih svjetskih konglomerata za obradu metala IMC Group. ELTA Systems LTD je izraelski pružatelj obrambenih proizvoda i usluga specijaliziran za radar, elektroničko ratovanje, komunikaciju, autonomne zemaljske sustave, obavještajne i kibernetičke proizvode. Sve navedene tvrtke su prijavitelji izuma. Pojedinaac koji stoji iza izuma naziva se izumitelj. Assaf Govari je Izraelac s najvećim brojem izuma u posljednjih deset godina. Zaposlenik je Biosense Webstera, kao i drugoplasirani Andres Claudio Altmann. Na trećem mjestu je također njihov kolega Gliner Vadim.

Kvalitativna analiza patentnih prijava neke zemlje pokazuje ne samo koje su trenutne okupacije njenih državljana i političkog vodstva već i ukazuje na smjer u kojem ide. Sudeći prema izumima može se reći da su Izraelci inovativan narod i da tamošnja vlada sustavno podupire izumitelje u čemu prednjači u svijetu. Izrael je fokusiran na zdravlje i obranu te je najveći broj izuma upravo u ovim područjima. Državna orijentiranost na istraživanje i razvoj jamči budućnost i ekonomsku neovisnost zemlje.

Prikaz broja patentnih prijava o 2012. do 2022. u Izraelskom patentnom uredu
Izvor: Espacenet — Baza Europskog patentnog ureda

IZRAEL U BROJKAMA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Izrael danas ima već ili tek 75 godina. Nevjerojatno, zar ne? Toliko se toga promijenilo u tih 75 godina i svijet više nikada neće biti isti. Malo je onih koji se sjećaju tog 14. svibnja 1948. godine kada je ostvaren tisućljetni san mnogih generacija Židova koji su živjeli bez domovine. Oni koji se sjećaju tog dana, danas imaju barem 80 godina a to drugim riječima znači da se dan osnivanja Države Izrael približava trenutku kada će prijeći iz sjećanja u povijest.

Današnji Izrael je moderna zemlja i teško je pojmiti kako je izgledao uoči proglašenja državnosti. U to doba u zemlji je živjelo oko 630.000 Židova (toliko stanovnika danas broji Luxembourg), a Židovi su činili oko trećinu ukupnog stanovništva, arapsko stanovništvo bilo je puno brojnije a u zemlji je živjela i mala populacija kršćana.

Danas u Izraelu ima više od sedam milijuna Židova i oni čine oko 75 posto ukupnog izraelskog stanovništva, bez palestinskog stanovništva na Zapadnoj obali i u pojasu Gaze.

U svibnju 1948. godine, židovsko stanovništvo Izraela činilo je samo oko šest posto ukupnog broja Židova u svijetu. U

IZRAEL

Europi je tada, unatoč Holokaustu, još uvijek živjela oko trećina svjetske židovske populacije. Danas 46 posto svih Židova živi u Izraelu i to je najveća židovska zajednica u svijetu s time da brojke rastu svake godine.

Novoosnovana Država Izrael širom je 1948. godine otvorila svoja vrata velikom valu novih imigranata — polovica novih imigranata bili su preživjele žrtve Holokausta a drugu polovicu činili su Židovi s Bliskog istoka ili iz sjeverne Afrike.

Tako je već 1950. godine u Izraelu živjelo 1.2 milijuna Židova i 910.000 muslimana i po prvi puta od prvog stoljeća naše ere Židovi su činili većinu na tom području.

Omjer stanovništva i dalje se nastavljao mijenjati, posebice nakon velikih useljenskih valova pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća i sve je to dovelo do toga da je krajem 1970-ih u Izraelu bilo 3.3 milijuna Židova.

Osamdesete su bile malo mirnije što se tiče useljenskih valova s jednom velikom iznimkom: dolaskom 2.600 etiopskih Židova između 1983. i 1985. godine, te zatim još većeg vala u kojem je u razdoblju od 1989. i 1992. godine u Izrael stiglo još 30.000 Židova iz Etiopije.

Osamdesete su u Izraelu bile obilježene velikom inflacijom pa se smanjio i broj imigranata ali sve se to promijenilo padom komunizma u Europi.

TRANSLITERACIJA	HEBREJSKI TEKST	HRVATSKI PRIJEVOD
Hava nagila	הבה נגילה	Veselimo se
Hava nagila	הבה נגילה	Veselimo se
Hava nagila ve nis'mecha	הבה נגילה ונשמחה (kitica se ponavlja jednom)	Veselimo se i budimo sretni!
Hava neranenah	הבה נרננה	Pjevajmo
Hava neranenah	הבה נרננה	Pjevajmo
Hava neranenah ve nis'mecha	הבה נרננה ונשמחה (kitica se ponavlja jednom)	Pjevajmo i budimo sretni!
Uru, uru achim!	עורו, עורו אחים!	Probudite se, probudite se braćo!
Uru achim b'lev sameach	עורו אחים בלב שמח (stih se ponavlja četiri puta)	Probudite se, braćo, sa srećom u srcu
Uru achim, uru achim!	עורו אחים, עורו אחים!	Probudite se, braćo, probudite se, braćo!
B'lev sameach	בלב שמח	Sa srećom u srcu

“Zbor je pjevao i očito je pjesma obuzela maštu ljudi jer su sljedećeg dana muškarci i žene pjevali ovu pjesmu diljem Jeruzalema. U kratkom vremenu pjesma se proširila zemljom a nakon toga i židovskim svijetom”, prisjećao se kasnije Idelsohn.

On je pjesmu prvi puta objavio u kolekciji hebrejskih pjesama 1922. godine. Hava Nagila krenula je tako u svijet i pokorila ga. O pjesmi se govorilo kao o “palestinskoj” ili “hebrejskoj” narodnoj pjesmi a nigdje se nije spominjalo njezino hasidsko porijeklo.

Već tridesetih godina 20. stoljeća pjesma je pjevana u cionističkim krugovima u SAD-u i Europi. Ubrzo je bila uključena u dječje pjesmarice u Palestini, Europi i Sjevernoj Americi. Započela su i komercijalna snimanja a židovska vjenčanja, bar micve i okupljanja bila su nezamisliva bez Have Nagile.

Pedesetih godina 20. stoljeća Hava Nagila je počela privlačiti pažnju dobro

poznatih nežidovskih izvođača u SAD-u. To je bilo razdoblje kada su američki popularni pjevači počeli izvoditi narodne pjesme iz drugih dijelova svijeta, između

ostalih i Havu Nagilu. Ali unatoč brojnih izvedbi, za popularnost pjesme među nežidovskom zajednicom zasigurno je najzaslužniji Harry Belafonte. Belafonte je često svoje koncerte završavao upravo s Havom Nagilom.

Posljednjih godina eksponencijalno su se širile nove izvedbe koje uključuju i neobične varijante: jazz, punk i reggae. Neki klezmer muzičari smatrali su, međutim, da Havu Nagilu treba vratiti njezinim pravim korijenima te su pjesmu snimili u stilu sporog hasidskog niguna. Tradicionalne ili ultra-moderne, sve verzije “igraju” na poznatu i lako prepoznatljivu melodiju ove pjesme. I iako se nastavlja širiti u različitim muzičkim smjerovima, Hava Nagila i nadalje ostaje univerzalni simbol židovske pjesme i židovskih proslava.

ROSNEROVA PRIČA O ŽIVOTU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Tko je do pred dvije godine pokušao pronaći neku poveznicu Varaždina sa židovstvom, vjerojatno bi naišao na ime Artura Rosnera. Rođen 1938. godine u Malom Bukovcu kod Ludbrega, od oca Branka i majke Rene (rođ. Blas), Artur je već pri rođenju ušao u anale male židovske zajednice u Podravini. Bio je posljednje dijete navedeno u matici rođenih Izraelitske bogoštovne občine Ludbreg, zabilježen brižljivom rukom Josefa Leopolda Deutscha, posljednjeg ludbreškog rabinera. Samo nekoliko godina kasnije nastupio je kraj jednoj životnoj idili. Ustaše uništavaju zajednicu, Arturovi roditelji i cijela obitelj odvedeni u logore, Izraelitska obćina ugašena, knjige razbacane, sinagoga devastirana, a rabin skončao pod maljem ustaških krvnika u Jasenovcu. Danas više nema ničega, ostalo je tek malo židovsko groblje u Ludbregu i Židovski prolaz, ulica u kojoj je stajala sinagoga.

Arturova sudbina postala je dio mozaika priča o Holokaustu, skrivanju, deportacijama, spašavanju i preživljavanju. Bila je to jedna od rijetkih priča zabilježena na filmskoj vrpici krajem 1990-ih, Artur je u kameru ispričao svoja sjećanja na svoje spasitelje Ivana Breskvara i obitelj Kumrić kod kojih je skrivan do kraja rata. Artur i njegov mlađahni rođak Vedran Hary su preživjeli. Ostali članovi obitelji nisu. Nitko se više nije vratio po svoje dijete koje je u poderanoj seljačkoj odjeći čekalo svoje, da opet vidi svoju mamu koju nije vidjelo četiri duge godine. Došao je ujak Milan Blas i odveo ga od Kumrića koji su

brižno čuvali dvoje židovskih dječaka. Što je tada prolazilo glavom malog Artura, znao je samo on. O Arturu je snimljen polusatni dokumentarac “Svjetlo u tami”.

Godinama nakon toga novinari su pristupali Arturu moleći za intervju, izjavu. Artur je s teškom mukom pristajao ili odbijao. Prisjećanje na 1942. za njega je bilo novo otvaranje tragedije koju je pokušavao zaboraviti. A onda je krajem 2020. iz Gradskog muzeja Varaždin krenula ideja da se njegovo svjedočanstvo pokuša snimiti i izraditi svojevrstan nastavak dokumentarca. Svibanj 2021. obilježavao je godišnjicu Dana pobjede i Dana Europe, 7. svibnja 1945. pobjedonosna 3. jugoslavenska armija oslobodila je Varaždin nakon teške bitke. Pred sinagogom je održan kulturni program, no Artur nije bio tamo. Umro je nekoliko dana ranije, nakon što je snimio zadnje kadrove. Obilježavanje 80. godišnjice uništenja židovske zajednice u Varaždinu, tzv. prvom Judenfri gradu NDH nastavilo se početkom srpnja. Postavila se pločica sjećanja u parku pred sinagogom, održan znanstveni skup. Okupila se i Arturova obitelj. I onda je početkom ožujka ove godine objavljen poziv za sudjelovanjem u Srijedi u Muzeju, popularnom programu Gradskog muzeja Varaždin. Spomenka Težak i Ivan Mesek otvorili su program posvećen Arturu, a pridružio im se dr. Andrej Pal iz Židovske općine Čakovec i dr. Neven Bosilj, gradonačelnik grada Varaždina. U publici je sjedila Sonja Rosner, Arturova supruga, rodbina i prijatelji te brojni učenici škola. U jednosatni program uključene su izjave Yaira Palgia (Vedran Hary), Arturovog rođaka iz Izraela

i Miriam Steiner-Aviezer iz Komisije za dodjeljivanje priznanja Pravednicima među narodima. A onda se pojavio i Artur, kako sjedi za stolom i priča o svojoj prošlosti. Tuga u očima, knedla u grlu — osjećalo se da mu je teško pričati o tome i 80 godina od tragičnih događanja. Crno-bijela verzija dala je na dodatnoj dramatičnosti. “Mi smo svi bili Židovi, cela familija, i s tatine i s mamine strane, do Mojsija, ali ja nisam vjerski orijentiran, mi ništ’ nismo bili krivi”. Obitelji Blass, Weiss, Stern bile su židovske, ali prilično asimilirane u zajednicu te se nisu osjećali izdvojenima.

Jedne listopadske noći 1942. počela je tragedija. Židovi su dignuti od žandara i odvedeni u Ludbreg. Tu su dječaci odvojeni od ostalih kojima se potom gubi glas. Ostale su sačuvane tek dvije dopisnice poslane s kolodvora na putu za Jasenovac gdje ih je čekala smrt. Artur više nikad nije vidio svoje roditelje. “Mame se sjećam slabo. Dete sam bil, imao četiri godine, pa kud bi je se sjećal? Malo u magli, dok je konje vodila. To se sjećam. Sanjao sam bude mi se mama vratila. Sanjao. Ja sam do gimnazije, do mature vjerovao, ali ma kakvi. Onda sam se pomiril da je gotovo i da je nema. I to je prošlo. Život je prošao brže nego sam si mislil...”

Autor filma, realiziranog u produkciji Ivan-Kreativan j.d.o.o. i koprodukciji GMV-a je Ivan Mesek, a autor glazbe Petar Eldan. Snimatelj i montažer je Damir Chytilcsc. Ovo je samo dio budućeg filma o Arturu i sudbini Židova tijekom Holokausta. Na organizatorima programa je da režiju filma privedu kraju kako bi Arturova priča mogla doprijeti do što većeg broja gledatelja.

KONGERT “VIOLINE NADE” I TRAJNO SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

PIŠE: NEDA WIESLER

Orkestar “L’Orchestre Le Palais Royal” održao je u studenome 2022. godine u Parizu, pod vodstvom Jean-Philippea Sarcosa, dva koncerta na 110 instrumenata iz jedinstvene kolekcije Amnona Weinsteinina nazvana “Violine nade”. Osamdeset godina nakon prvog velikog konvoja prema Auschwitzu, ova dva koncerta održana su kao počast žrtvama ali i kao čin vjere i nade.

Amnon Weinstein i njegov sin Avšalom Weinstein restaurirali su kolekciju nazvanu “Violine nade” ili “Violine Šoe”, u kojoj se nalazi čak 110 instrumenata, violina i violončela. Te violine su pripadale muzičarima Židovima prije i za vrijeme Holokausta, a preživjele su pogrone, koncentracijske logore, a također i nemilosrdni zub vremena, da bi danas pričale o povijesti, nepravdi i patnji ali i uspješnoj sposobnosti obnavljanja života.

Više od 30 godina Amnon Weinstein u svojoj radionici u Tel Avivu restaurira violine pronađene u logorima smrti nakon oslobođanja. Instrumenti su u rukama svojih vlasnika stigli tamo u stočnim vagonima s raznih strana Europe. Oni su svjedoci beskrajnog puta u pakao bez povratka. Svaki je instrument uspomena i priča, uglavnom tragična, njihovih

vlasnika za vrijeme Holokausta. Većina instrumenata je izrađena u Njemačkoj ili u Čehoslovačkoj, a na unutrašnjem dijelu najčešće su urezani Davidova zvijezda i ime vlasnika.

U memorijalnom centru Jad Vašem u Jeruzalemu, danas se čuva petnaestak violina iz tog vremena, pa tako uz sva svjedočanstva onih koji su preživjeli Holokaust postoje i svjedočanstva ovih instrumenata. Zvuci ovih violina današnje slušatelje podsjećaju na njihove vlasnike koji su usprkos gladi i hladnoći svirali za svoje sunarodnjake ali i krvnike. “Živjet će i nakon nas, nastavljajući svoju misiju — očuvanje sjećanja na one koji su nestali”, kaže Weinstein te dodaje: “Želim da ove violine budu prisutne i da njihov zvuk izražava sve tuge, kao i molitve, ali i smijeh.”

Amnon Weinstein rođen je u Tel Avivu 1939. godine. Njegovi roditelji, otac Moše i majka Golde, godinu dana ranije stigli su u Tel Aviv iz Poljske, gdje je Moše završio konzervatorij i u Varšavi naučio zanat izrade violina od Yaakova Zimmermanna. Dolaskom u tadašnju britansku Palestinu osnovao je obiteljsku tvrtku Luthier Weinstein Tel Aviv (lutijer je osoba ili obrt koji proizvodi ili popravlja drvene žičane instrumente npr. lutnje, violine, violončela i gitare). Jedan od prvih poslova mu je bio servisiranje instrumenata za tek osnovani Palestinski simfonijski orkestar.

Nekolicina je muzičara stigla u Izrael već 1936. a tada je Orkestar nacionalne filharmonije rado primao nove članove, pogotovo one koji su imali vlastite instrumente. Sljedeća veća skupina stigla je u

okviru dva useljenička vala nakon 1945. godine. Iako je do tada orkestar brojao sveukupno samo 45 članova, u to se vrijeme, za razliku od prijašnjih godina, neopravdano bojkotiralo one porijeklom iz Njemačke, kao i svu glazbu s tog prostora.

Kada je nakon Drugog svjetskog rata otkrio da mu je svih 400, što bližih što daljnjih europskih rođaka ubijeno u Holokaustu, Moše je doživio prvi srčani udar i od tada o svojoj obitelji više nikada nije htio reći ni riječ. Kada je mladi Amnon pitao majku o svojim rođacima ona mu je donijela knjigu o stradalima u Holokaustu i rekla: “ovdje su naši rođaci”. Zajecala je i nije više bila u stanju nastaviti.

Amnon je u školi primijenjene umjetnosti pohađao odjel za drvenu skulpturu, ali je to školovanje morao prekinuti zbog vojne obveze. Poslije je neko vrijeme studirao na muzičkoj akademiji, ali je pri kraju obrazovanja osjetio poriv da se bavi izradom violina, te otišao u Italiju, u Cremonu, gdje se školovao. Studirao je četiri godine a nakon povratka u Izrael nastavio je voditi obrt sa svojim ocem. Moše je otkrio da su dolaskom u Izrael, Židovi izbjegli iz tadašnje Njemačke, svoje instrumente kanili baciti ili zapaliti da ih više ne vide, pa ih je počeo sakupljati i povremeno čak otkupljivati. Amnon Weinstein rastao je u takvom ozračju te i sam preuzimao instrumente, a onda se 1980. po prvi puta susreo s činjenicom koja mu je u trenutku promijenila cijeli život. Doživio je “bliski susret” s violinom iz Holokausta.

Mladi čovjek mu je donio na popravak violinu koja je pripadala njegovom djedu. Kad ju je Amnon otvorio, doživio je jezu. Unutra je ugledao pepeo. Nije mu trebalo dugo da spozna da se radi o pepelu iz krematorija u Auschwitzu, gdje je djed zadnji puta na njoj svirao. Tada se nešto prelomilo u njemu. Započeo je razgovor kako bi doznao što više činjenica, te ustanovio da je violina bila nađena pokraj

jednog od krematorija u Auschwitzu. Ljudi koji su na tim instrumentima svirali više nema, ali njihove duše kao da nastavljaju izvoditi nečujan zvuk. Ostala je tanana kulturna veza ljudskosti i smirenja. Otkrivši tu vezu Amnon je osjetio potrebu da instrumentima pokuša omogućiti daljnji život usprkos ratnim ranama. Počeo se zanimati kako da dođe do još takvih svjedoka vremena. Ubrzo je shvatio da u to vrijeme nitko u Izraelu nije bio zainteresiran za stare njemačke instrumente pa su oni uglavnom ležali po raznim skladištima, bez želja novih vlasnika da ih daju popraviti. U radionici su međutim ipak povremeno dolazili samo pojedinci koji su imali neke posebne osobne razloge da poprave instrumente, a neki su i zalutali i slučajno.

Amnon Weinstein se u međuvremenu orijentirao na prikupljanje instrumenta od preživjelih žrtava Holokausta. Uz svaki se instrument raspitivao o detaljima porijekla, kako bi što točnije doznao njihove uspomene. To je sebi, baš kao i njegov otac, postavio kao zadatak, to je smatrao svojom dužnosti, moralnom obavezom.

Otkupljivanje svih instrumenta iz tog doba, koje su ljudi htjeli predati i u bilo kojem stanju se oni našli, postalo je za

oca i sina neka vrsta misije, jer taj posao nije nosio financijsku naknadu, već im je slijedio mukotrpan rad, na temeljitoj restauraciji, segment po segment, kako da bi se nadomjestilo uništene elemente, a kako instrumentu ne bi bio vraćen samo estetski oblik, nego i zvuk.

S godinama se kolekcija povećala pa je Weinstein otišao korak dalje te početkom novog stoljeća, pokrenuo neku vrstu odgojnog projekta podsjećanja na Holokaust. Svaki novi instrument i svako novo svjedočenje razvijali su u njemu nove ideje. Postalo mu je jasno da nije dovoljno da violine budu izložene u nekom muzejskom prostoru, već da bi one trebale oživjeti. U tome je vidio jedini način da instrumenti trajno prenose dušu onih koji su na njima svirali, dijelili s njima svoje strahove i nade, držeći ih kao nerazdvojive prijatelje do samog kraja. Kako je isprobavao na njima muzicirati, ideja koja je bila samo mašta počela je dobivati praktične obrise, u pokušaju da violine vrati tamo gdje im je oduvijek bilo mjesto, na pozornicu. Prvi profesionalac kojeg su kontaktirali bio je pariški majstor lutijer Etienne Vatelot.

Godine 1999. Amnon Weinstein je konačno osjetio da je inicijativa spremna

za realizaciju, te da može hrabro izaći u javnost. Na izraelskom radiju uputio je poziv svim osobama koje imaju instrument oštećen u Drugom svjetskom ratu da mu donesu u radionicu na popravak. Dogodio se zaista efekt “lavine” pa su tako on i njegov sin dobili više od 70 instrumenata. Tada je krenuo veliki posao bezbrojnih sati pažljive restauracije ispunjene ljubavlju i nježnosti. Weinstein je istovremeno pokušao pronaći i umjetnike koji su bili voljni krenuti u ovu novu avanturu. Ispočetka je to bio sastav od samo nekolicine muzičara, ali budući da je broj restauriranih violina rapidno rastao, ideja je dobivala sve jači zamah i narastala do takvih razmjera, da je 2008. prvi puta uspio organizirati veliki koncert u Istanbulu i Jeruzalemu. Bio je to koncert violina u pratnji Istanbulske filharmonije, predvođen Omerom Velberom i popraćen virtuoza i nadaleko poznatim umjetnicima Shlomom Mintzom i Yairom Dalalom. Tada mu se po prvi puta ostvarila želja da se na sceni pojavi 16 violina koje su nadživjele Holokaust.

Weinstein je tada čvrsto odlučio da će sve violine kada jednom budu restaurirane nastupati u prestižnim dvoranama. Prvi sljedeći nastup bio je 2010. na 46. Međunarodnom festivalu u Švicarskoj te zatim 2016. na Međunarodnom danu sjećanja na žrtve Holokausta u Madridu.

Od 2012. orkestar službeno nosi naziv *Violine nade* i putuje u SAD. Od tada kreće beskrajni niz gostovanja uglavnom po Americi i Europi, gdje raste sve veći interes i gdje orkestar niže sve veće uspjehe. Dodatno priznanje za svoj rad Weinstein je dobio u povodu obilježavanja 70. godišnjice oslobođenja Auschwitz, kada je uz koncert s Berlinskom filharmonijom, bila organizirana izložba o povijesti projekta “*violine nade*”.

Amnon Weinstein je danas uključen u projekte diljem svijeta te radi s najeminentnijim izraelskim i svjetskim umjetnicima. Dobitnik je zlatne medalje i po-

tvrde za violinski zvuk u Salt Lake Cityju 1982. godine, sudjeluje u ocjenjivačkim sudovima u većini glazbenih natjecanja a o njemu je snimljen i dokumentarni film “*Violine nade*”

“Dok sam nagnut nad ovim instrumentima imam dojam da me gledaju oči šest milijuna žrtava Šoa”, počeo je svoj emotivni govor pogledom koncentriranim na prošlost, koja ga nakon toliko godina još uvijek proganja, na mjestu sastanka organiziranom kao susret novinara i onih preživjelih iz koncentracijskih logora. Radi se o pariškom Hotelu Lutetia, kulturnom mjestu poslijeratnog okupljanja svih nasilno raspršenih Židova. Hotel Lutetia je svjetli primjer u Parizu koji je nakon što je grad oslobođen od nacista, naredbom Charles de Gaullea postao baza za doček preživjelih iz koncentracijskih logora i ostalih deportiranih i raštrkanih za vrijeme rata. Na tisuće ljudi prošlo je ovim mjestom u nadi da će naći svoje najbliže ili barem dobiti neke informacije. Hotel Lutetia, izgrađen 1910. godine, ubrzo je postao luksuzno sastajalište intelektualnog krug, gdje su se redovito mogli vidjeti Pablo Picasso, Henry Matisse, Josephine Baker, Ernest Hemingway, Samuel Beckett, Antoine de Saint-Exupery i mnogi drugi. James Joyce je navodno tamo napisao dio *Uliksa*,

a Charles de Gaulle je u apartmanu Suite Amour proveo prvu bračnu noć. U tom su se hotelu nakon rata Weinsteinovi roditelji susreli, pa udomili i odveli u Izrael prestrašenog šestogodišnjeg dječaka. Bio je mršav i šutljiv. “U sobi u kojoj je spavao, moja je mama ispod jastuka našla skrivene komadiće kruha”, sjeća se Weinstein.

Svako obraćanje Weinsteinu javnosti emotivno je evociranje prošlosti i svjedočenje o raznim susretima s ljudima koji su bili direktni ili indirektni svjedoci i koji su ostavili mnoštvo usmenih ili pisanih podataka. I uvijek ističe potrebu nastavka rada na očuvanju uspomena i instrumenta. “Treba dosta vremena da čovjek sazrije pa da bude spreman suočiti se s ostatcima tragičnih sudbina. Jer radi se o autentičnom preživjelom tragu, svjedoku horora koncentracijskih logora”, ističe Weinstein.

Neki su instrumenti stigli slomljeni, uništeni. Podaci iz udruge *Speranza*, koja upravlja jednim od projekata istraživanja podataka o deportacijama, govore da su se iz stočnih vlakova i kamiona koji su vozili prema Auschwitzu mogli čuti zvukovi violina. Mnoge su violine bile obilježavane židovskim simbolima, koji su predstavljali vlasnikov kulturni identitet ali i osobnu želju i potrebu da se

ostavi trag. Traume su bili tako velike da je manje od pet posto židovskih muzičara nakon rata nastavilo svirati.

Weinstein je u sklopu predavanja, prepričavao činjenice koje je saznao. Tako je Helene Berr 22. lipnja 1943. samo nekoliko mjeseci prije nego je deportirana zajedno s roditeljima napisala kako bi, ako se njoj nešto dogodi, “željela da se spasi moja violina”. Pasionirana violinistica jedna je od žrtava kojima je posvećen svaki koncert.

Jednog dana je Amnon na svoju adresu dobio pošiljku nepoznatog pošiljatelja. Bila je to violina na kojoj je pisalo “Heil Hitler 1936” zajedno sa svastikom. Trag je vodio prema jednom nacističkom lutjeru koji je svoju ideologiju ugravirao na instrument jednog Židova, vjerojatno amatera. “Gledao sam je i rekao sam sebi: “Ona neće nikada biti popravljena. Njezina povijest neće ostati. Taj instrument neće dotaknuti”, objašnjava.

Osim što su Židove u koncentracijskim logorima tjerali da sviraju na slavljima i svojim zabavama, nacisti su iskorištavali muzičare violina i ostalih instrumenta kao svojevrsno efikasno sredstvo postizanja reda. Židovi su bili prisiljavani svirati u orkestrima na željezničkim stanicama kod iskrcavanja novopridošlih logoraša, kao vrsta lažne ideje svečanog dolaska u logor. Svirati su morali također kad su drugi ujutro stupali na rad i isto tako navečer, kad su se iscrpljeni vraćali. Ipak kulminacija cinizama bila je obaveza orkestra da glazbom ispraća povorku koja je ulazila u plinske komore. Nacistima je glazba, posebno violinska služila kao promišljeno sredstvo za vrijeđanje, degradiranje i podcjenjivanje Židova. Violine su im predstavljale vrstu pobjede, trijumfa zla i mržnje nad ljudskim duhom Židova. Zašto baš violina?

Prva violina stvorena je početkom 16. stoljeća u Italiji, vidi se na slici talijanskog renesansnog slikara Gaudenzia Ferrarija.

Na slici se može vidjeti muzički instrument koji podsjeća na violinu kakva je danas. Međutim židovstvo je od pamtivijeka vezano za harfu, najstariji muzički instrument još iz biblijskih vremena. Poznato je da je kralj David svirao liru/kinor. Koliko je harfa imala značenje za očuvanje židovske vjere govori činjenica da je na starim zapisima vidljivo kako su Židovi, kada su napustili iskonsku domovinu nakon rušenja Drugog hrama i kada su prije gotovo dvije tisuće godina protjerani iz Jeruzalema, u dugim kolonama odlazili na sve strane svijeta pognutih glava a u rukama su uz zavežljaje nosili i liru. U kasnijim stoljećima u Europi, kada se muziciranje na harfi/liri proširilo u raznim društvenim slojevima čak do kraljeva, posebnu ulogu u promicanju muzičkih instrumenata, uglavnom židovskih instrumenata, imali su sefardski ulični zabavljači.

Od početka 1600. pojavom prvih violina, taj plemeniti instrument postepeno ulazi u sastavni dio obiteljskog i društvenog života Židova. S obzirom na česte pogrome, prednost violine je bila u tome što je bila lako prenosiva. Za razliku od mnogih vrsta umjetnosti koje nisu bile prikladne u židovskoj tradiciji, violine su tako nadoknatile sva ograničenja, koja židovska vjera nalaže u mnogim područjima djelovanja. Bile one lagane, teške i raznih stilskih oblika, njihov zvuk je odgovarao naravi svega što je židovski narod prolazio, jer violina svojim bezbrojnim nijansama može izraziti najdublje osjećaje, a i uspješno pratiti komplicirane, do detalja precizno propisane okvire, godišnjeg ciklusa židovskog života. Tako ona u potpunosti može pojačati sretne i vesele trenutke, potaknuti one uzvišene, ali i intonirati one tragično turobne. S obzirom da se izvođačima u ovom području pružala neograničena sloboda u mogućnostima izražavanja, oni su se tijekom nekoliko stoljeća prakse, razvijali i dosegli za-

vidnu virtuoza. Bilo je uobičajeno i gotovo nezaobilazno da židovsko muško dijete vrlo rano počinje učiti violinu, a zanimljivo je da se ulaskom u nečiju kuću odmah moglo vidjeti koliko je sinova u obitelji — kada bi se izbrojale violine koje su visile na zidu.

U povodu koncerata i izložbe pod nazivom “*Violine nade*”, izrečene su i ove značajne riječi: “Holokaust je jedna od mnogih brutalnih tragedija kojima je ljudski rod svjedočio i u zadnjim stoljećima ugrađen je u povijest violina. Utjelovljen u priče u okviru radionica violina, ova izložba pruža mogućnost prepoznavanja povijesti i uloge koju mi igramo u oblikovanju budućnosti, te kazuje kako muzika može inspirirati i razviti pojedinca i društvo da izdrži u nastojanju da govori istinu o snazi za preživljavanje. Duše ovih violina bile bi zauvijek mrtve. Zahvaljujući radu i usrdnom zalaganju jednog lutijera ova violina briljira te kao i 109 njezinih ostalih supatnica, koje pripadaju ovoj družini deportiraca, žive i odjekuju ponovo. Više od 75 godina nakon Holokausta, *Violine nade* sviraju diljem svijeta, govoreći u ime onih čiji glas je nestao u pećima, a sada se vraća u njihovim izvedbama. Violine su tu da nam posluže kao dokaz da nas nada može voditi kroz nedaće, da nam muzika može biti slamka spasa i glas otpora a možda najvažnije da nas podsjećaju što se događa, ako se propusti štititi civilna ljudska prava pogotovo društvenih manjina.”

IZVORI: RAI 2, talijanska državna televizija, *Le Figaro*, najstarije francuske nacionalne novine te *The Strad*, britanski mjesečni časopis klasične glazbe o gudačkim instrumentima — prvenstveno violini, violi i violončelu za profesionalce i amatere osnovan 1889. godine.

CODEX SASOON

— NAJSTARIJI PRIMJERAK BIBLIJE PROKAN ZA 38 MILIJUNA DOLARA

PIŠE: F. C.

Najstariji gotovo potpuni primjerak hebrejske Biblije, onakve kakvu je danas poznajemo, poznat kao Codex Sassoon, prodan je sredinom svibnja na aukciji u New Yorku za 38 milijuna dolara te tako postao jedna od najskupljih ikada prodanih knjiga na svijetu (najvišu cijenu dosada je postigao prvi Ustav SAD-a koji je 2021. godine prodan za rekordnih 43,2 milijuna dolara).

Codex Sassoon kupio je nekadašnji američki veleposlanik u Rumunjskoj Alfred H. Moses u ime Američkih prijatelja ANU-a te Bibliju donirao Muzeju židovskog naroda ANU u Tel Avivu.

Rukopis, težak oko 13 kilograma, dimenzija 30 s 35 centimetara, najstariji je gotovo potpuni primjerak hebrejske Biblije, napisan prije 1.100 godina na 792 stranice ovčje kože, te sadrži svih 24 knjiga Biblije. Nedostaje mu, kako se procjenjuje, samo osam stranica.

“Hebrejska Biblija je najutjecajna knjiga u povijesti čovječanstva i predstavlja temelj zapadne civilizacije. Sretan sam što znam da ona pripada židovskom narodu. S obzirom na povijesni značaj Codex Sassoon bila je moja zadaća da osiguram

da on bude na mjestu gdje će ga svi moći vidjeti”; objavio je Moses u priopćenju nakon održane aukcije.

Na aukciji je bilo samo nekoliko potencijalnih kupaca a sama aukcija trajala je manje od šest minuta. Prije aukcije, Sotheby's je procijenio da Codex Sassoon vrijedi između 30 i 50 milijuna dolara.

Codex Sassoon je prije aukcije bio izložen tjedan dana javnosti u Izraelu i to upravo u Muzeju židovskog naroda, koji je sada postao njegov novi dom.

Dr. Orti Schacham Guber glavna kurtorica muzeja ANU izrazila je svoje uzbuđenje zbog tog događaja i prikazivanja drevne Biblije. “U čitavoj mojoj karijeri nikada nisam imala prilike predstaviti predmet s tako bogatom pričom. Kada smo gradili ovaj muzej, izlošci su bili birani ne zbog svoje ljepote ili monetarne vrijednosti, već zbog priče koju prenose. Uvijek je upravo priča bila ono što nas je motiviralo da odaberemo neki izložak i predstavimo ga javnosti”, objasnila je.

Iza priče o Codex Sassoonu “stoji priča o očuvanju hebrejske tradicije i predaje palice na novu generaciju, što omogućuje da se judaizam očuva kroz tolike godine. Osim toga, to su priče o ljudima, putovanjima, tajnama, nestancima i ponovnom rođenju. Ponosi smo i uzbuđeni što predstavljamo tako značajan dio židovske priče”, nastavila je.

Direktorica Muzeja ANU Irina Nevzlin također je izrazila svoje uzbuđenje.

“Živimo u kompleksnom i izazovnom dobu, kako u Izraelu tako i u svijetu. U vremena kada se sve čini kaotičnim i kada je budućnost neizvjesna, pomaže nam kada možemo dodirnuti nešto vječno, nešto što postoji tisućama godinama, što kazuje priču našeg naroda”, dodala je.

Veći dio svog ranog “života” ova je Biblija provela na području današnje Sirije, gdje je najvjerojatnije i nastala. Nakon što je sinagoga u kojoj je Codex Sassoon bio smješten uništena, preuzeo ju je, prema bilješkama u kodeksu, Salama bin Ali al Fakhr koji ju je trebao čuvati sve dok sina-

goga ne bude ponovno izgrađena. Ali sinagoga nije bila obnovljena i Codex Sassoon je nestao i povijest ne bilježi njegovu sudbinu tijekom 600 godina sve do trenutka kada ga je 1929. godine za 350 britanskih funti, što bi u današnjim vrijednostima iznosilo oko 28.000 dolara, kupio kolekcionar David Solomon Sassoon, po kojem danas nosi ime. Sassoon je dodao svoje ime na unutrašnju stranicu korica, proširujući tako stoljećima dugu liniju popisa onih u čijem je vlasništvu bila ova Biblija.

Codex Sassoon pojavio se tako početkom 20. stoljeća nakon što se više od 600 godina smatrao nestalim, te je ostao kod Sassoonovih nasljednika do 1978. godine, kada ga je British Rail Pension Fund otkupio za 320.000 dolara. A 1989. godine prodan je za 3.19 milijuna dolara. Prije najnovije aukcije ova je Biblija navodno bila u vlasništvu švicarskog kolekcionara Jacquija Safre.

Zanimljivo je da je stotinu godina ova Biblija bila u privatnim kolekcijama za razliku od drugih knjiga tog kalibra koja se

uglavnom nalaze u vlasništvima velikih muzeja i tako su i dostupna javnosti. Smatra se da je Codex Sassoon star jednako kao i Aleppo Codex (Kodeks iz Alepa) i stotinu godina stariji od Lenjingradskog kodeksa, najstarijeg potpunog rukopisa hebrejske Biblije. Kada se 1958. godine pojavio u Izraelu, Aleppo Codex je bio u jako lošem stanju, nedostajalo mu je oko 40 posto stranica.

U stoljećima koja su prethodila pojavi prvih kodeksa, hebrejska Biblija je bila pisana na svicima. Najstariji među njima su svici s Mrtvog mora, koja su napisani između trećeg stoljeća prije naše ere i prvog stoljeća naše ere.

Ti prvi rani tekstovi bili su prepisivani bez podjele na poglavlja i bez punktuacije, akcentuacije ili oznaka koji su pojašnjavale kako se tekstovi trebaju čitati.

Codex Sassoon zanimljiv je i po tome što ga je napisao je samo jedan pisar a sada će ga moći vidjeti i šira javnost.

DINA KATAN BEN-ZION (1937. – 2023.)

Istaknuta književnica i prevoditeljica Dina Katan Ben-Zion preminula je 22. lipnja ove godine. Dina Katan Ben-Zion prevela je na hebrejski mnoga djela istaknutih književnika s područja bivše Jugoslavije, između ostalih i Andrića, Pavića, Tišme, Kiša, Lebovića, Albaharija, Pope, Lalića, Jergovića. Objavila je nekoliko knjiga poezije i autorskih tekstova a dobitnica je najviših izraelskih nagrada za prevoditelje.

Rođena u Sarajevu 1937. godine, početkom Drugog svjetskog rata, s majkom je izbjegla u Dubrovnik, potom u Split. Od svibnja do rujna 1943. bila je zatočena u logoru na otoku Rabu. Prvo je sama emigrirala u Izrael 1945. a potom 1948. godine zajedno s roditeljima.

Diplomirala je englesku i hebrejsku književnost te magistrirala povijest na Sveučilištu u Tel Avivu na temu: "Židovska manjina u Jugoslaviji 1945. – 1987.: organizacijska dinamika i nasljeđe: povijesno-književna studija svijesti o manjinskom identitetu". Godine 2011. doktorirala je komparativnu književnost na Sveučilištu Bar-Ilan, obranivši rad pod naslovom "Žensko putovanje u književnost bivših jugoslavenskih Židova"

Dina Katan Ben-Zion ostavila je neizbrisiv trag u književnom svijetu te kako su istaknuli njezini prijatelji ostavila "za sobom naslijeđe riječi koje će zauvijek odzvanjati onima koji su imali privilegiju čitati njezina djela".

Od Dine Katan Ben-Zion lijepim riječima oprostili su se njezini prijatelji: "Svoju strast prema književnosti naslije-

dila je od svog djeda, poznatog Simona Isaka Katana i supruge Done, omiljene knjižare i urednice u Sarajevu do 1933. Odrastajući u obitelji prožetoj književnom tradicijom, Dinina je ljubav prema jeziku procvjetala (...)

Dinin pjesnički talent izazivao je strahopoštovanje, a njezini su stihovi osvajali čitatelje svojim dubokim uvidima i iskrenim emocijama. Kroz svoju poeziju imala je jedinstvenu sposobnost slikanja živopisnih slika koje su rezonirale s ljudskim iskustvom, zalazeći u teme ljubavi, gubitka i ljepote prirodnog svijeta. Njezine riječi bile su prožete dubinom mudrosti i osjetljivošću koja je dirnula srca bezbrojnih pojedinaca.

Osim svoje pjesničke vještine, Dina Katan bila je i uspješna spisateljica i prevoditeljica. Neustrašivo je istraživala različite žanrove, od kratkih priča do romana, udahnjujući svojim pripovijestima poseban glas i duboko razumijevanje ljudske prirode. Njezini su radovi govorili o biti ljudskog stanja, izazivajući društvene norme i nudeći uvid u složenost života.

Dinin prevoditeljski talent bio je izniman, što joj je omogućilo da bez napora premosti jezične i kulturne barijere. Oživjela je djela renomiranih jugoslavenskih i svjetskih autora, omogućivši čitateljima da dožive ljepotu književnosti u njezinim brojnim oblicima. Kroz svoje prijevode nje govala je duboko poštovanje prema različitim glasovima i perspektivama, potičući razumijevanje i jedinstvo snagom riječi.

Dina Katan ostat će zapamćena ne samo po svojim književnim uspjesima nego i po svojoj toploj i suosjećajnoj prirodi. Dodirnula je živote mnogih svojim ljubaznim duhom, uvijek spremna poslušati ili ponuditi riječi ohrabrenja. Njezina prisutnost bila je svjetlo vodilja, osvjetljavajući put ambicioznim piscima i umjetnicima.

Danas, kada se opraštamo od Dine Katan, slavimo njezin golem doprinos književnom svijetu. Njezine će riječi nastaviti nadahnjivati generacije koje dolaze, podsjećajući nas na trajnu moć književnosti da oblikuje naše živote i izazove naše percepcije. Iako je možda više nema, njezin duh živi na stranicama njezinih voljenih djela, urezujući njezino ime u anale književne veličine."

Zihrona livraha!

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהודי קרואטיה

